

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarvog for Skive og Omegn

◆ ◆ ◆ ◆ ◆ 22. Bind ◆ ◆ ◆ ◆ ◆

1930

SKIVEBOGEN

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

○○○○ 22. Bind. ○○○○

SKIVE
I KOMMISSION HOS RYDTOFTS EFTFLG. (KAJ JEPSEN)
1930

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

Redaktionsudvalg:
GUDMUND SCHÜTTE, Eskjær, Redaktør.
O. C. IVERSEN, Skive.
NIELS P. BJERREGAARD, Skive.

**SKIVE FOLKEBLADS
◆ BOGTRYKKERI ◆
1930**

INDHOLD

	Side
<i>H. Zangenberg: Gammel Byggeskik</i>	1
<i>Niels P. Bjerregaard: Jeppe Aakjær</i>	37
<i>N. Madsen Vorgod: Lidt mere om Peder Lydersen</i>	54
<i>Chr. N. Krogh: Hegnet</i>	60
<i>Gudmund Schütte og Niels P. Bjerregaard: Ommerboer</i> .	92
<i>Christian Pedersen: Folkeminder fra Fjends Herred</i>	138
Samfundets Regnskab	144
<i>Niels P. Bjerregaard: Navneliste</i>	145

Gammel Byggeskik.

Af Architect, Museumsinspektør *H. Zangenberg.*

Den nordjydske Landsdel Himmerland, Kimbrenes Fødestavn, er i vor Tid ikke særlig rig paa gamle Bøndergaarde og Huse, og søger man i Nutiden fra By til By at oplede gamle Bygninger, for ved Hjælp af disse at gøre sig bekendt med Landsdelens gamle Byggeskik, vil det snart vise sig, hvor vanskeligt det er at finde en blot nogenlunde bevaret gammel Gaard. Det er kun faa og sparsomme Rester, der er blevet tilbage, og det synes, som om de fleste bevarede gamle Bygninger findes paa Østlandet. Det er som Regel Udhusene, der er blevet ombyggede i Tidens Løb, men det er dog efterhaanden ogsaa gaaet saa stærkt ud over Stuehusene, at man oftest med største Besvær, og kun ved Hjælp af ældre Ejeres Hukommelse, kan klargøre sig disse Boligers oprindelige Skikkelse og Indhold.

Denne kraftige Omdannelse af gammel Byggeskik er forøvrigt en Skæbne, som Himmerland deler med saa mange andre Egne af vort Land, men den gamle Bolig- og Byggeskiks Forsvinden er maaske mere følelig her end andetsteds, idet Nutidens Bygninger er saa temmelig ensartede og staar saaledes i et Modsætningsforhold til den stærke Vekslen i baade Konstruktion og Udseende, som tidligere bestod mellem de gamle Bygninger — vistnok det mest karakteristiske for denne Landsdel. Himmerland har nemlig,

indtil for faa Menneskealdre siden i høj Grad været et Blandingsomraade, hvor Nord- og Vestjyllands beskedne, men maleriske Byggekultur, dikteret af fattige og strenge Vilkaar, mødtes med Østjyllands rigere og frodigere Bindingsværksbygninger, dog er Tømmeret i disse sidste maaske undertiden sparsommere end i Bindingsværksbygningerne Syd for Mariagerfjord.

At Himmerland i ældre Tid har været et udpræget Blandingsomraade med Hensyn til Byggeskik ses deraf, at det, i hvert Fald med vor nuværende Viden, ikke er muligt at fastslaa nogen Typeform eller Byggeskik, som er særlig karakteristisk, og som maatte have givet Landsdelens Bygninger et vist Særpræg. Det synes tværtimod, som om man gennem det 19. Aarhundrede har kunnet genfinde de tilstødende Naboegnes Bygningsformer i Himmerland. I Landsdelens sydvestlige Herred, — Rinds Herred —, har man saaledes, ifølge de Indberetninger om Byggeskikkene som det i 1789 var paalagt Amtmændene at fremskaffe og indsende til Rentekammeret, kunnet finde Sulebygninger blandt Udhusene*), og disse Bygninger har Himmerland saaledes haft tilfælles med baade Sallingland og adskillige af de jyske Hedeegne. Desuden har den jyske Hedes fattige og spartanske Byggemaade utvivlsomt været udbredt over Størsteparten af Vesthimmerland, dette store Omraade, som tidligere var et overmaade ensomt Land, bestaaende af Hedestrækninger, hvor Bostederne skjulte sig i Dalbunden mellem Lyngaasene. Enkelte Steder fandtes dog i disse Egne ret anselige Bindingsværksgaarde, men deres Antal har dog næppe været særligt stort. Nu er dette Landskab meget forandret, Heden er i en fremskreden Opdyrkning, og her og der dukker det ene

*) Se om disse Side 12.

nye Sted frem efter det andet, saa at man her i Nutiden forgæves søger efter gammel Byggeskik og Tradition.

Vender man sig fra disse Egne mod Himmerlands Kyst mod Nord og Vest, langs Limfjorden og dennes Bredninger, ser man, at disse Egne tidligere væsentligst var beboet af en Fiskerbefolkning, og at Limfjordsfiskeriet, navnlig Sildefiskeriet, var i ældre Tid af den største Betydning for hele Befolkningen, ja endog for

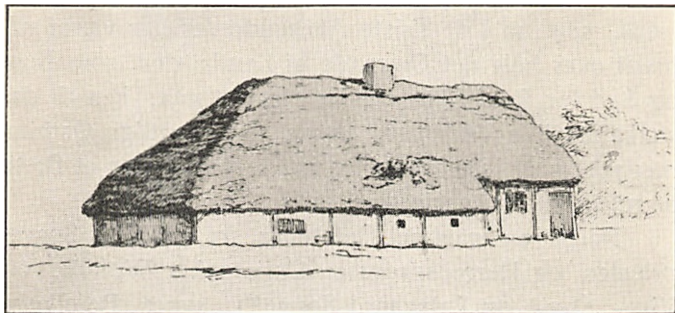

Fig. 1. — Udskudshus fra Louens. Efter Tegning af R. Mejborg.

Købstæderne Løgstør og Nibe*). Paa disse Kanter har man indtil Slutningen af forrige Aarhundrede kunnet finde de saakaldte U d s k u d s b y g n i n g e r, saaledes som vi kender dem fra Thy og Mors**) samt fra hele Vendsyssel, og de har været udbredt over en stor Del af Himmerland. De findes endnu i vore Dage baade Nord og Syd for Rold Skov, omend kun i saa ringe et Antal, at man med Rette kan tale om denne Types Uddøen i Himmerland.

Disse ovenfor nævnte Sule- og Udskudsbygninger, som Himmerland altsaa har haft tilfælles med sine

*) Se: Fra Himmerland og Kjær Herred, Aarbog 1915—17: Tilstanden i Himmerland ved Aar 1735, meddelt ved Chr. Christensen, Side 500 ff. og Side 529 ff.

**) Se Side 11.

Omgivelser baade mod Syd, Vest og Nord, og som vi i det følgende skal se nærmere og faa Forklaring paa, vil det dog være ganske forkasteligt at opfatte som indførte eller indtrængte fra disse Naboeagne, de er snarest Himmerlands ældste og oprindeligste Byggeformer, kendte allerede i Oldtidens Slutning, og har sikkert været traditionelt fastholdt gennem mange Aarhundreder. Disse gamle Byggeformer synes lidt efter lidt at være blevet fortrængte af det almindelige Bindingsværk, som nu i de sidste Aarhundreder har været udbredt over hele det Omraade af Landsdelen, som Nord og Syd for Rold Skov breder sig Øst paa, hen til den saakaldte lille Vildmose, altsaa det egentlige Østhimmerland, som i landskabelig Henseende udgør et Bælte af ret frugtbar Agerjord.

Ifølge en gammel Beretning fra 1755 af Sognepræsten og Herredsprovsten Christopher Wøldike om Vive-, Ove- og Valsgaard-Sogne*), synes Befolkningen langs Mariagerfjord, fraset Bønderne i de enkelte Bondebyer og Gaarde, at have bestaaet af en Del „Husfolk“ (Husmænd?), der har ernæret sig ved lidt Fjordfiskeri, især Aalefangst, undertiden foretaget fra saakaldte *K n u b s k i b e*, det vil sige Baade, udhulede af Bøgestammer. En lignende Befolkning maa vel antages at have beboet det hævdede Havbundsland mellem Vildmosen og Kattedgat, og Bebyggelsen langs Kattedgat har vel været noget lignende som langs Mariagerfjord, men det maa beklages, at disse Bebyggelser ikke tidligere og endnu ikke er saa nøje undersøgte, saa at man kan give en blot nogenlunde fyldestgørende Udredning for Byggeskikken i disse Egne.

Hvad nu selve Bygningerne angaar, saa har man i Himmerlands ældste Huse, som har eksisteret gennem

*) Se Saml. til jydsk Historie og Topografi X. Bind 1884—85, Side 10.

1700 og 1800 Tallet, kunnet finde Lævn, som direkte nedstammer fra Oldtiden, og da det er saa heldigt, at der netop i Himmerland er fundet en Hustomt, der har givet interessante Oplysninger om Oldtidshuset i den førromerske Tid, — her antagelig henved et Hundredaar før vor nuværende Tidsregning, — vil det være naturligt at betragte dette Oldtidsfund noget nøjere. Hustomten, der fandtes i Tolstrup i Aars Sogn og Herred, blev fremdraget og undersøgt af Nationalmuseet ved Dr. phil., nu Universitetsprofessor G. Hatt, der i en Afhandling: „To Bopladsfund fra den ældre Jernalder, fra Mors og Himmerland“ redegør for dette Fund*).

Paa denne Plads blev der fundet Tomterne af 3 Huse, som det ses af Plantegningen paa Fig. 2**), men der har dog været endnu et Par Tomter Nordøst for det største Hus og Øst for Pladsen mellem Husene A og C, som ikke blev afdækkede eller undersøgte ved denne Lejlighed. Tomterne af Husene B og C viste væsentlige Lighedspunkter med Vestenden af Huset A, og da de Oplysninger, som fremkom ved Undersøgelsen af sidstnævnte Hus, er de vægtigste og er fuldkommen tilstrækkelige for vort Øjemed, ses her bort fra Husene B og C, men det maa dog for Fuldstændighedens Skyld tilføjes, at Huset B syntes at være yngre end og er blevet opført, efter at Huset C er blevet revet ned, saaledes at Størsteparten af det stod paa en Art brolagt Gaardsplads mellem Husene A og C, og en mindre Part dækkede ind over det tidligere Gulv i Huset C. Huset A, som var det største af de undersøgte Huse, var anbragt omtrent solret, ligesom vore nuværende gamle Gaardes Stuehuse, det vil sige, at Længdesiderne laa i Nord og

*) Se Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1928, III. R., 18. Bind, Side 219.

**) Gengivet her med Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Tilladelse.

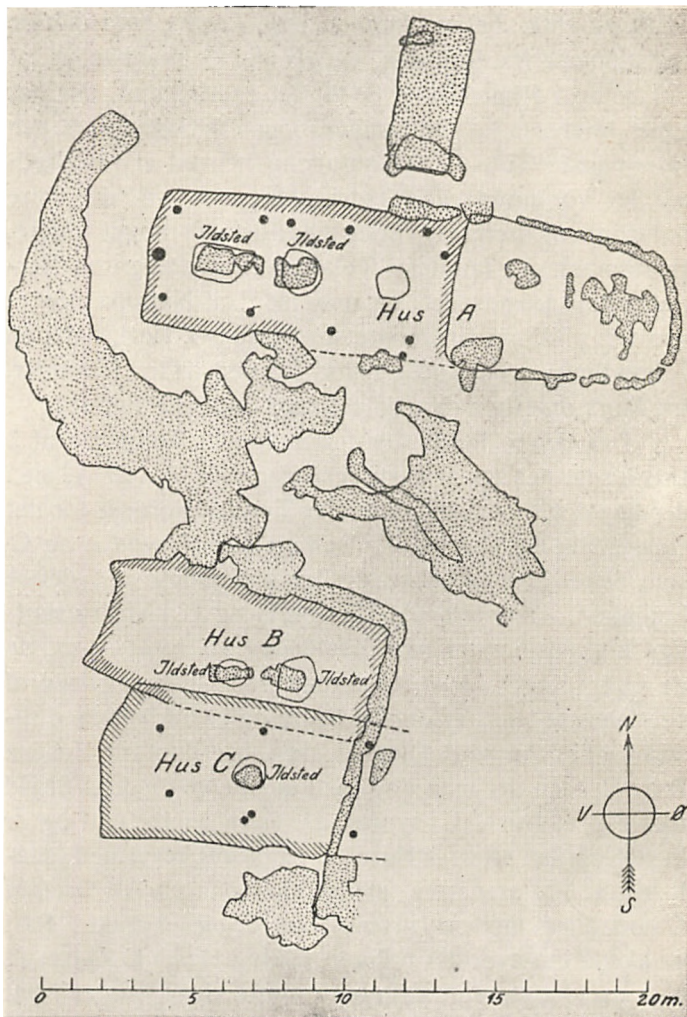

Fig. 2. — Den udgravede Del af en Boplads fra Tolstrup ved Aars. Fra Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1928: To Bopladsfund fra ældre Jernalder, fra Mors og Himmerland. Af G. Hatt.

Syd, og de korte Sider i Øst og Vest. Det var 17,7 Meter langt og paa Midten af 5 Meters Bredde. Mod

Enderne, der svarer til vore nutidige Gavle, var det noget smallere.

Sammenligner man nu denne Størrelse med senere Tidens Bondebygninger, f. Eks. de her i denne Artikel gengivne Stuehuse: Bindingsværkshuset fra Gaarden i Seilstrup, Fig. 8, der er 18 Meter langt og 5,5 Meter bredt, samt Uds kudshuset fra Rold, Fig. 6 A, som er 13,34 Meter af Længde og 6 Meter i Bredden i den østlige Del, vil man se, at Oldtidshusets Størrelse ikke ligger saa langt fra den, der er gældende for de Stuehuse, man har fundet i vor Tids gamle Bøndergaarde, det er egentlig kun Bredden, der er noget større i senere Tider end i Fortiden. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at Oldtidshuset, trods sin Størrelse og i Modsætning til de senere Stuehuses mange Rum, kun indeholdt 2 saadanne, nemlig et Beboelsesrum i den vestre Ende, som var rektangulært af Form og havde været omgivet af Jordvægge, der var op mod et Par Meter tykke, og et Rum mod Øst, nærmest en nedgravet Grube, der laa indtil en halv Meter dybere end det naturlige Jordsmon og var omgivet af en hestekoformet, stensat Ydervæg, der dog utvivlsomt foruden denne Stensætning har bestaaet af Jord- og Græstørv. Paa Tegningen er Beboelsesrummet skraveret langs Randen mod Jordvæggen, og selve Jordvæggen er ikke antydet, men den har ligget mellem den skraverede Gulvrand og den Brolægning, der ses Vest og Syd for Huset. Der hersker nogen Tvivl om Anvendelsen af Husets østre Del, men det maa dog vist ikke anses for udelukket, at den kan have været benyttet som en Art Staldrum, saaledes som det har været Tilfældet med andre Hustomter i Thy og Mors fra omtrent samme Tidsperiode.

Huset synes at have haft 2 Indgange, begge fra Sydsiden. Den ene førte til Husets østlige og nedsænkede Del, og bestod af en uregelmæssig Stenlægning

(antydnet under Bogstavet A). Den anden Indgang førte ind til Beboelsen og havde en Brolægning, bestaaende af store, flade Tærskelsten, der laa ud for det midterste af Husets 3 Ildsteder. Disse Ildsteder var anbragt i det 30 cm tykke Sandgulv og laa i én Række i Husets Midtlinie. Det vestligste bestod af et rødbrændt Lag Ler og Sand af 8 Centimeters Tykkelse, der hvilede paa en Stenlægning. Det midterste Ildsted bestod af en Stenlægning, som hvilede paa et rødbrændt Sandlag, og det østlige Ildsted var ikke stenlagt, men saas blot som en rødbrændt Plet i Sandgulvet. Ler er der aabenbart ikke brugt ved Opførelsen af dette Hus, da der ikke er fundet Lergulv eller lerklinede Vægge saaledes som ved andre af de senest fundne Hustomter fra Oldtiden. Paa Grund af, at man har skullet hente Leret andetsteds fra, da det ikke er forekommet i Husets Nærhed, har man da tyet til at opføre Væggene af de forhaandenværende naturlige Materialer: Jord og Græstørv samt Kampesten.

Inden for disse Vægge har der i Husets vestlige Del været anbragt 2 Stolperækker, idet man ved at fjerne Sandgulvet fandt Nedgravningsgruber, som utvivlsomt betegnede Pladsen for lodret stillede Stolper, hvoraf der dog ikke fandtes Rester, men i Gruberne fandt man Smaastykker af Egekul, ligesom der ogsaa fandtes Kul af Hassel og Bøg i Fylden, altsaa altsammen Kulrester af f o r s k e l l i g t L ø v t r æ. Stolperne synes at have staaet parvis over for hinanden paa tværs af Huset i en indbyrdes Afstand af ca. 2,65 til 3,25 Meter, gennemsnitlig ca. 60 cm fra Ydervæggene. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at disse Stolper har været anbragte for at bære Husets Tag, men Undersøgelsen af Tomten oplyste intet om, hvorledes dette Tag var dannet, eller hvorledes Stolperækkerne har baaret Taget, og naar vi derfor i det følgende alligevel

vil forsøge at klarlægge os dette, skal det indrømmes, at det vel i Øjeblikket kun er Formodninger, som kan fremsættes om dette Spørgsmaal, men det er dog maa-ske ikke udelukket, at kommende Undersøgelser vil skaffe Beviser for disse Formodningers Rigtighed. Det skal tilføjes, at den i det efterfølgende fremsatte Slutning om Oldtidshusets Tagkonstruktion ganske staar for nærværende Artikels Forfatters egen Regning, men at den for en stor Del hviler paa lagttagelser af de Oldtidslævn, der spores i vor Tids gamle Bønderhuse.

I de Hustomter, som er blevet fremdraget gennem de sidste Aarings Undersøgelser, synes Taget paa Husene fra Jernalderen at have været dannet af et dobbelt Lag Lyngtørv, der hvilede paa et Raftelag, og for at hindre Tørvene i at glide ned mellem Rafterne, — og maaske ogsaa Jorden fra Tørvene i at drysse ned over Beboerne, naar de opholdt dem inde i Huset, — ses det, at der nogle Steder har været lagt en Slags flettet Maatte af Straa eller Græs ovenpaa Rafterne, imellem disse og Tagtørvene. Det tør da næppe være for dristigt at gaa ud fra, at Taget paa Huset i Aars har været af lignende Art, især naar man ved, at Raftetaget har været bevaret i Himmerlands gamle Bønderbygninger til vor Tid, og at det endnu erindres af Befolkningen, særligt den, der er bosat omkring Rold Skov. At Raftetaget i vore gamle Bondebygninger er et Oldtidslævn, tør vel næppe bestrides, og en Beskrivelse af dette Tag, der er givet i 1887 af Professor R. Mejborg, da han besøgte og gjorde Studier paa Egnen, viser tydeligt dets Primitivitet og dets Samhørighed med Oldtidstaget. I den yngre Tids Bygninger var Raftetaget dannet saaledes, at Spærene eller „S p æ n d t r æ e r n e“ hvilede paa Bindingsværkswæggens øverste Tømmerstykke, „R e m m e n“, og Spærene krydsede hinanden foroven (se Fig. 3 b), saaledes at der i

Krydset dannedes et Leje for et Tømmerstykke langs Husets Rygning, den saakaldte „M ø n a a s“. Selve Rafterne*) eller „R a l l i k e r n e“, — et mærkeligt fordrejet Dialektord, — hvilede foroven paa Mønaasen, forneden stod de paa Remmen og støttedes her af en lille lerklinet Risfletning, der var anbragt skraat udefter, i Remmens øverste Kant. Mellem Remmen og Mønaasen var der oven paa Spærene, altsaa under Rafterne og parallelt med Mønaasen, naglet et Par Tømmerstykker: „S i d e a a s e n e“, som havde til Opgave yderligere at støtte Rafterne, saa at disse kunde bære Tagvægten. Naar Taget skulde tækkes blev der lagt et tyndt Lag af friske Bøgegrene oven paa Rafterne, og dette Lag af Grene har altsaa i disse Huse traadt i Stedet for den flettede Straa- eller Græsmaatte i Oldtidstaget. Oven paa Grenene lagde man saa et tykt Lag af Lyng, og da den ovenfor omtalte lerklinede Risfletning paa Remmen, foruden at hindre Rafterne i at skride ud for ned, ogsaa hindrede Lyngen i at skride ned, saa fæstede man ikke Lyngen til Tagværket, men lod den ligge og synke sammen paa Taget, hvorefter den dannede en kompakt Masse. Ældre Bønder mindedes, at man anbragte Tagryttere eller „P o l d t r æ e r“ (sjællandsk: Kragetræer) paa Bygningen, og at man senere anvendte Mønningstørv. Ved Oldtidstaget har man sikkert ikke anvendt den omtalte Risfletning, og Lyngen har vel hvilet direkte oven paa Husets Jordvæg. Et andet Spørgsmaal er nu dette, hvorledes har Oldtidstaget været baaret af de to Stolperækker? Paa dette Spørgsmaal synes der indtil videre kun at være 2 Løsninger, idet den vestre Del af Huset kan have haft enten en Sulc- eller en Højremskonstruktion. For nærmere at forstaa dette maa vi gøre os klart, hvad der forstaas ved disse Bygningsformer:

*) Rafter er lange Grene af 5—8 cm's Tværmaal.

Konstruktionen af U d s k u d s- eller H ø j- r e m s h u s e t bestaar af 2 Rækker Stolper, som kaldes B e n e n e, opstillet fra Gavl til Gavl inden for de lave Ydervægge i en Afstand af ca. 1 Meter. Benene er gerne stillet paa Sten forneden, og foroven bærer de en Rem, H ø j r e m m e n, med hvilken de er forbundne.

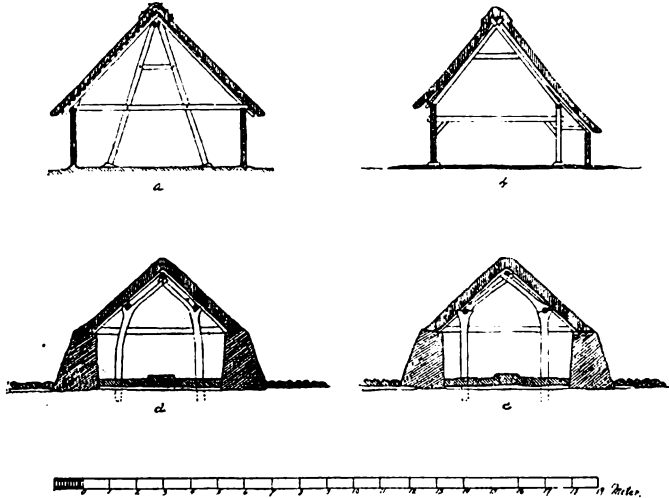

Fig. 3. — Tværsnit af Sule- og Udskudshuse, samt Forsøg paa en Rekonstruktion af Tværsnittet af et Hus fra den yngre Oldtid (Fig. 2, Huset A). a. Sulehus fra Salling. b. Højremshus fra Himmerland. c. og d. Rekonstruktioner af Tværsnittet af Oldtidshuset.

Højremmene naar fra Gavl til Gavl, og Taget hviler paa disse Remme. Selve Stolperækkerne holdes indbyrdes samlet ved Hjælp af Husets Bjælker, der er fastgjort i Stolperne. Mellem Stolperækkerne og Ydervæggene opstaar der et lavere og smalt Rum, som kaldes „U d s k u d e t“, hvoraf Huset har Navnet: U d s k u d s h u s. For det meste krydser Spærene hinanden foroven og bærer her en ret svær Lægte langs Rygningen, som kaldes M ø n l æ g t e n, og denne bærer det væsentligste af Husets Rygning, der oftest er af Græstørv.

Paa Billedet, Fig. 3 b, ses Tværnittet af en saadan Udskudsbygning fra Himmerland, og man ser, at de lange og vandrette bærende Tømmerstykker i Husets Længderetning bestaar af Højremmene og den øverste Rem i Husets lave Bindingsværks-Ydervæg. Ved Siden af Udskudsbygningen ses paa samme Tegning, Fig. 3 a, et Sulehus fra Salling.

Sule er den ældgamle Betegnelse for Søjle, og der findes 2 Sulearter, nemlig „E n k e l t s u l e n“ og „S t r i t s u l e n“. Ved Huse med Enkeltsuler bestaar Konstruktionen af en Sulerække, altsaa en Søjle- eller Stolperække, rejst paa langs gennem Huset og i dettes Midtlinie, og som naar fra Gulvet til Tagrygningen. Øverst paa Sulerne hviler en A a s, et gennemgaaende svært Stykke Tømmer langs Tagrygningen, og herpaa hænger Tagets Spær, hvis nederste Ende hviler paa Remmen i Husets Ydervægge. I Salling, altsaa Himmerlands Naboeegn mod Vest, har de lodrette Suler ofte vekslet med Stritsuler, det vil sige to mod hinanden skraatstillede Suler, som foroven bærer Aasene (se Fig. 3 a), men Huse, der udelukkende har haft Stritsuler, synes dog ikke at have været ukendte i ældre Tid i denne Landsdel*). I Jyllands Vesteregn og dertil grænsende Egne af Heden har man undertiden forenet Sule- og Udskudskonstruktionerne i samme Hus, og denne Konstruktion, der ofte vil synes at være mere indviklet end de ovenfor nævnte, er maaske netop opstaaet ved nedarvede Sædvaner fra Oldtidshuset.

Sammenligner man de to Former, Stritsule- og Højremshuset, med hinanden, vil man se, at der findes adskillige Lighedspunkter mellem dem. I begge Tilfælde overføres Hovedparten af Tagets Vægt ved Hjælp

*) Se: Saml. til Jydsk Historie og Top. IX. B., Side 340 ff.: H. C. Strandgaard: Om Bygningsforhold i Salling, navnlig i ældre Tid.

af lange gennemgaaende Remme fra Gavl til Gavl til en dobbelt Række Stolper, stillede parvis overfor hinanden indenfor Husets Ydervægge, medens disse sidste kun bærer en mindre Del af Taget. Forskellen mellem dem bestaar blot deri, at i Højremshuset er Stolperækkerne lodrette og bærer næsten hele Tagvægten og Ydervæggene kun en meget ringe Del deraf, medens Stritsulerne i Sulehuset er skraatstillede Stolperækker, der kun bærer Halvparten af Tagets Vægt, medens Ydervæggene bærer Resten, altsaa en Fjerdedel hver.

Forsøger vi nu, ud fra de senere Tidens Højrems- og Stritsulebygninger, at forklare os Oldtidshusets Tag, er det klart, at Raftelaget ikke har kunnet bære det ret tunge Tørvetag kun ved at hvile paa Husets Jordvæg og ved foroven at være støttet paa en eller anden Maade, sandsynligt ved en Ryg-Aas, om hvilken selve Hustomterne intet har oplyst. Raftetaget har sikkert, som ved den yngre Tids Tage af samme Art, været støttet af Sideaase, og disse sidste har da været baaret af den dobbelte Stolperække, som gentagne Gange er omtalt foroven. Stolperne i disse Rækker har, som det fremgaar af Undersøgelserne, været jordgravede, og i det Tilfælde, at de har været lodret staaende, har de sikkert naaet op til Sideaasen, og denne maa de da have baaret i en naturgroet Kløft eller Tvege, saaledes som det ses paa Fig. 3 c i den venstre Side. Den ovenfor omtalte Rygaas, som maa tænkes at have baaret Raftetaget, har ikke efter de foreliggende Undersøgelser at dømmes haft nogen lodret Understøttelse, men kan da maaske have været baaret af en Art Spærkonstruktion, saaledes som dette er antydnet i den højre Side af Fig. 3 c. Spærene maa altsaa tænkes at have krydset hinanden foroven og i Krydset baaret Rygaasen, medens de forneden har haft en naturdannet Tvege (Kløft), der har grebet om Sideaasen. Et noget lig-

nende primitivt Tilfælde med saavel jordgravede Stolper med Tvege som med Spærenes Tildannelse forneden, saaledes at de dannede en Gaffel, der greb om Remstykket, er iagttaget i vor Tid i et gammelt Hus i Gullev, Houlbjerg Herred i Viborg Amt*); og Forfatteren af denne Opsats har desuden selv paa Øen Endelave fundet Bindingsværksstolper, der forovèn i en Tvege bar Tagremmen. Det er jo endvidere ikke usædvanligt, at Aasene i gamle fynske Sulebygninger hviler i en naturgroet Tvege i Sulens øverste Ende, saa det ses, at de her antydede primitive Konstruktionsenkeltheder ikke savner Beviser for at have været brugte, men at de tværtimod har eksisteret i vor Tids ældre Bondebygninger. Der synes saaledes intet at være til Hinder for, at vor nuværende Højremskonstruktion kan overføres ret direkte paa Oldtidshuset i Aars, det eneste, man vel kan være noget i Tvivl om, er Spørgsmaalet om, hvorledes Oldtidsfolket kan have samlet de krydsende „Spær“ foroven, og indtil videre faar dette vel staa uløst hen, men at Spærene har dannet et Leje for en Aas langs Rygningen, derom kan der vist næppe være nogen Tvivl. Det er imidlertid ikke usandsynligt, at Højremskonstruktionen kan have udviklet sig af Stritsulekonstruktionen, og at denne er den mest oprindelige Oldtidskonstruktion.

I vore kændte Stritsulehuse er Stritsulerne lige og ranke Tømmerstykker af Fyr — altsaa N a a l e t r æ —, der ikke bærer andet end Rygaasen, og naar man nu tænker sig Oldtidshusets dobbelte Stolperække som Stritsuler, vil man se, at Sulerne ikke kan have været af Fyr, da der udelukkende er fundet Trækulsrester af Løvtræ (se Side 8), og disse Suler har da næppe været

*) Se Saml. til Jydsk Hist. og Top. VII. J. Christensen: Et Bøndergods's Tilstand for 150 Aar siden, S. 223.

ranke, men snarere bøjede og meget krogede. Det er vel derfor ikke utænkeligt, at Oldtidshusets Suler kan have haft Form som vist paa Fig 3 d, saa at de ved en naturgroet Tvege kan have dannet et Leje for Sideaase til Understøttelse af Raftetaget, og at de foroven ved at krydse hinanden har baaret Rygaasen. Sulerne har i saa Fald baaret baade Sideaase og Rygaasen, og Husene har saaledes indeholdt en Kombination af baade Højrems- og Stritsulekonstruktion, som kan have eksisteret forud for den forenede Højrems- og Sulekonstruktion, som man hist og her har fundet i Vestjyllands ældre Huse*). Spørger man nu, om man i ældre kendte Huse herhjemme har fundet noget tilsvarende, som kan bekræfte den her antydede Konstruktionsform med de krogede Suler, bliver Svaret ganske vist et Nej, men der er i en Mængde af vore gamle Bønderbygninger ingen Mangel paa krumme Baand og Stolper som Afstivninger i Tømmerværket, og disse kunde tyde paa, at Anvendelsen af krumt Tømmer er gammel her i Landet. Konstruktioner med krumme Stritsuler er imidlertid kendte fra andre Lande, f. Eks. fra en stor Del af England, hvor Sulerne med et gammelt Ord kaldes „c r u c k s“ og findes baade i Lader og i andre Bygninger, der i flere Tilfælde ses at være af senmiddelalderlig Karakter og Oprindelse**). Disse Suler eller

*) Se f. Eks. Turistforeningen for Danmarks Aarvog 1927: H. Zangenberg: Hardsyssels gamle Gaarde og Huse, Side 160.

***) Se: C. F. Innocent: The Development of English building construction. Denne Henvisning gælder dog kun de krumme Sulers Udbredelse i England. Forfatteren af nærværende Artikel deler ikke Innocents Anskuelser med Hensyn til Stritsulernes sene Oprindelse og mener ikke heller, som Innocent, at Anvendelsen af denne Bygmaade skulde have forskellig Aarsag i England og i Danmark.

crucks bærer baade Rygaasen — undertiden i et Kryds foroven — og en eller to Sideaase, og det ses saaledes at krumme Suler af Form og med Funktioner, som vist i Fig 3 d, ikke er ukendte som Huskonstruktion. Naar der da ikke kendes Eksempler herpaa i vore nuværende gamle Bønderbygninger, kan Aarsagen maaske være den, at man tidligt har søgt at forbedre og udvikle den oprindelige og ældgamle Konstruktion med de krumme Suler, og derved har forladt disse. Den buede Sules Funktioner er to, nemlig at bære en Del af Rygaasen og at bære en Sideaas. Ved en videre Udvikling af Huset med de buede Suler kan man være kommet til en Spaltning af Konstruktionen, og derved kan Huset med Stritsuler, som kun bærer Rygaasen, samt Huset med Højremmene, der altsaa bærer Side- og Rygaas, være opstaaet. Naar vi derfor i Nutidens gamle Bygninger kun finder Stritsuler eller Højremme, og undertiden begge Dele i én og samme Bygning, synes dette at tyde paa, at en saadan Spaltning af den oprindelige Konstruktion virkelig er foregaaet, og hvis man i de fundne Hustomter tænker sig at have haft Højremme, som antydnet i Fig. 3 c, viser dette, at man tidligt maa have haft Kendskab til vort nuværende Spærttag, og at Oldtidshusets Sideaase ved Spærttagets Hjælp er blevet omdannet til Tagremme i de senere Bindingsværks-Ydervægge.

Stritsuler (eller Enkeltsuler) og Højremmene overtager da i den yngre Tids Bygninger de samme Funktioner, som de buede Oldtidssuler, og man behøver kun forholdsvis spinkle Aase paa selve Spærene for at bære de Rafter, der anbringes mellem disse. Endelig er der endnu et Forhold, som gør sig gældende, nemlig Indførelsen af Naaletræ i Stedet for Løvtræ, og dette har utvivlsomt været paakrævet i de tidligt skovfattede Egne, hvor netop Sule- og Udskudshusene har været

udbredt indtil vor Tid. Naaetræet, altsaa Fyr og Gran, har man i disse Egne undertiden maattet hente langvejs fra, og de har sikkert yderligere været Aarsag til, at de oprindeligt buede Suler er blevet til de ranke og lige Tømmerstykker, som vi finder som Suler i vor Tids gamle Huse. Man kunde nu maaske spørge, hvorfor man da stadigt har fastholdt Stritsulerne og Højremene, og ikke har optaget almindeligt Bindingsværk som Byggeskik, og Svaret herpaa maa blive, at Egns-traditioner i vor gamle Byggeskik ofte har været sejge og kun vanskeligt har ladet sig undlive. Desuden har den stærke Fastholden af den gamle Byggeskik været dikteret af det barske Vejrlig, idet Husene har skullet staa for meget stærke Storme, og de gamle Konstruktioner har erfaringsmæssigt vist sig at være særligt modstandsdygtige mod det haarde Vejr, som ikke har hørt til Sjældenhederne i de Egne af Landet, hvor Højrems- og Stritsulehusene har været brugt fra gammel Tid, og endelig havde Husene den store Fordel, at de bærende Led af Tømmerkonstruktionen fandtes inden for Husets fire Ydervægge og var saaledes ikke udsat for det barske Vejrligs direkte Indflydelse.

Selv om vi indtil videre kun kan have Formodninger om Oldtidshusets Tag, er det dog vist næppe usandsynligt, at ovenstaaende Betragtninger kan have nogen Rimelighed, og Resultatet heraf maa da blive, at Konstruktionen, som ses i Fig. 3 d, maa anses at være den, der formentlig har været anvendt i det yngre Oldtidshus, og at vore nuværende Højrems- og Stritsulekonstruktioner kan være opstaaet ved en videre Udvikling af denne. Efter disse Betragtninger af Oldtidshuset vil vi da gaa over til en Undersøgelse af Byggeskikken i Himmerlands nuværende gamle Bygninger.

De Sulehuse, som i gammel Tid har eksisteret i Himmerland, er vistnok alle forsvundne i Løbet af for-

rige Aarhundrede, og ethvert Minde om dem synes at være ganske udslettet i Nutiden. De har aabenbart delt den for gamle Huse saa almindelige Skæbne at blive jævnet med Jorden, uden at der er blevet lagt Mærke til, eller at man har vidst, at man derved udryddede en gammel Byggeskik, hvis Ahner gik tilbage til Oldtiden. Paa Grund af de mangelfulde Oplysninger, som vi i Nutiden har om disse Bygninger, er man afskaaret fra at give nogen nærmere Forklaring om deres Udseende og Indretning.

Fig. 4. — Uds kudshus fra Sebbersund. Tegning af Hans Dall efter R. Mejborg.

Indberetningerne fra Amtmændene i 1789 meddeler kun, at man i Rinds Herreds Udhuse anvender: „til deels Opstandere med en Kløft eller 2de Tapper i øverste Ende, hvorudi Mønings-Træet til Huuset lægges, og hvor ved Bielker til Huuset bespares og ei bruges“. Endvidere har Folkemindeforskeren Jens Kamp i sine efterladte Optegnelser fra 1880'erne oplyst, at der ved Dalsgaard ved Hadsund fandtes et beboet gammelt Aashus, tækket med Lyng og paalagte Lægter, og at der i Skelum og Egnen derom har været mange A a s h u s e, navnlig i gamle Fæstegaarde.

I disse Huse blev Aasen baaret af „Støtter“ (Suler) og Tagene, der var Raftetage, var tækket med Halm, som blev fastbundet med Halmbaand. Denne

Optegnelse af Jens Kamp, om hvis Rigtighed der næppe er Grund til at tvivle, viser altsaa, at der har eksisteret Sulehuse i Østhimmerland til op mod Slutningen af forrige Aarhundrede. I Vesthimmerland kan de være forsvundne paa et tidligere Tidspunkt, idet Amtmændenes Indberetninger viser, at man maa have haft Bindingsværksbygninger jævnsides med Sulehuse i 1789, ja Bygninger med Vægge af Kampesten, opmurede i Ler, var endog almindelige allerede paa den Tid.

Selve Gaardene var i Slutningen af det 18. Aarhundrede meget varierende baade i Længeantal og i Længernes Placering, og det var almindeligt, at Længerne ikke var sammenbyggede. Dette sidste fremgaar af Indberetningerne fra 1789, hvori Gaardene i Rinds Herred omtales saaledes: „Stuelængden vender for største Deelen i Øster og Vester med Enderne, og Længderne eller Huusene ere i Almindelighed ikke sammenbyggede, ei heller findes Gaule paa Huusene, anderledes end som et Straae Tag eller Tække for oven, og for neden Væg af samme Materialer som Huusets øvrige forannævnte Bygning“ (Bindingsværk eller Kampesten). Paa de mange Kort fra Udskiftningstiden ca. 1790—1815 ses det samme: Gaardenes Længer ligger adskilte, og kun faa Steder, navnlig i Østhimmerland, synes der at være nogen Tilbøjelighed til hist og her at sammenbygge et Par Udhuslænger, som ligger i Vinkel for hinanden, men som Regel kun to Længer, og kun i meget sjældne Tilfælde tre. Gaardene havde for det meste en meget uensartet Form, de kunde bestaa af 2 parallelle Længer, af 3, 4 og 5 Længer, og enkelte Steder, f. Eks. i Ellidshøj (1809) og i Fræer (1810), Mou (1813) og Sejlstrup (1814) var to Gaarde sammenbyggede saaledes, at de dannede en sammenhængende Gruppe (Tvillinggaarde), enten med en fælles Gaardsplads eller med 2 Gaardspladser, adskilte fra

hinanden med en fritliggende Tværlænge. Trelængede Gaarde kunde have 4 og firelængede Gaarde kunde have 5 Længer, idet en af Længerne i disse Gaarde undertiden var delt i to, anbragt i hinandens Forlængelse, men med et lille Mellemrum mellem Længerne.

Uregelmæssige og mærkelige Gaardformer har man kunnet finde i næsten alle Landsbyer, navnlig synes Skelum at have haft særligt mærkelige Gaardsanlæg, men den ejendommeligste af alle Gaardtyper, *Parallelgaarden*, dukker frem hist og her i Himmerlands Landsbyer, baade blandt gamle Landsbygaarde og blandt yngre udflyttede Gaarde. Antallet af disse Gaarde er ganske vist ikke særligt stort, men det er ikke uden Betydning, at det kan fastslaas, at denne Gaardtype har været kendt og anvendt saavel i Øst- som i Vesthimmerland for godt et Aarhundrede siden, især da *Parallelgaarden* er meget gammel i vort Land, og det sikkert er den, som der hentydes til i jydsk Lov, givet 1241, hvori Gaardens to Hovedbygninger nævnes som *Salhus* og *Lade*. *Parallelgaarden*, som vi kender den fra saavel *Vendsyssel*, *Thy* og *Mors* samt andre Egne af *Vestjylland*, bestaar af en *Beboelselænge*, kaldet „*Sals*“ — i *Himmerland* er dog vistnok *Benævnelsen* „*Rolling*“ den almindeligste for *Stuehuset* —, og en *Udhuselænge*, der indeholder *Lade*, *Lo* og *Stald*. *Ladelængen* ligger parallelt med *Salset* og mellem *Længerne*, er der en *Art Gaardsplads*, der naturligvis har været større eller mindre, eftersom *Længerne* har været fjernede fra hinanden. Typen har imidlertid været let at ændre ved *Tilføjelse* af en eller flere *Udhuselænger*, alt efter som man har haft *Brug* for *Plads*, og heri ligger maaske *Forklaringen* paa det forholdsvis ringe Antal af *Parallelgaarde* omkring *Udskiftningstiden* i *Himmerland*. Lignende *Udslettelse* af denne Type er i hvert *Fald* kendt fra andre Egne, f. Eks. i *Thy*, hvor *Parallel-*

gaarden i forrige Aarhundrede var den almindeligste, medens den nu er en stor Sjældenhed i denne Landsdel.

Af det ovenstaaende vil man se, at der i Himmerland har været baade Sule- og Bindingsværkslænger jævnsides i Gaardene, og det samme har været Forholdet med Udskudshusene. Disse Bygninger, der har været anvendt saavel i Øst- som i Nord- og Vesthimmerland har, — ligesom Sulchusene, — været indrettet baade som Stuehuse og som Udhuse, undertiden saaledes, at Stuehuset var et Udskudshus og Udhusene var almindelige Bindingsværkshuse eller omvendt. Eksempler herpaa kendes baade fra Rebbild og fra Rostруп. Ser man nu nærmere paa Udskudshusene, er der 2 Ting, der er iøjnefaldende, nemlig at Udskudet er fjernet ud for den ene Side af de vigtigste af Beboelsesrummene, for derved at give Plads for større Vinduer, hvorved der kommer mere Lys ind i Stuerne, og at disse Huse ikke har Gavle, der naar helt op til Tagrygningen, men Taget er altid skraat afskaaret, enten helt nede fra Tagskæget eller ogsaa et lille Stykke oppe, saaledes at der dannes en lille lodret Overgavl over Gavlbjælken, hvori er anbragt et Vindue eller en Træluge. Undertiden er Udskudsvæggen ført hele Vejen rundt, og Gavlvæggen bliver da meget lav, se Fig. 1. Andre Steder er Udskudet blot fjernet ud for én af Stuerne, og Huset faar da Udseende som paa Fig. 4, som viser et Udskudshus fra Sebbersund, og som uden Tvivl har været et Fiskerhus. Enkelte af disse Huse i Sebbersund har haft helt kuppelformede Udhuse, saaledes som vi ser dem paa Fig. 5, og det maa meget beklages, at der savnes Oplysninger om disse Huse, saavel hvad angaar Maalene som Underretning om den Maade, hvorpaa de har været bygget og om Materialet, der har været anvendt til dem.

Disse Huse, der jo nærmest ser ud som rene smaa Oldtidshuse fra Broncealderen eller maaske endog før, har sikkert baaret adskillige Vidnesbyrd om Oldtidens Byggemaade. De fandtes endnu i 1893 og synes at have været tækket med Tang eller Halm, hvorpaa der foroven er lagt Græstørv. Hvad der har baaret det kuppelformede Tag, er ikke let at afgøre, men Sandsynligheden taler for, at det har været et risflettet Greneværk*).

Udskudshusene har undertiden kun haft Udskud

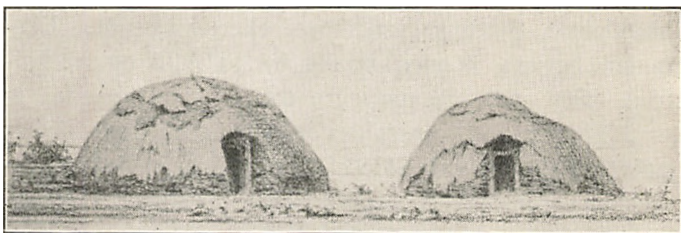

Fig. 5. — Udhuse ved Sebbersund. Tegning fra 1893 af R. Mejborg.

paa den ene Side af Bygningen, og dette har været Tilfældet baade med Stuehuse og Ladebygninger. Paa Fig. 6 A ser vi et saadant Stuehus fra Rold, som ikke har Udskud langs Sydsiden, og paa Fig. 6 B findes et Stuehus fra Ellidshøj, som har Udskud paa begge Sider, dog ikke ud for de to vestligste Stuer.

Ser vi nu nøjere paa disse himmerlandske Stuehuse med Udskud, vil vi snart opdage visse Forskelligheder. Træder vi gennem den lave Forstuedør i Udskudet paa Roldstuehuset ind i Forstuen (1), kommer vi derfra ind

*) Om nogen af Sebbersunds eller andre Beboere skulde kunne erindre disse Huse og give Oplysninger om disse, vil saadanne Oplysninger blive modtaget med største Taknemlighed af Dansk Folkemuseum, Bredgade 66, København K.

i Dagligstuen (2). Langs med og under Vinduerne staar der her en Vinduesbænk og i dennes Fortsættelse en Slagbænk (d). Foran Vinduesbænken staar Bordet „æ S k y w w“ (a), og for Enden af dette findes en Bordendebænk (b), som ofte kunde være afsluttet ud mod Stuen med et udskaaret Endestykke (se Fig. 10). Paa den anden Side af Døren ind til Øster- eller Øverstestuen (3) staar ved Væggen en Dragkiste (c), og langs Væggen modsat Vinduesvæggen staar 2 Senge

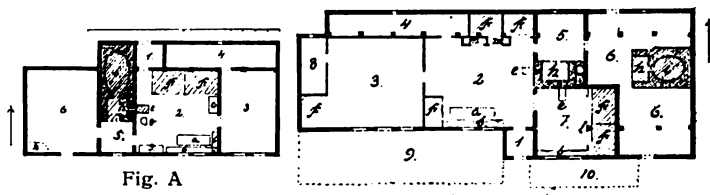

Fig. A

Fig. B

Fig. 6. — Grundplaner af Stuehuse med Uds kud. Fig. A fra Rold og Fig. B fra Ellidshøj, begge maalte i 1887 af R. Mejborg.

1. Forstue. 2. Dagligstue. 3. Øster- eller Vesterstue. 4. Uds kudskammer.
5. Køkken. 6. Bryggers (Frammers). 7. Bittestue. 8. Vesterkammer.
- 9 og 10. Fredhaver. a. Bord. b. Bænke. c. Dragkiste. d. Slagbænk.
- e. Bilæggerovn. f. Alkovesenge. g. Armstol. h. Arnested. i. Bagerovn.
- k. Askegrav. l. Uhrkasse.

(f), saaledes at der bliver en Gang ud til Forstuen mellem Sengegavlen og Stuens fjerde Væg. Ved denne sidste staar Bilæggerovnen (e), og ved Siden af Ovn en Lænestol til de gamle (g). Bag Øverstestuen ligger et Uds kudskammer (4), som sikkert har været brugt til Forraad af Spisevarer og til at opbevare Øllet i. Ved Siden af Dagligstuen ligger Køkkenet (5), og her findes Husets eneste Skorsten med Arnested, hvorpaa Køkkenild en optændes, og Gryderne anbringes her over Ilden enten paa en Trefod eller i en „K e d e l s k e“, en Art Krog, der kan forlænges eller forkortes efter Ønske, og som ophænges i en vandret Stang i Skorstenen. Fra

Skorstenen kan man fyre baade i Bilæggerovnen i Stuen og i Bagerovnen (i), der her ligger paa tværs af Huset og udfylder den vestre Ende af Udskudet. For det meste har man ogsaa fra Skorstenen kunnet fyre i Bryggerkedlen — undertiden endog i 2 saadanne, — som havde sin Plads i Bryggerset (6), og i dette Rum var der en *A s k e g r a v* (k). Vi ser altsaa, at der her er samlet fire og undertiden fem Ildsteder om én Skorsten, men der er i Himmerland en mærkelig Forskel med Hensyn til Skorstenene, idet Egnene omkring og Syd for Rold Skov i Almindelighed kun har haft én Skorsten, medens Landet Nord for Skoven har haft 2 Skorstene, saaledes som vi ser det paa Fig. 6 B, Stuehuset fra Ellidshøj.

Her har vi ligeledes en Forstue i Udskudet (1), hvorfra vi kommer ind i Dagligstuen (2), her kaldet *M e l l e m s t u e n*. Den har ogsaa et Bord (a) og Vinduesbænk (b), men savner Bordendebænken, idet her træder en Seng (f) i Stedet for. De andre Senge i Stuen er fast indbyggede i Udskudet mod Nord (f. f.), og foran dem er anbragt et Par faste Skabe (m), hvoraf det ene er en Gennemgang til Sengen i Udskudet. Fra denne Stue kommer man ind i *V e s t e r s t u e n* (3) altsaa Øverstestuen og i *S a l t k a m m e r e t* (4) indrettet i Udskudet bag begge Stuer. I dette Kammer stod „*S a l t - O l d e n*“, et Saltekar af Træ, og *M e l b i n g e n*, hvori Melet blev opbevaret. I Vesterstuen findes en Gæsteseng (f) og ved Siden af denne et *V e s t e r k a m m e r* (8), formodentlig til Gæstebrug. Op til Dagligstuen ligger mod Nord *S t e g e r s e t* (5). Dette kaldtes dog undertiden ogsaa *F r a m m e r s* og er det egentlige Køkken med den aabne Skorsten med Arne-stedet (h) til Madlavningen. Fra Skorstenen kan fyres i Bilæggerovnene (e), saaledes at baade Mellestuen og Bittestuen (7) kan opvarmes fra Stegers-

skorstenen. I Bittestuen, som sikkert har været den mest anvendte Dagligstue og Sengekammer, staar Alkovesengene (f) og langs Vinduerne en Bænk (b) med et Bord foran. Mellem Sengene findes en aaben Kasse til Urets Lodder (l), den ses paa Fig. 7, som viser denne Stues Udseende.

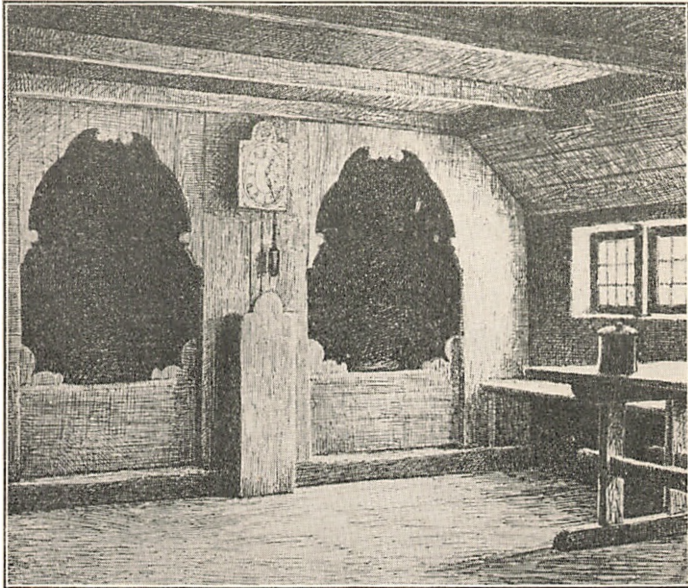

Fig. 7. — Bittestuen i et Stuehus fra Ellidshøj (se Fig. 6 B).

Yderst, i Bygningens østre Ende, ligger Frammerset (6), — det gamle Navn for Bryggeret — og heri findes endnu en aaben Skorsten med Arnested (h) foran Bagerovnen (i). Frammerset har Udgangsdør til begge Sider, og i Rummet ses Stolperne, som bærer Højremmen. Undertiden havde man en „Svinebøgl“ (Svinesti) i Frammerset, og ofte fandt man her en „Rane“, det vil sige en Stang, fastgjort over Tørvene, til Hønsene, hvor de kunde sidde om Natten.

Oven paa Ovnen fandtes undertiden en Maltkølle, hvori man tørrede og røgede Malten til Øllet, og der blev som Regel brygget en Gang om Maaneden. Det var dog ikke ofte, at en Gaard havde en Maltkølle, i senere Tider blev der ikke sjældent opført et saadant Køllehus af Kampesten, som flere Gaarde, maaske endog hele Byen, var fælles om. I ældre Tider hjalp man sig undertiden med at anbringe en Jernrist oven paa Ovnen i Stuen, hvorpaa man tørrede Malten.

Forskellen mellem de her viste 2 Stuehuse, der hver for sig maa opfattes som en Type, bestaar altsaa deri, at Bagerovnen paa Fig. 6 B er blevet opført i Bryggerset og dér har faaet sin særlige Skorsten, og at der er indrettet en Bittestue bag Køkkenet (se Fig. 6 B), og desuden har Dagligstuesengene forskellig Plads, enten u d e n f o r den egentlige Stue (Fig. 6 B) eller i selve Stuen. Af disse Forskelligheder er den, der berører Skorstenene af størst Betydning. Det kunde jo næsten ved en Sammenligning mellem de to Planer 6 A og B se ud, som om Bagerovnen var flyttet fra sin oprindelige Plads bag Køkkenet og ud i Bryggerset for at give Plads for Bittestuen. Men dette er dog sikkert ikke Tilfældet, og betragter vi Oldtidshuset (Fig 2), vil man se, at der her findes 2 Ildsteder, Side om Side, hvoraf det vestligste formodentlig har været til at bage paa, da det bestod af et rødbrændt Lag Ler og Sand ovenpaa en Stenlægning. Det er derfor næppe tilfældigt, eller fremkommet ved en senere Udvikling, at Bagerovn med de ikke til dagligt anvendte Ildsteder er anbragt for sig selv i Bryggerset, saa at sige Side om Side med det til daglig anvendte Køkkenildsted. Der synes i hvert Fald at være nogen Sandsynlighed for, at ogsaa dette kan være Oldtidsarv, medens Sammentrækningen af samtlige Ildsteder omkring én Skorsten, som i Fig. 6 A vistnok maa anses for at være en videre

drevet Udvikling af vor hjemlige Ildstedsordning, navnlig naar den findes i Gaardenes Stuehuse, hvorimod den er naturlig i Huse og Boelsteder, da man her især har maattet tage økonomiske Hensyn.

Nu maa man ikke tænke sig, at disse Skorstene alle har gaaet ud gennem Taget med en Skorstenspipe som i Nutiden. Skorstenspiiben har sikkert været et ukendt Begreb i Himmerland saavel som i mange andre jydsk Egne endnu i Slutningen af det 18. Aarhundrede, og der findes en Del Optegnelser herom. Det mest almindelige var vel, at Skorstenen kun naaede til Overkanten af Bjælken eller et Stykke derover, og Røgen drev derfra omkring i Tagrummet, hvorefter den fandt Vej ud gennem et Hul, den saakaldte „L y r e“, i Taget. I Myrhøj i Vesthimmerland og i Terndrup i Østhimmerland var der f. Eks. i den første Tredjedel af forrige Aarhundrede kun én eller to Gaarde, der havde murede Skorstene. Ellers havde man kun Lyrer. Folkeminderforskeren E. Tang-Kristensen skriver herom (fra Terndrup): „De (Lyrerne) sad midtvejs paa Taget, og hvor der kunde anbringes saa mange, havde de tre, én til hver Side og én paa Enden (Gavlen), hvis nemlig Køkkenet var tæt ved Husgavlen som i mindre Huse. Ellers maatte de hjælpe dem med én paa hver Side. Lyren var en Fjælekasse paa en fire Tommers Bredde (10,5 cm), der sad op med Enden. Foruden var de næsten ikke kendt, men inde kunde man nok se, hvor de var, for der trak Røgen hen. Man kunde ogsaa have to Lyrer ved Siden af hinanden. Alt Træværket i Husets Ovre var aldeles gennemsodet. Gavle var der ingen af, Taget gik paa Husenderne helt ned til Træværket ...“ En noget videre Udvikling betegnes vel af den Beskrivelse, som Professor R. Mejborg giver i sit Værk om gamle danske Hjem, hvori han anfører: „Øster paa, hvor der var Læ, særlig i Himmerland, havde man for

halvtredsindstve Aar siden (1838) til Røghætte en „Lyreskorsten*), den bestod af en Fjerding, der var ophængt saaledes, at den kunde dreje sig efter Vinden; som Fløj tjente en Stump Fjæl, der ragede frem mellem to Staver, og gennem et Hul under denne slap Røgen ud ...“. Gennem de efterladte Optegnelser faar man Indtrykket af, at Lyreskorstenen har været anvendt i Egnene omkring Ellidshøj. I Rebbild synes Skorstenen i gammel Tid at have været opført paa en anden Maade, og Mejborg anfører herom ved et Bindingsværksstuehus med 2 Skorstene: „Den østre Skorsten gik oven ud og var den første i Byen af den Slags. Den vestre havde „Skruv“ ligesom Byens andre Skorstene. Her naaede „Kæberne“ (Siderne i Skorstenen) til Bjælkerne. Oven over disse afsluttedes Skorstenen af en Hvælving — „en Skruv“ —, der var formet som en Kube og havde Huller paa Siderne, hvorigennem Røgen trak ud“. I Løbet af Aarhundredet indførtes imidlertid Skorstenene, og omkring 1870'erne dømte man sig, maaske ikke uden Grund, til Ejerens Velstand efter Skorstenenes Antal.

Ogsaa Kakkelovnen af Jern, Bilæggerovnen med de figurprydede Sider og Messingkuglerne foroven, hvilende paa en Træfod med drejede Ben af Træ, blev ret sent indført. Tidligere havde man „Grydekakkeleer“ eller „Pottetekakkelovne“. Der synes at have været en væsentlig Forskel paa disse, da en Potteovn bestod af flere Kakkelpotter af ca. 15 cm i Kvadrat, sammensat til en Ovn, undertiden sammen med Mursten, men med Grydekakkeleer synes at være forstaaet en stor Lergryde, som var indmuret i Skorstensvæggen, saaledes at Mundingen vendte ud til den aabne Skorsten, og herfra fyrede man i Gryden, der

*) Den blev ogsaa kaldet en „Røghæt“.

vendte Bund og Sider ind i Stuen. Nu er sikkert ethvert Minde om saavel Lyrer som Potte- og Grydekakker forsvunden, og man maa derfor være taknemlig for, at der i hvert Fald er efterladt Optegnelser om dem.

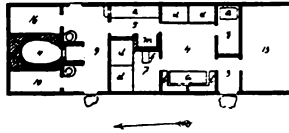
Vi vil derefter se paa den sidste af Bygningstyperne, nemlig Bindingsværkshusene, og især paa Stuehusene. Foruden det ovenfor omtalte Navn for disse Bygninger, nemlig Rolling eller Raaling, der kommer af Radelang, — en lang Række Rum eller Gulve, — har man haft adskillige andre, saasom „Indhus“ (Motsætningen til Udhus), „Salshus-Raaling“ (Salshus = Salhuset, eller Beboelsen), „Insæt“ eller „Isæt“ og „Isterad“. Sidstnævnte Ord kommer af „Ivisterad“, den Rad eller Række af Stuer hvori man „vistes“ eller i moderne Sprogform: opholdt sig. „Kært Barn har mange Navne“, siger et gammelt Ord, og dette kan jo ogsaa anvendes paa det himmerlandske Stuehus, men de mange Navne viser ogsaa hen til, at Himmerland er et Blandingsomraade, idet de enkelte Betegnelser ofte kun er eneraadende i visse bestemte Egne, som omgiver Himmerland.

Selve Bindingsværkets Udseende er omtrent, som vi kender det fra andre Dele af vort Land. Stolperne staar paa Sten forneden og bærer foroven en Rem. Undertiden kan der være anbragt Fodtømmer, hvor paa Stolperne hviler, eller et „Sylde træ“ mellem Stolperne forneden, en Art Fodtømmer i Bindingsværksvæggen. Selve denne Væg deles ved det vandrette Tømmerstykke under Vinduesrækkerne, „Løsholtet“, i en Over- og Undervæg, og i denne sidste er der oftest anbragt en lille lodret Stolpe fra Løsholt til Foden af Væggen. Den kaldes „Dværge“ — eller „Syldestolpe“. Somme Steder er der i Overvæggene ved Husets Hjørnestolper anbragt „Stivere“,

*Huset, Matr. N. 11^a af Blevestrup By og Sogn.
"Kallim Herred" - Haldborg Amt.*

*Stenkis til Gaarden, Matr. N. 13^c af Slevestrup
"Fraser Sogn" - "Kallim Herred".
"Haldborg Amt".*

*Hollygaard "Giver Sogn" - "Kallim Herred".
"Haldborg Amt".*

Huset

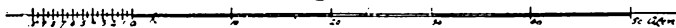
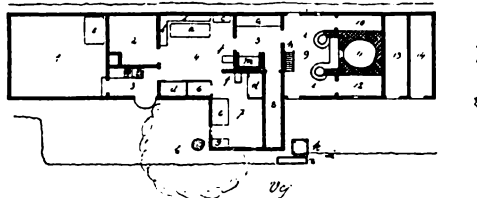

Fig. 8. — Grundplaner af himmerlandske Bindingsværksbygninger.
1. Vesterstue. 2. Nørrekammer. 3. Forstue. 4. Dagligstue. 5. Køkken.
6. Kammer. 7. Bittestue. 8. Spisekammer. 9. Bryggers. 10. Kælder.
11. Ovn med Skorsten. 12. Hønselus. 13. Huggehus. 14. Svinesti.
15. Storstue. 16. Mælkekælder. 17. Køer. 18. Gæs. 19. Svin. 20. Stald.
21. Lo. 22. Lade. — a. Bord. b. Bænke. c. Skab. d. Alkover. e. Himmelsenge.
f. Bilæggerovne. g. Chatol. h. Loftstrappe. i. Grubekedler
k. Brønd. l. Elmtræ. m. Køkkenskorsten.

korte, skraatstillede Tømmerstykker, der naar fra Stolpen og til Underkanten af Remmen, med hvilken de er forbundne. Bjælkerne var i gammel Tid anbragt saaledes, at de var samlede med Bindingsværksstolperne med en lang Tap, der gik igennem Stolpen og var synlig paa Husets Ydervæg. Gennem Bjælketappen

Fig. 9. — Gaardsiden af et Stuehus i Blenstrup.

eller Hovedet var drevet en eller 2 Nagler for at hindre Stolpe og Bjælke i at glide fra hinanden. Ofte var der inde i Stuerne under Bjælken anbragt en Knægt eller et Skraabaand af Tømmer, som kaldtes „Bjælkebaand“, for at styrke Forbindelsen mellem Bjælken og Stolpen. Bindingsværkshusene har, ligesom Uds kudshusene, kun sjældent Overgavle, og findes der saadanne, er de ikke ret høje, næppe mere end 1 m. Det er da Fjællegavle, som har udskaarne Vindskeder, d. v. s. Brædder langs Tagskraaningen, som dækker for Enden af Taget. Mellem en saadan Overgavl og

Væggen under den er der gerne anbragt et Regnbrædt, en „Sofjæl“ eller „Sugfjæl“, som leder Vandet skraat udefter. Endvidere kan Mellemrummet mellem Taget og Remmen være udfyldt med en Fjæl med samme Navn.

Stuehusenes Indretning ses paa Fig. 8, som viser et mindre Stuehus fra Seilstrup i Østhimmerland, og et større fra Giver i Vesthimmerland samt et Husmands- hus fra Blenstrup. Indretningen skal der ikke her gøres nærmere Rede for, da den fremgaar af Tegningen, og den saa at sige er en Gentagelse af, hvad vi i det fore- gaaende har set ved Udskudshusene. Her skal kun gøres opmærksom paa et Par Tilføjelser og Udvidelser. Paa disse Stuehusplaner ser man et senere Træk i Ud- viklingen, nemlig at Forstuen (3) er blevet indskudt mellem Vesterstuen (1) eller Storstuen (15) og Dag- ligstuen (4), og at der bag ved Forstuen er anbragt et Nørrekammer eller et Spisekammer. Endvidere er der paa Stuehuset ved Katbygaard bygget en Udbygning, en saakaldet „Kvis t“, og disse Kviste har ikke været ualmindelige, de fandtes ogsaa paa Stuehusene i Øst- himmerland for mere end et Aarhundrede siden (f. Eks. i Dokkedal).

Selve Dagligstuerne i de gamle Gaarde var ret ensartede, omend der naturligvis kunde være nogen Forskel paa Udstyrelsen. I Almindelighed havde disse Stuer Lergulv, og først i den sidste Tredjedel af det 19. Aarhundrede lagde man Bræddegulv i Dagligstuerne. Alkovesengene blev vistnok undertiden fjernede ved Jenne Lejlighed, men enkelte Steder har de dog faaet Lov at blive staaende ind til vor Tid. Alkovesengene var oftest skilt fra Stuen ved et Træpanel, der kunde være mere eller mindre rigt udskaaret, og for at man lettere kunde stige op i disse Senge, var der undertiden anbragt en Skammel langs Alkovepanelet. Bag Bord-

endebænken kunde ogsaa findes et Panel og undertiden var dette et smukt Stykke Snedkerarbejde (se Fig. 10). Langs det store og solide Bord stod der ofte, ved den Side der vendte indad mod Stuen, en lang Bænk, som kaldtes „Forsædet“. Som særlige Prydelser maa nævnes blanke Tintallerkener, som ofte i ældre Tider

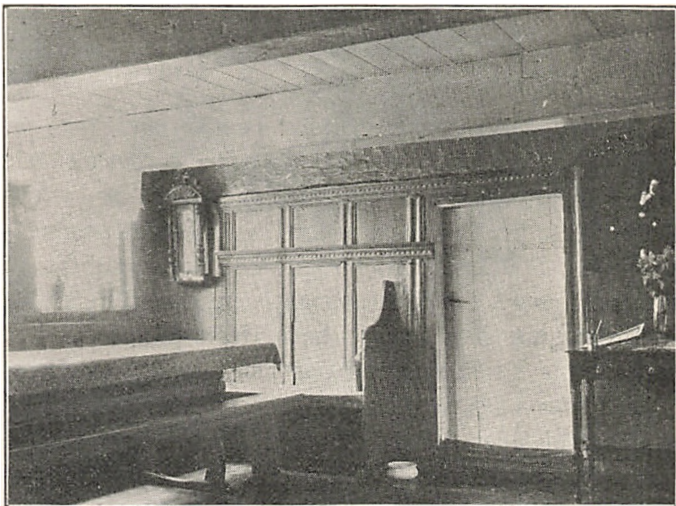

Fig. 10. — Hjørne af en Dagligstue i en Gaard i Askildrup, Blenstrup Sogn.

var anbragt oven over Bordendepanelet, og som sammen med det Messingfad, der undertiden var anbragt paa eller over Bilæggerovnen, sikkert har livet stærkt op paa de hvide eller blaamalede Vægge, som tidligere fandtes i de himmerlandske Dagligstuer.

Hvad selve Stuehusenes Ydre angaar, da er Væggene som oftest hvidkalkede, men af og til er dog Bindingsværksthømmeret malet eller sortsværtet, og Tavlene er hvid- eller rødkalkede, i sidste Tilfælde har Tavlene undertiden en hvid Randfuge langs Vægtømme-

ret (se Fig 9). Inskriptioner, saaledes som de findes i andre Egne af Landet, synes at være sjældne i Himmerland, her skal derfor anføres en saadan, den eneste kendte, som var anbragt over en Dør i Skarpsalling i Næsborg Sogn. Den lyder saaledes:

O Gud, bevar vel dette sted
 fra ildens hastig lue,
 giv daglig brød med nøjsomhed,
 lad os din ære skue.

1758. J. L. J. D. S.

Gaardenes Udhuse synes i Himmerland ikke at have været anderledes indrettede end i de øvrige Dele af vort Land. Som omtalt ovenfor var Længerne i ældre Tid adskilte fra hinanden, senere er de blevet sammenbyggede. Staldene har undertiden været anbragt i hver sin Længe, saaledes at man i en Gaards trefløjede Udhusbygning har kunnet have Hestestalden med et vedliggende Karlekammer i den ene Fløj og i Mellemløjen Lader med tilhørende Loer, og i den tredje Fløj en Kostald eller „Nøds“, som den ogsaa kaldes. Denne Benævnelse er et Folkemaalsord for Nødhus, — Huset for Nøddene eller Kvæget. Som en særlig Art Udhus maa nævnes den saakaldte „tyske Lade“, som er en Bygning uden Vægge, altsaa kun et Tag, sat direkte paa Jorden. De er ret almindelige i Jylland og benævnes Knæhus eller Spændhus i Hedeegnene. Det er Huse, som anvendes til Tørv eller Redskaber, og de kan ofte være ret store, forsynet med Indkørselsporte for Vogne. En saadan „tysk“ Lade ses paa Fig. 11. Hvorfor de just i Himmerland nævnes som tyske og i andre østjydske Egne (Djursland) som svenske Lader, er ikke godt at vide, da denne primitive Husform utvivlsomt ogsaa er gammel dansk Byggeskik, som gaar meget langt tilbage i Tiden, og maaske endog er Oldtidslævn.

Til Slut vil vi se lidt paa Husmandshusene. Øverst paa Fig. 8 findes Grundplanen af et saadant fra Blenstrup. Efter stedlig Tradition skal Huset tidligere have været Skole, og Dagligstuen (4) have været Skolestue,

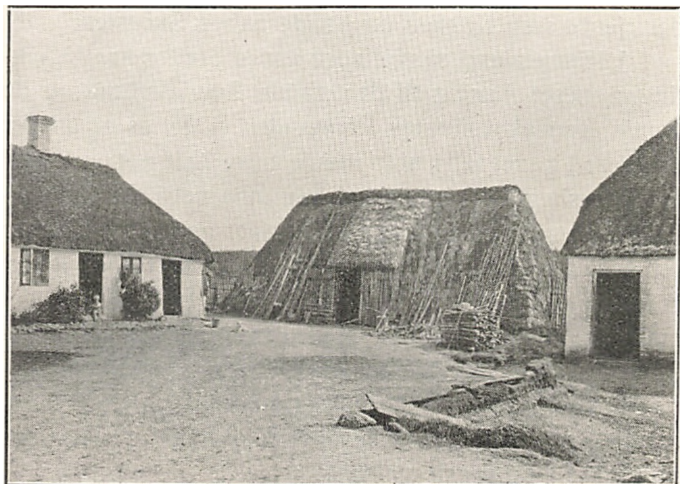
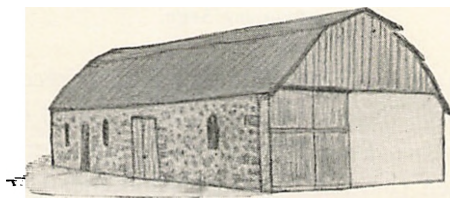

Fig. 11. — Stuehus, tysk Lade og Udhus fra Hellum Tved i Skørping Sogn.

medens Bittestuen (7) har været Skolelærerens eneste Opholdsstue. Bagved denne laa Køkkenet med Bryggerkedel, aaben Skorsten (m) og Bagerovn (11), og bag Forstuen (3), fandtes et Spisekammer (8). Denne yderst beskedne Beboelse er lunt anbragt mellem Stalden (20), — hvori er Plads til 2 Køer, Gæs og Svin, — og Loen (21) og Laden (22). Det er altsaa et Hus med et lille Jordbrug, som vi her ser Indretningen af. Husene var dog ikke altid saa ensartede i Indretningen som Gaardene, og der kunde være stor Forskel paa dem. Saaledes kunde nogle Huse uden Jordbrug endog have en Vesterstue foruden Dagligstuen som ved Gaardene, og Tørvehus, Spisekammer og Kølle, medens

andre havde endnu mere beskedne Beboelsesforhold end dem, der ses af Huset i Blenstrup, f. Eks. et Haandværkerhus i Skelum, som var tredelt og indeholdt en Vævestue, hvorfra var skilt en Forstue, og en Dagligstue, der tillige var Drejerværksted, samt et Frammers, der tjente som Køkken og havde aaben Skorsten.

I Himmerland saavel som andre Steder har Udviklingen været Aarsag til den gamle Bondekulturs og de gamle Bondebygningers Forsvinden. Mangt og meget er derved gaaet tabt, som kunde have haft nogen Værdi for Efterslægten, men endnu kan man vel i Østhimmerland finde gamle Bygninger, der giver gode Oplysninger om svundne Tiders Byggekultur. Det varer dog sikkert ikke længe, før ogsaa disse faa Rester er borte, og det maa da ønskes, at der med det nye, der kommer i Stedet, maatte følge noget af den Hygge og Skønhedsværdi, som oftest var forbundet med den gamle Byggesmaade, og som vel ikke er helt uforenelig med vore nutidige Landbrugsbygninger.

Straatækt Lade i Alstrup Sogn.

Paa himmerlandske Lader er der i Aarene omkring 1900 ofte blevet sat et smalt Overtag af Brædder eller Tagpap paa Mønningen, hvorved Taget faar et mansardagtigt Udseende, se Tegningen. Iagttagne Yderpunkter for denne nye Skik er: Egnen Nord for Skørping, Nibe-Egnen, Vester Hornum; Syd for Himmerland Tjele, Løvel, Viborgegnen, f. Eks. Loldrup. Nærmere Oplysninger om Skikkens Opkomst og Udbredelse vilde være ønskelige. Den er ukendt i Salling, bortset fra, at en Lade med saadant Tag er bygget 1885 paa Grinderslev Kloster.

Red.

Jeppe Aakjær.

Af Niels P. Bjerregaard.

Omkring ved sidste Aarhundredeskifte vaagnede der rundt i Landet en Trang til at faa noget at vide om de enkelte Steders og de dertil knyttede Personers Historie. Af denne Trang fremspirede Tanken om at danne historiske Samfund, der omfattede en nærmere afsluttet Egn, som havde forskellige fælles Minder. Tidt blev Omraadet et Amt — vel i Erkendelse af, at hvad der siden Lensstyrelsens Ophævelse 19. Februar 1662 havde været under samme Administration lettest lod sig klargøre historisk —; men undertiden blev dog de historiske Samfunds Omraader afgrænset paa andre Maader. Dette var saaledes Tilfældet med „Historisk Samfund for Skive og Omegn“, der stiftedes ved et Møde i Skive 11. December 1908 og fik til Omraade Salling og Fjends Herreder.

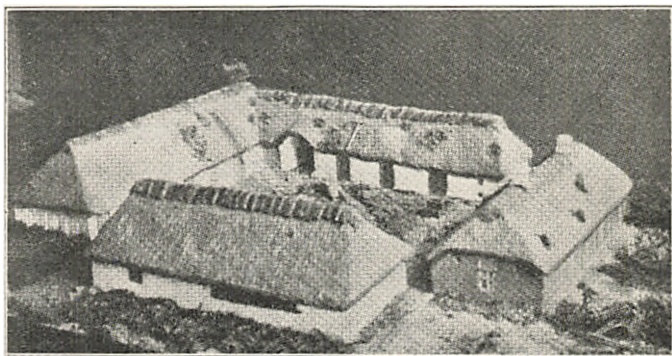
De historiske Samfunds Trivsel er i høj Grad afhængig af, om der i deres Ledelse findes Mænd, der ved at være født og opvokset paa Egnen er fortrolige baade med Egnens Topografi og Befolkningens Minder og Sprog. Den udefra-kommende savner disse Ting, og han kommer derfor ikke saa let i Kontakt med Befolkningen som den, der er rundet af deres egen Rød.

Naturligvis er den hjemmefødte udsat for, at han „ikke bliver agtet i sit Fædreland“; men naar Aarene er svundet, og man standser for at se tilbage over Vejen, man er vandret ad, da vil hans Spor staa kraf-

tigere end andres, og senere Slægter vil takke ham, naar han ligger i sin Grav.

I vort historiske Samfund har hidindtil ingens Virke sat saa dybe Spor og præget Arbejdet i saa høj Grad som Jeppe Aakjærs uselviske Slid gennem 16 Aar.

Jeppe Aakjær er i egentligste Forstand en Egnens Mand. Hans Forfædre har i over 300 Aar været bosat i Fjends Herred. Den ældst kendte af Slægten*) er en

Aakjærs Fødehjem i Aakjær, omkring 1880. Nu nedrevet; Stuehuset faldt 1904. (Fot. af Niels Sørensen, Lem, efter en Gibsmodel).

Jens Christensen, der i 1616 levede som Gaardmand paa Mønstedgaard. Efter ham sad baade hans Søn og Sønnesøn paa samme Gaard, og dermed er vi naaet frem til en Peder Jacobsen (f. 1708, død 1781), der ikke alene var Gaardmand, men havde erhvervet sig saa mange Kundskaber, at han kunde betros Hvervet som Degn i Mønsted.

Efter ham følger der tre Generationer, der, som det var Skik og Brug blandt Bønderne dengang, veksler med Efternavn efter deres Faders Fornavn: Jens Pedersen, Peder Jensen og Jens Pedersen; alle tre var de

*) Hauch-Fausbøll: „Berlingske Tidende“, April 1930. Jeppe Aakjær: „Fra min Bitte-Tid“, Gyldendal 1928.

Gaardmænd i Daugbjerg, og dermed er vi naaet frem til Jeppe Aakjærs Fader Jens Peder Jensen, født 1834 og død 1901. Hans Moder hed Katrine Jeppesen.

Jens Peder Jensen var Gaardmand i Aakjær, og i denne By saa Aakjær Lyset den 10. September 1866. Han blev i Daaben opkaldt efter sin Bedstefader paa mødrene Side, der hed Jeppe Sørensen og kaldtes Jeppe Aakjær; dette sidste er senere blevet ophøjet til Slægtsnavn.

Den Livsbane, der var afstukket for den vordende Digter, var ikke saa lidt knudret. Som de fleste, der er født paa Landet, maatte han som Dreng hjælpe til med alt, hvad han kunde magte, og særlig maatte han gøre Tjeneste som Hyrdedreng. Men besjælet af en uhyre Læretrang, var det ham næsten umuligt at lade en Bog ligge, som han kom forbi, selv om det var i Arbejdstiden.

Faderen saa sikkert ikke med milde Øjne paa Drengets store Læselyst; men han har snart indset det umulige i at aflede denne; thi da Aakjær blev saa stor, at han kunde gøre Karls Arbejde, maatte han som andre Bønderkarle paa den Tid staa paa Loen og svinge Plejlen, og der ser man da, hvor Trangen til Viden gør ham snedig, og hvordan Faderen maa give efter; thi denne maa gøre Akkord med Sønnen, at han skal tærske et bestemt Antal Neg om Dagen, og naar det er ovre, har han frit Slag med Bøgerne.

I Længden var det dog umuligt at holde ham fra en mere planmæssig Læsen, og han blev derfor af Stedets Lærer forberedt til Staby Vinterlærerseminarium, hvor han saa fik sin første mere skolede Undervisning i 1882.

Det gik naturligvis ham, som det gaar enhver med umættelig Videtrang, at har man først spist af „Kundskabens Træ“, vil man stadig have mere, og det varede

da heller ikke længe, før han drog til København for at forberede sig til Præliminæreksamen, som han bestod i 1886.

Uden Penge kommer man imidlertid ikke vidt ad Læsevejen nu til Dags og værre var det vel dengang. Aakjær førte da ogsaa i de følgende Aar en noget omflakkende Tilværelse. Snart optraadte han som omrejsende Agitator, snart som Lærer, dels ved Elbæk Friskole, dels ved Hjørlunde Højskole.

Omsider fattede han den Beslutning, at han vilde være Student, og efter privat Forberedelse bestod han Examen artium 1895 og blev næste Aar cand. phil.

I den nærmest følgende Tid var han en ivrig Deltager i Studentersamfundets Diskussioner, og ved disse blev han trænet op til en fortrinlig Taler, som senere altid samløde mange Tilhørere om sin Talerstol.

For at friste Livet tog han Arbejde ved forskellige københavnske Blade; men hans Hu var nu rettet mod Digtergerningen.

I 1899 udsendte Aakjær to Værker, der hver for sig peger frem mod det, som han senere skulde indfri i saa høj Grad. Det var Hjemstavnskildringen „Bondens Søn“ og Digtsamlingen „Derude fra Kærene“. I de følgende Aar fremkom i rask Følge en Del af Aakjærs ypperste Værker, og i 1906 blev han tildelt det Anckerske Legat*).

I 1907 tog han fast Bopæl paa „Jenle“, en Gaard i Salling, som han da havde erhvervet, og hvorfra han siden har udsendt sine mange lødige Værker, der har

*) Stiftet af Carl Andreas Ancker (1828—1857); Ejer af Mørkhøjgaard ved København. Ved sin Død havde han testamenteret 86,500 Rdl. til aarlige Rejsestipendier for Kunstnere (to for Malere og Billedhuggere, et for en Digter og et for en Komponist). Legatets Fundats er af 1. Maj 1861.

skaffet ham den inden for dansk Digterverden saa frem-skudte Stilling, der ikke blev brudt, før Døden i April i Aar brat standsede hans Arbejde.

Aakjær hviler nu i Salling Jord. Født og opvokset i Fjends Herred, øvet sit store Manddomsvirke i Salling, er han uden Sammenligning Egnens store Søn, og ved denne hans Vandring fra Vugge til Grav inden for det Omraade, han selv havde afstukket som vort her-værende historiske Samfunds, kan man ikke undres over, at han blev som et Samlingsmærke paa det egns-historiske Omraade; thi han var den hjemmefødte, men ingen Hjemmefødning; han var den stedkendte, der ved sine mange Rejser og sin store Viden havde erhvervet sig det vide Udsyn, der særpræger sin Mand, og sær-præget var han, særlig paa det historiske Omraade.

Han var Videnskabsmanden, for hvem Arbejdet som „Arkivrotte“ mellem de gamle gulnede Papirer var en Lyst og Glæde; men han var samtidig den sær-prægede og levendegørende Fortæller, der kunde gøre andre begejstrede ved Fremstilling af sine Fund, hvad enten han gjorde det mundtligt i en snævrere Kreds, eller han tog Pennen i Haand for at meddele til de mange.

Hvad har gjort Digteren til Historiker, og Histori-keren til Arkivrotte?

For at besvare disse Spørgsmaal maa man gaa tilbage til Aakjærs Ungdomstid.

Naar de gamle sad samlet om Langbordet med Punchen paa „Skiven“ og Piben i Munden, blev der fortalt mange Historier om Nisser og Trolde og farlige Genfærd, og det er ganske naturligt, at saadanne Historier fangede en opvakt Drengs Interesse og kildrede hans Fantasi. Hvad var det ikke for en herlig Verden, fyldt med ondt og godt, med Skræk og Gru for den, der gjorde ilde, men med hjælpende Hænder og

glade Overraskelser for den, der menneskeligt set vandrede ad Dydens og Moralens Vej.

Allerede i 16 Aars Alderen begyndte Aakjær at nedskrive saadanne Fortællinger. Ved Forældrehjemmets hvidskurede Langbord fyldte han Ark paa Ark og gemte omhyggeligt sine Skatte. Det var Æmter og Sagn, Gaader og Eventyr og nu og da en lille Stump af en Folkevisse, som han nedskrev og derved reddede fra Forglemmelse; men nogen egentlig Hensigt med disse Skrivelser havde han ikke.

Ved en Hændelse skulde denne Indsamling af Folkemindestof faa Værdi ikke alene for Aakjær, men for mange flere.

Det var i Sommeren 1883, at den gamle Sagamand Evald Tang Kristensen lod udgaa et Opraab over hele Landet om at hjælpe ham med at faa indsamlet alt, hvad der var tilbage af gammel Folketro i Sagn og Sang og Eventyr, og nu tyede Aakjær til sin Skat, som han havde liggende paa Bordet i sit Kammer, og han sendte Sagamanden, hvad han havde fæstnet paa Papiret. Evald Tang Kristensen udsendte, hvad han fik samlet, i et Tidsskrift, „Skattegraveren“*), og i dettes første Nummer — 15. Januar 1884 — fandtes ikke mindre end tre af de Meddelelser, som var sendt ham af Aakjær.

Hvad Evald Tang Kristensen fik tilsendt, var vel som oftest den raa Optegnelse uden Filing og Bearbejdning af nogen Art; senere da Aakjær var i Besiddelse af den Skoling og Viden, der skal til for at sigte og vrage, men ogsaa gengive saa tro som muligt, har han bearbej-

*) Skattegraveren I—XII udkom i Aarene 1884—89 i Kolding. Det blev udgivet af „Dansk Samfund til Indsamling af Folkeminder“ med Evald Tang Kristensen som Redaktør. Da Samfundet i 1889 opløstes, gik Tidsskriftet ind; men Evald Tang Kristensen udsendte 1890: „Efterslæt til Skattegraveren“.

det en Del af Stoffet og udsendt det i en Bog, hvorom han selv siger:

„Jeg har senere i „P o f i r g l o w e n d P æ l“ gjort Afbigt for mine svare Synder mod de gamle ofte saa ganske geniale Fortællere. Saadan som jeg der har genfortalt de Sagn, som de graanedede Stabejsere i min grønne Ungdom betroede mig dem, saadan maa de have lydt i Optegnelsesøjeblikket. Mit uudviklede og unge Øre har bare dengang ikke været lydhørt og skolet nok til at fatte Smeldet og Træfsikkerheden i mine Fortælleres Fyndstil og mundtlige Meddelelseskunst“.

Som et Bevis for Aakjærs Flid som Indsamler kan tilføjes, at det var ikke alene i „Skattegraveren“s mange Bind, der fandtes Bidrag af ham; men ogsaa til mange andre af Evald Tang Kristensens Udgiverværker har han ydet Bidrag: „Danske Sagn“, „Danske Skjæmtesagn“, „Danske Børnerim, Remser og Lege“, „Danske Dyrefabler og Kjæderemser“, „Et Hundrede gamle, danske Skjæmteviser“, „Danske Folkegaader“ og „Det jyske Almueliv“.

Jeppe Aakjær
som 19-aarig paa Blaagaard, 1885

Det er adskilligt over hundrede Bidrag, som er optaget i disse Værker, saa man forstaaer, at den unge Knøs har forstaaet at udnytte sin Tid; thi alle disse Bidrag er optegnet i 1883—84 samtidig med, at han gjorde Karls Arbejde paa Gaarden derhjemme.

I de følgende Aar opholdt Aakjær sig uden for sin Hjemstavn en stor Del af Tiden. Han var optaget af

Tidens brændende Spørgsmaal, hvori han som Yngling søgte at gøre den Indsats, der syntes ham rigtigst.

Det er derfor naturligt, at Arbejdet med Folke-minderne fra Fødeegnen laa Brak i denne Tid, selv om der nu og da løb noget med i et eller andet Hjemstavns-digt.

Samlerfliden havde dog ikke forladt Digteren. I Aarene fra Aarhundredeskiftet og fremefter udføres det store Fremdragelsesarbejde af Aktstykker, som angaar St. St. Blicher, Forfatterens og Digterens aandsbeslægtede. Alt, hvad der var indsamlet om Jydernes National-digter, blev udgivet i det store Subskriptionsværk, „St. St. Blichers Livstragedie“, hvoraf 1. Hæfte udkom 2. Maj 1903, det 36. og sidste i November 1904.

Ved at betragte dette Værks Skæbne faar man det Indtryk, at det først er gennem Aakjærs jyske Digtning, at den danske Befolkning er fundet helt ind til Kærnen af „Hedelærken“s Frembringelser; thi Værket blev trods dets Lødighed ikke modtaget, som det burde; men Aakjær levede dog længe nok til at se, at det Værk, som havde kostet ham saa meget Arbejde, og som han havde udført med saa megen Kærlighed, men som snart efter Udgivelsen maatte nedsættes i Bog-laden for at blive afsat, blev en Sjældenhed paa Bog-markedet, saa de enkelte Eksemplarer, der kom frem, blev revet bort til meget høje Priser, og samtidig steg Interessen for og Forstaaelsen af Blichers Digtning.

Aakjærs Interesse for Blicher standsede ikke med Udgivelsen af Livstragedien. Han vedblev som den øvede „Skattegraver“ at fremdrage saa et og saa et andet, der kunde give mere Viden om Blichers Liv og Færden. Allerede 1904 skrev han en Artikel „Blicher-fund“ („Jyden han æ stærk og sej“ og „Gammel Kjær- rester“) i „Det ny Aarhundrede“. I „Politiken“ for 18. Marts 1908 fortalte han om „Blicher og Aarhus Stifts-

tidende“, og i samme Blad for 8. April 1908 fandtes atter en Meddelelse fra ham, „Mer Blicheriana“. Om „Blicher og Himmelbjærgmøderne“ talte han i Vejle 11. Juli 1909 og paa Hohøj 7. Juli 1912. I Værket „Gennem 15 Hundrede Aar“ 1912 skrev han om „Blicher og æ Bindstouw“. I „Tilskueren“ Februar 1919 „Et gjenfundet Skrift af St. Blicher“ („Om Natmændsfolkene“). Til Julen 1926 udsendte han: „St. St. Blicher, hans Personlighed og hans Muse“.

Det er en anselig Produktion alene om Blicher, og ovenstaaende Liste gør ikke Fordring paa at være udtømmende. Men ogsaa paa anden Maade stillede Aakjær sin jyske aandsbeslægtede frem for det danske Folk, nemlig i Skuespillet „Himmelbjærgpræsten“ 1917.

I alt, hvad Aakjær har talt og skrevet om Blicher, har det været hans Hensigt at faa Eftertiden til at ændre Samtidens Dom over Blicher, og det er i rigt Maal lykkedes ham, og ingen var vel mere glad over, at „Det danske Sprog- og Litteraturselskab“ fandt det betimeligt at udsende en samlet, kommenteret Udgave af den jyske Nationaldigters Værker, og det var jo næsten en Selvfølge, at Aakjær blev en af Udgiverne. Af denne Udgave er hidtil udkommet 25 Bind.

Da Aakjær i 1907 bosatte sig paa Jenle, var det — selv om det var paa en anden Side af Skive — sin Hjemstavns Befolkning, han kom til at leve imellem, og Hjemegnens Sagn og Troldetale dukkede atter frem i hans Erindring; men nu var det ikke Knøsen, der samlede; nu var det den skolede Gransker, der sigtede. Tanken gik bag ved Sagnet og spurgte efter Ophavet. Var det kun Sagn, fløjet hid fra andre Egne og tillempet efter stedlige og personlige Forhold her, eller kunde man gaa bag ved Sagnet og udrede det historiske, saa man kunde skille sandt fra Digt, Virkelighed fra Fantasi?

Aakjær var fra sine Blicherstudier godt kendt med, at det, at søge, var ikke altid det samme som at finde;

men han vidste tillige, at de gamle gulnede og støvede Dokumenter gav god Besked om mange Ting, som Efterverdenen enten havde glemt eller forvansket, og han gav sig med frejdig Hu og ukuelig Energi i Lag med at finde frem af de støvede Gemmer, hvad der var bevaret om hans Hjemstavn. Landsarkivet i Viborg blev et Sted, der hyppig havde ham som Gæst, at Arkivaren blev Hjemstavnsforskerens Ven, formindskede ikke Besøgenes Antal, og efterhaanden udviklede Aakjær sig til det, som vi med et betegnende Ord kalder „Arkivrotte“.

Enkelte af Undersøgelserne kom frem i Bladene; men et særligt Skrift, baseret paa Publication af Hjemstavnhistorie, fandtes ikke her, før „Historisk Samfund“ begyndte sin Virksomhed.

Skønt Aakjær med sine Hjemstavnstudier var i fuld Kontakt med Tidens Tankegang, var han — mærkeligt nok — ikke Medstifter af „Historisk Samfund for Skive og Omegn“. Hans Navn findes dog paa første Side i Forhandlingsprotokollen, idet Formanden, Pastor Dorf, i et Møde den 17. Februar 1910 faar Paalæg om at henvende sig til ham om et Bidrag til Samfundets Aarskrift; men der kom intet Bidrag dette Aar, af hvad Grund vides ikke.

Ved Generalforsamlingen i Efteraaret 1910 blev Aakjær valgt ind i Samfundets Bestyrelse, og næste Foraar holdtes et Møde, hvor han fremsatte sine Tanker om Foreningens Aarskrift og fik Lov at føre dette frem efter den Linie, han ansaa for den bedste, idet han blev valgt til Redaktør med saa at sige uindskrænket Mynighed.

I samfulde 16 Aar var Aakjær Leder af Samfundets Tidsskrift, og her kunde han lade fremkomme, hvad han gravede op om Egnens Historie. Langt den største Del af Aarbogen blev fyldt af ham; thi endnu var der

ikke skolede Arbejdere til at tage Arkivstudier og Fremstilling af Hjemstavnhistorie op, og de, der gjorde de første famlende Forsøg, holdt ikke af at faa deres Artikler stillet op Side om Side med Aakjærs, saa Manglerne alt for let faldt Folk i Øjnene.

Aakjær gjorde Arbejdet med godt Humør, og selv om han nu og da lyste efter Medarbejdere, sørgede han trofast for, at Bo-

gen baade blev fyldt og blev interessant. Det har kostet Aakjær megen Møje og adskillige Penge at være Redaktør; thi Arkivstudier kunde ikke gøres uden Udgift, og Artiklerne tog naturligvis en hel Del kostbar Arbejdstid fra Digteren; men aldrig begærede han en Øre*) for sine Udlæg og sit Slid, det

Jeppe Aakjær, 1914.

var, som om han mente, han stod i Gæld til den Egn, hvor hans Vugge havde staaet, og den skulde betales til sidste Hvid.

Det var kun Hjemstavnen, han vilde arbejde med, sin Ungdoms Grosted, Fjends Herred, og Pladsen, hvor

*) En saa nobel Handling giver Tradition, og denne følges da ogsaa af den nuværende Redaktør. Dette til Oplysning for C. Klitgaard, saa han ikke næste Gang, naar han „anmelder“ vor Kassebeholdning, skal komme ud for at give urigtige Oplysninger.

han fik sit Manddomsvirke, Salling; naar en eller anden talte om at gaa længere ud, tage mere af Viborg Amt med, mødte han altid stejl Modstand hos Aakjær, han lod sig ikke slæbe over Fiskbæk Aa.

Hvad Aakjær har skrevet i Samfundets Aarsskrift, skal der senere gøres Rede for. Den aarlige Publication bar i Begyndelsen den lange Titel, „Historisk Aarvog for Skive og Omegn“; men den var Aakjær for lang og havde for lidt Klang over sig. Han foreslog da ved Generalforsamlingen i Efteraaret 1915, at man for Fremtiden skulde kalde Aarsskriftet „Skivebogen“, og dette Navn har holdt sig siden.

Ved de aarlige Generalforsamlinger, der ligesom slige Sammenkomster i andre Foreninger kunde virke tørt og nedstemmende, var Aakjær som Oplæser af sine egne Værker — Digte og Historier — den, der satte Fart og Kolorit paa det hele; mangt et Manuskript er læst der, før Tryksværten havde gjort det tilgængeligt for det store Publikum.

Aakjær var et Ordensmenneske, intet viser det bedre end Udgivelsen af den lille Bog „Mit Regnebræt“. Men ogsaa en historisk Aarvog skulde efter hans Mening være saadan, at man let og hurtigt fandt sig til Rette. Man kunde naturligvis læse Bogen som en Roman, begynde forfra og fortsætte til Enden. Men det stod ham som Historiker klart, at mange vilde udnytte, hvad der fandtes i et saadant Tidsskrift, paa anden Maade. Der vilde være mange, hvis Interesse kun vilde fæstne sig ved en enkelt Ting, og som derfor ikke vilde gøre det store Arbejde at læse Bogen igennem; ogsaa for dem sørgede han, idet han hvert Aar tilføjede et Navneregister, der gjorde det let at finde en enkelt Ting, som man havde Lyst til at faa Rede paa, og ogsaa for den, der læste hele Bogen, havde dette Register Værdi; thi naar man senere vilde søge tilbage for at finde en

eller anden Enkelthed, behøvede man blot at se efter i Registeret, saa kunde man uden Tidsspilde genopfriske, hvad man havde glemt.

Den 5. Juni 1917 var „Historisk Samfund“ Medindbyder til et Grundlovsmøde i Skive Anlæg.

Aakjær var en af Talerne; men en særlig Glans over Mødet kastede den Sang, som han havde skrevet i Dagens Anledning. Denne gik senere ud over hele Landet under Navnet „Historiens Sang“. Man kunde næsten kalde dette Digt for Historikerens Livsfilosofi; men i Stedet for at udrede dets Tankegang, skal det her fremsættes i sin Helhed:

Som dybest Brønd gir altid klarest Vand,
og lifligst Drik fra dunkle Væld udrinder,
saa styrkes Slægtens Marv hos Barn og Mand
ved Folkets Arv af dybe, stærke Minder.
Din egen Dag er kort, men Slægtens lang;
læg Øret ydmygt til dens Rod forneden:
Aartusind toner op i Graad og Sang,
mens Toppen suser imod Evigheden!

Vi søger Slægtens Spor i stort og smaat,
i Flinteøxen efter Harvens Tænder,
i Mosefundets Smykke, plumpt og raat,
i Kirkens Kvadre, lagt af brede Hænder.
Hvert skimlet Skrift, hver skjoldet Alterbog
har gjemt et Gran af Slægtens Ve og Vaade;
nu skal de røbe mig, hvad Vej jeg drog,
og løfte mig en Flig af Livets Gaade.

Endnu en Stund, saa drær den danske Rug,
mens Lærken trilrer, og Graagøge kukke.
Du Pusling-Land, som hygger dig i Smug,
mens hele Verden brænder om din Vugge,
mod dig vort Haab og Manddomsdrømmen gaar,
naar Landsbyklokken signer dine Strande,
naar Aftenrøden højt i Skyen staar
og sænker Fredens Korstegn paa din Pande.

Lad mig kun flagre hen som Blad i Høst,
naar du mit Land, min Stamme, frit maa leve,
og skjønnne Sange paa den danske Røst
maa frie, stærke Sjæle gjennembæve.
Da staar en ny Tids Bonde paa sin Toft
og lytter ud mod andre Lærkesange,
mens Himlen maler blaat sit Sommerloft,
og Rugen gulnes tæt om Vig og Vange.

Jenlegaarden, 1912. Bygget 1906. I Forgrunden Aakjær.

Da Aaret 1926 gik paa Hæld, og Aarbogen som sædvanlig var færdig, meddelte Aakjær, at man ikke mere kunde regne med ham som Redaktør. Der var andet Arbejde, der kaldte ham. Det var ikke saadan, at han var kørt træet; men hans Dage var jo ikke saa mange, og en Del personligt Arbejde maatte han have fra Haanden. Han lovede, naar Tid og Lejlighed gaves at hjælpe med Raad og Daad; adskilligt Arkivstof, som han havde liggende, skulde senere fremkomme i Skivebogen.

I det paafølgende Aar henvendte Bestyrelsen sig til Aakjær og bad om Lov til at foreslaa ham ophøjet til

Æresmedlem af Samfundet; det skulde være som en lille Tak for hans store Arbejde; men han afslog dette; Historisk Samfund var hans Hjærtebarn, og ingen skulde sige ham paa, at han havde været Redaktør af „Skivebogen“ for at vinde „Guld og Ære“.

At Aakjærs historiske Granskning vandt Anerkendelse ogsaa udadtil, derom vidner den Kendsgerning, at han — netop da han gik af som Redaktør — fik en offentlig Understøttelse til at udforske og gengive sin Hjemegns Historie.

I foranstaaende korte Redegørelse for Aakjærs historiske Arbejde er der intet nævnt om, hvad han har skrevet i „Skivebogen“. Men for dem, der ved, hvilket Arbejde der ligger bag historiske Artikler, vil efterstaaende fuldstændige Liste over hans Bidrag til Aarskriftet tale sit eget tydelige Sprog.

En ordentlig Lining	3. Bind	Side	35
Da Daugbjærg brændte	3. „	„	39
Fra Amsraadenes første Dage	3. „	„	49
En værre Præst	3. „	„	61
Kirke og Herremand	3. „	„	98
To Høje	3. „	„	103
St. St. Blicher og Skive Apotek	3. „	„	110
Skoler og Degne i det gamle Fjends Herred	4. „	„	1
Et „Søslag“	4. „	„	124
En Ulvehistorie	4. „	„	126
Fra Bondens Trældomstid:			
a. I Estvadgaards Halsjærn	5. „	„	3
b. Et Stykke Vejhistorie	5. „	„	20
Gamle Skivehus i det 17. Aarhundrede ...	5. „	„	85
Skives Ildebrande	6. „	„	41
Omkring Astrup Vig	6. „	„	93
Lidt Brev-Potpourri	6. „	„	145
Fra Skive gamle Latinskole	7. „	„	66
Nis Nissen, Spøttrup	7. „	„	117
Fra Skive Raadhus	7. „	„	124
„Den hængte Tyv“	7. „	„	142
Hex i Forhør	7. „	„	146

	8. Bind	Side	1
Fra det gamle Bustrup	8.	„	32
Lidt Degnehistorie fra Nordsalling	8.	„	141
Af Skives Annaler	8.	„	1
Ret og Skjel før vi blev til	9.	„	114
Hans Rosborg fortæller (1743)	9.	„	140
En Oldtidsgaade og dens Tydning	9.	„	147
En Præst, som stikker med Kniv	9.	„	150
En forsvunden Landsby	9.	„	155
En Klagesang	9.	„	68
En adelig Bandit	10.	„	76
Den økonomiske Tilstand i Salling omkring Aar 1700	10.	„	117
Fjends Herred omkring 18. Aarh.s Midte...	10.	„	130
Kjeltringer og Landløbere	10.	„	62
Procurator Peder Lund	11.	„	107
En Herremand, der spytter	11.	„	114
Niels Sørensen, Lem	11.	„	124
Fra vor Landsbyskoles Barndom	11.	„	133
Rakkerliv	11.	„	152
En Redningsmand	11.	„	71
Den dovne Præst i Estvad	12.	„	87
Naar Kongen kommer	12.	„	112
Søvelbo-Visen	12.	„	125
Skov og Have i Salling og Fjends Herred	12.	„	103
Rakkerhuset i Vroue	13.	„	105
Et lille Trav ud ad de gamle Landeveje ...	13.	„	58
Bondeliv i 18. Aarhundrede	14.	„	72
Skive-Mosaik	14.	„	131
Paa Aftægt	14.	„	136
Sallings Marknavne	14.	„	144
Et Par gamle Bondeviser	14.	„	42
En Henrettelsesvisse	15.	„	48
Herren til Eskjær og Skivehus	15.	„	109
Et Mad-Digt fra Aar 1700	15.	„	34
Jebjærg Præster	16.	„	74
Fra Taarupgaard	16.	„	120
Skive Marked	16.	„	151
Vridsted Kirkes Brand	16.	„	1
Blusjord	17.	„	37
To Viborgansigter (sammen med Georg Saxild)	17.	„	86
Møllerkongen Jens Feldingbjærg og hans Slægt	17.	„	

En Bondeprocurator	17. Bind	Side	105
Om Braarup	17. „	„	132
Den gamle Præst i Jebjerg	17. „	„	137
Egnens gamle Tingsteder	17. „	„	144
Fra Kjæltringtiden	17. „	„	147
En skummel Gaade fra den mørke Hede ...	17. „	„	154
Fra det gamle Skivehus	18. „	„	10
Fra Krabbesholm	18. „	„	39
Paa Grætrup gamle Kirkebakke	18. „	„	57
Kalkede Grave	18. „	„	71
En forfulgt Degn	18. „	„	78
Fra det gamle Stubbergaard	18. „	„	87
To grusselige Gjærninger	18. „	„	107
Chr. Rasmussen og hans Tyvebande	18. „	„	123
Limfjordsrotter	18. „	„	135
I Søndagsbil — eller: fra Brøndum Præste- gaard	18. „	„	143
Brændevin	20. „	„	14

Det er i alt 78 Artikler, som Aakjær har ladet tilflyde „Skivebogen“.

Kun meget faa — ja, maaske ingen — af de historiske Samfund har haft en Hjemstavnhistoriker, der — baade hvad Mængden og Arten af Arbejdet angaar — kan staa Maal med Aakjær.

Ogsaa uden for Skivebogen har han skrevet og publiceret meget om Skive og Omegn, og man kan uden Overdrivelse sige, at han — rent historisk — har opdyrket den Udmark, som Fjends Herred og Salling var før hans Tid.

Lidt mere om Peder Lydersen

Af *N. Madsen Vorgod.*

N. Olesen-Husted har flere Gange ydet gode Bidrag til en Skildring af denne ejendommelige Bondepolitiker. (Se „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“, 3. Række, VI., og „Skivebogen“, 3. og 4. Aargang).

Ved at gennemblade Aarg. 1846 af et Underholdningsblad, som den Gang udgik fra Aarhus — „Almuevennen“, ikke at forveksle med Bondevennernes Organ „Almuevennen“ — fik jeg Øje paa følgende dumme „Vittighed“: „Havet ved Aarhus har tænkt paa at lægge sig, men betænkt sig, for om muligt at faa lidt mere morsomt at høre af Pudsemageren Lydersen“. —

Naar Peder Lydersen har læst dette eller lignende Udfald mod sig, har han sikkert sagt: „Det er, fordi jeg er Bonde, at jeg skal fremstilles som en latterlig Person“. Og deri havde han ikke saa lidt Ret. Han var Bonde helt igennem, bredfodet fra sin Gang i Sallings Muldjord, selvbevidst og stædig. Han var af en mere ægte, gammeldags Bondestøbning end Ole Kirk, i hvis Taler man let kan spore Paavirkning fra Orla Lehmann og andre national-liberale. P. Lydersen løfter sig aldrig op over Sallings grønne Marker. Der er ikke Poesi i ham for en gammel Toskilling. Men han taler sit eget Sprog ud fra et ærligt, uforfærdet Vadmels-hjerte.

Jeg har gennembladet „Viborg Stænder-Tidende“ for 1846 og vil citere nogle af P. Lydersens Udtalelser ved Behandlingen af adskillige Spøragsmaal.

I syvende Møde forhandles et Andragende om Anlæg af en Jernbane i Nørrejylland.

Lydersen: „— — her er i Dag atter Tale om Millioner, som skal udredes af Statskassen. — En Jernbane her i Provinsen vil have mange vanskelige Sider, især for Almuen, som kom til at bo nærmest ved Banen; det har jeg ogsaa altid hørt, at en Jernbane er til stor Ubehagelighed for dem af Almuen, som paa Grund af den ikke kan rejse tværs over det Strøg, hvor Banen gaar“. — (Pudsigt? Nej, kun kortsynet. Saaledes var Bondens Tankegang endnu mange Aar senere).

Ved Sagens senere Behandling udtalte Lydersen: „Naar Talen er om de store Fordele, de magre Studes Transport paa Jernbanen skal medføre, tror jeg bestemt at kunne sige, at det er en Overdrivelse; jeg har i flere Aar haft med Stude at gøre, og det er vist en Erfaringssandhed, at de magre Stude næsten intet taber ved at drives til Holstén. Ja, Omstændighederne kunne være saa gunstige, at de paa de holstenske Markeder leveres lige saa gode og maaske bedre, end da de gik hjemmefra. — — Jeg tror ogsaa, at jeg ikke har saa aldeles Uret i, at det vil mishage mangen en Mand, at Banen gennemskærer hans lille Ejendom, hvilket vist vil medføre megen Ubehagelighed“.

Til Sammenligning kan anføres, at f. Eks. Købmand Müller fra Ribe ved samme Lejlighed holdt en lang Tale, der var fuldt saa meget „ved Siden af“ som Lydersens.

Da der i et andet Møde forhandlede om Neger-slavernes Frigivelse paa de dansk-vestindiske Øer, var alle saa rørende enige om, at der ikke skulde findes Slaver i Danmarks Rige. Men, men — Udgifterne —

2 Mill. Rdl.! Lydersen ønsker ogsaa Negrenes Frigivelse. Men han er ingen Hykler: „De to Millioner maa jo være meget afskrækkende for de skatteydende Borgere, som allerede have saa mange Byrder. Der kan for den jydske Forsamling være mange herlige Ting at beskæftige sig med, uden at den behøver at spille sin Tid med, hvad der foregaar paa den anden Side af Jordkloden“.

Han vil derfor ikke stemme for en Komité.

I 18. Møde forhandlede om forhøjet Løn til Distriktslægerne. Her holder Lydersen en Tale, der er fuld af Peber og Salt. Som gammeldags Bonde er det for ham grufuld at høre Tale om forøgede Lønninger til Embedsmænd.

Den kongelige Kommissarius (Bang) havde henledt Opmærksomheden paa, at det var den økonomiske Side af Sagen, der særlig vedkom Forsamlingen.

Lydersen giver disse Ord sin varmeste Tilslutning og fortsætter:

„Disse Ord maatte jeg ønske var indgravede i Kampesten uden for Stænderdøren til evig Erindring. Paa den ene Side skulde staa „Økonomi“ og paa den anden „Skattebyrde“. Forøvrigt var det meget behageligt, om Stænderne var i Besiddelse af uudtømmelige Pengekasser eller -skuffer, saa at, naar Landet krympede sig under Skattepaalæg, Stænderne da kunde sige: „Vi betaler“. Man kunde da skrive over Døren til Stændersalen Heibergs Ord:

„Komme, hvem som komme vil,
komme Mand og Kvinde“.

Saa vilde alle kunne faa deres Ønsker opfyldt, men det er et stort Uheld, at vi ikke har Pengene, da der mange Gange i den senere Tid af vore Vælgere er

bleven raabt „Ak og Ve“ over de mange 4 Rdl.*), som de maa give til Stænderne, og disse bliver ved, om jeg saa maa sige, dagligen at skrive „Plus“ i Stedet for „Minus“, saa vil det deraf ikke blive bedre“.

Med bidende Ironi gør han gældende, at det maaske er Meningen, at Distriktslægerne skal have Lønforhøjelse, fordi de ikke kan klare sig i Konkurrencen med de praktiserende Læger. „Og jeg maa maaske antage, at det har været Komitéens Mening, at Distriktslægerne skulde saaledes aflægges, at de kunde føre et mageligt Liv og lade de praktiserende Læger udføre deres Forretninger“.

Han anker over, at „der ofte er mange Besværligheder, naar Bonden kommer efter Lægen“, men for Resten har han ingen Tillid til Lægerne. „Der er et gammelt Ordsprog, det er fra Tibers Tid, om, at enhver Mand bør være sin egen Læge og siger: „Jeg anser den, som er over 30 Aar og bruger nogen Læge, for en Nar“, skønt jeg just ikke ligefrem vil sige, at det er passende, idetmindste ikke for alle. — — Paa Landet er nemlig mange Steder den besynderlige Tro udbredt, at Grunden til, at Lægerne saa gerne vil amputere, ligger deri, at der af Sundhedskollegiet udbetales dem 6 Specier for hvert Lem, de afsætte og atter læge. At de skulle have Betaling, enten de Syge helbredes eller ikke, synes mig ej hensigtsmæssigt. Mange Gerninger udføres med lige Flid, men derfor ej med lige Held. Saaledes gaar det ofte Landmanden, der har anvendt lige megen Flid, enten hans Korn afblæser eller ikke, og saaledes burde det ogsaa være for Distriktslægerne. De burde være fornøjede med at udøve deres Dygtighed uden Fortjeneste, hvis de er uheldige“.

*) Stændermændene fik 4 Rdl. i Dagpenge.

(Saadanne Udtalelser kunde vel nok klinge pudsige i Købstadfolks og Embedsmænds Øren, men Lydersens Standsfæller var rede til at bande paa, at han havde Ret).

I „Skivebogen“, 3. Bind, Side 56 flg. har Olesen-Husted skildret, hvorledes Lydersens Snurrighed traadte ret stærkt frem under Stænderforsamlingens Behandling af den saakaldte Ballingske Sag eller „Vium Møllebro“.

Jeg skal af Lydersens Tale ved denne Lejlighed kun anføre: „— — men dette kan jeg ikke gøre uden at nævne Navnet Vium Møllebro, der har kostet Amtet saa mange Penge, som til ingen Fordel er blevne smidt ned i det Hul, hvor Broen staar. Enhver rejsende, som passerer Vejen ved Vium Mølle, og som før har kendt, hvor Vejen gik, maa folde sine Hænder og sige: Herre Gud, hvorfor skulde Vejen slaa denne Bugt for at komme ind under Møllereens Vandhjul og Sluse? Jeg har derfor ikke taget i Betænkning at give den Navnet Slangevej; thi jeg tror, at denne Vej, som uden Nødvendighed gennemskærer Saugstrups Agre i Triangler og saa fremdeles har Slangebetydning i mere end een Henseende“.

Præsidenten: „Den ærede Deputerede afviger mere og mere fra Sagens egentlige Genstand“.

Lydersen: „Jeg nærmer mig den mere og mere. Jeg forlod den omtalte Slangevej for at begynde paa en anden Vej, der ogsaa er af Slangeart — —“.

Nu gaar det atter med Ordveksel mellem Lydersen og Præsidenten. Det hele er en kostelig Forestilling. Men der vilde ikke være sket noget ved, at Lydersen havde faaet Lov til at tale uden Afbrydelser. Ved denne Lejlighed citerer Lydersen hverken Koføeds Verdenshistorie eller Bibelen. „Korsaren“s Referat, som jeg nu vil anføre, er vittigt, men — heller ikke andet.

En Bid viborgsk Stændertidende.

I 10. Møde foretoges Sagen om Vium Møllebro.

Gaardejer Lydersen: „Jeg maa tillade mig at bemærke, at man i alting bør gaa historisk til Værks. Jeg vil derfor i denne Sag holde mig til Koefoeds Verdenshistorie og begynde med Begyndelsen, for at Sagens rette Sammenhæng kan staa klart og tydeligt for Forsamlingen“.

Præsidenten: „Jeg kan, som oftere bemærket, ikke tillade, at den Deputerede her fremdrager den hele Koefoeds Historie“.

Lydersen: „I Begyndelsen skabte Gud Himlen og Jorden, og Jorden var øde —“

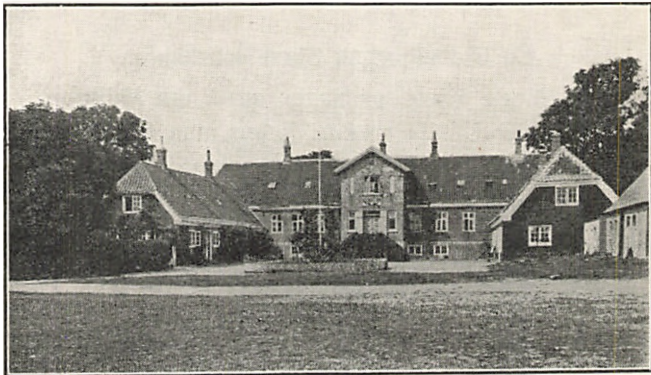
Præsidenten: „Den ærede Deputerede fjerner sig mere og mere fra Sagens Genstand“.

Lydersen: „Jeg nærmer mig mere og mere dertil. Mørket rugede over Afgrunden, og Guds Aand svævede over Vandene. Og der var den Gang endnu ingen Vium Møllebro. Da sagde Gud — —“.

Præsidenten: „Stop Skipper!“

Lydersen: „Nu kommer jeg straks til Ballings Sag“.

Hegnet.

Af Chr. N. Krogh.

Omtrent midt i Nordsallings fede Muld med lige stor Afstand til de tre Sunde, Sallingsund, Fursund og Hvalpsund, ligger Skeelernes gamle Herresæde, Hegnet. Til Gaarden, hvor den nu ligger, og som den nu ser ud, knytter sig intet Minde om de adelige Personer, jeg i Skivebogen 1928 har berettet om. Men staar man ude paa „Volden“, der lidt Sydøst for det nuværende Hegnet hæver sig som en mægtig Knold op over det omliggende Engdrag, saa ledes Tankerne tilbage til fjerne Tider, til Ridderne i Staal og Plade, der med deres Svende drog over Vindebroen, enten for at afgøre et Mellemværende med en genstridig Nabo, eller paa Kongens Bud drog af Lande for at kæmpe paa Valpladserne hinsides Sundet eller paa et gyngende Skibsdæk. Og man tænker paa Borgfruerne, der sad der hjemme paa den skumle Borg, medens Tankerne var langt borte ved deres kære, enten det nu var paa Falkøbing Hede, ved Svarteraa, eller paa vore hjemlige Valpladser. Det var fra den gamle Borg, at Niels

Bugges Fader, Bugge Nielsen, gik til det blodige Stævne ved Lyby Kirke med Herremanden paa Eskjær; og det var den gamle Borgs faste Stengulv, Jakob Skeel ombyttede med det gængende Skibsdæk, hvorpaa han fandt sin Død i Søslaget under Bornholm. Det var i den gamle Borgs Stuer og Fadebure, at Niels Ebbesens Sønnesøns Datter, den myndige Else Frost, førte Styret, og det var ogsaa der, Thyge Brahes nittenaarige Søster, Margrethe Brahe, blev Husfrue. Og, da Bønderne i Klementfejdens Tid hærgede de sallingske Herregaarde, da var det over den gamle Borgs Tinder og Tage, at den røde Hane galede.

For nogle Aar siden foretog Nationalmuseet en Undersøgelse af Borgpladsen paa Volden, men fandt kun spredte Rester af Munkesten, der nok kunde godtgøre, at her havde det gamle Hegnet ligget; men ellers gav Undersøgelsen ikke noget positivt Udbytte. Borgen var ikke lidt efter lidt sunket i Grus, men var blevet nedbrudt for at flyttes til sin nuværende Plads.

Naar dette er sket, kan ikke med Bestemthed siges, men antagelig er Flytningen foretaget i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. I Følge V. S. Skeel skal Albret C. Skeels Navn og Aarstallet 1603 have staaet over Indgangsdøren, hvilken Indgangsdør omtaler han ikke, men det maa have været paa Hovedbygningen. Den gamle Lade, der brændte 1904, var bygget af A. S. Over Døren, der var midt paa Gaardsiden, stod indhugget i en Egebjælke: Albret Skeel, Anno 1607. Det var i en Tid, hvor der byggedes meget. Jørgen Skeel byggede den smukke Hovedbygning paa Gl. Estrup og fuldførte Hovedbygningen paa Ulstrup, som hans Fader havde begyndt paa. Det er derfor sandsynligt, at det er Albret Skeel, der har flyttet Gaarden fra Volden til dens nuværende Plads. Med den gamle Lade forsvandt den sidste Rest af Skeelernes gamle Herresæde; dog

maa sikkert de tykke Mure, der findes i den nuværende Hovedbygningens Kælder stamme fra dens første Opførelse. Paa et enkelt Sted har Kældermuren en overordentlig Tykkelse. Derom fortælles, at paa det Sted skal en Adelsfrøken være levende indemuret. Hun „gaar igen“ engang imellem under Navn af „den graa Dame“. Nu er det dog flere Aar siden, hun har vist sig.

De 2 Brødre, Jørgen og Albret Skeel, arver hver sin Part af Hegnet efter Faderen, Chresten Skeel. Betydelige Mænd var de begge; Jørgen var Rigsraad og Rigsmarsk og Albret Rigsraad og Rigsadmiral.

Foruden Hegnet ejede Jørgen 6 andre Herregaarde: Gl. Estrup, Ulstrup, Ørbækgaard og Hvidkilde ved Svendborg samt Sostrup og Skjærbæk, som han skal have vundet i Spil fra Hans Sefeldt, mens de laa i Lejren for Halmstad i Halland under Svenskekrigen. Der spilledes højt Spil blandt Herremændene i disse Dage, og Sefeldt har vel tabt mere, end han kunde udrede og har derfor maattet afhænde de to Gaarde til Jørgen Skeel. Han havde nu Gaarde nok og kunde derfor godt afhænde sin Part af Hegnet til Broderen.

Da Albret Skeel 1603 bygger det nye Hegnet, er han sikkert Eneejer. 22 Aar gl. blev A. S. Hofjunker hos Kristian den Fjerde og fulgte i denne Egenskab 1597 Kongen paa hans Brudfærd til Brandenburg. Da Kongen foretog sin bekendte Rejse til Nordkap under Navn af Generalkaptajn Kristian Frederiksen, var A. S. med som en af Skibets øverste Hovedsmænd, og han blev udnævnt til Skibshovedsmand over en ved denne Lejlighed taget Prise.

Den 5. Juli 1601 holder han Bryllup med Birthe Friis, og straks derefter er det, at han begynder at flytte Gaarden. Det bliver dog vist ikke stort mere end Hvedebrødsdagene, han lever sammen med sin unge Brud i den nye Gaard; de faar snart større og mere

herskabelig Bolig, nemlig Riberhus, hvis store Len han bliver forlenet med. 1607 arver han Fusingø. Før den Tid skrev han sig altid „til Hegnet“, det var jo hans gamle Fædrenegaard. Skønt han havde forladt Hof-tjenesten, kunde han dog ikke faa Lov til at sidde i Ro paa Riberhus, men maatte stadig følge Kongen paa hans mange Rejser. Og saa kom de ulykkelige Krige, som Kristian 4. førte Landet ud i, Kalkmarkrigen og Trediveaarskrigen. Baade Jørgen og Albret S. udmærkede sig begge i disse Krige. De var tit i alvorlig Livsfare, saaledes ved Stormen paa Elsborg; kort Tid derefter blev A. Skeels Hest skudt under ham, og han maatte fægte til Fods, indtil han endelig fik Hjælp. I December 1616 fik han Belønning for sin tapre Færd og tillige store Beviser paa Kongens Gunst, idet han ikke alene blev Ridder af den væbnede Arm, men ogsaa Rigsraad og Rigsadmiral. I disse Egenskaber overdrages han i de følgende Aar forskellige Hverv. Baade 1618 og 1619 sendtes han til Gottorp, 1620 til Bremen og 1622 var han med ved Herredagen i Bergen sammen med Kongen og flere Rigsraader og Bisper. Biskop Anders Arrebo i Trondhjem blev der fradømt sit Embede paa Grund af letfærdigt Levned. 1620 krydsede han i Nordsøen med en Flaade paa 12 Skibe. 1623 fratraadte A. S. sin Stilling som Rigets Admiral paa Grund af en Ordstrid med Kongen. Rigsraaderne havde foreholdt Kongen, at han ved at give Brunsvig Løfte om 3600 Mand til Forbundshæren havde brudt Haandfæstningen. Kongen havde da svaret, at Haandfæstningen burde ophæves. A. S. tog da Ordet og sagde, at saadant skulde aldrig ske, om endog Hestene skulde vade i Blod til Knæerne. Kongen blev da vred over denne Udtalelse og greb sit Sværd; men i samme Øjeblik trak Skeel ogsaa sit Sværd og bad Kongen om at holde sit i Skeden, da her var et, der var lige saa

godt som Kongens. Om det virkelig har gaaet saa haardt til, lyder lidt utroligt; men der fortælles endvidere, at da Frederik den Fjerde engang besøgte Ribe Domkirke, hvor Albret Skeel i fuld Rustning staar udhugget paa sin Ligsten, skal have sagt: „Mon hans Kaarde sidder lige saa løs endnu som i gamle Dage“. Hans Anseelse og Anvendelse som Rigsraad blev dog ikke formindsket ved det skete; han fik saaledes det ærefulde Hverv at være Fredskommissær ved Freden i Lybæk, hvor Kristian 4. havde paataget sig at mægle mellem Kejseren og de Svenske. I Niels Slanges „Kristian den Fjerdens Historie“ omtales Skeel som en af de klogeste og i fremmede Sprog og vigtige Tings Behandling den forfarneste i Raadet. Skønt A. S. har været en af sin Tids klogeste og mest udmærkede Mænd, saa viser dog de mange Hekseprocesser, hvori han har været Dommer, at den herskende Overtro paa den Tid ogsaa udøvede sin Magt over ham. I et andet historisk Skrift faar han den Karakteristik, at han var en Adelsmand, der nød stor Anseelse for sin Dygtighed og Rigdom, men tillige besad en høj Grad af sin Families Uafhængighedsfølelse, der gjorde ham det saare vanskeligt at bøje sig for en højere, naar han selv troede, han havde Uret. Han vedblev til sin Død at høre til Kongens nærmeste Omgangskreds. De gik paa Jagt sammen, og efter Jagten prøvede de paa, hvem der kunde drikke hinanden under Bordet, det gik vist tiest ud over Skeel, i det Kapitel var der ingen, der kunde maale sig med Kongen. En lille Handel slog de ogsaa engang imellem med hinanden. I Kongens Kalender under 14. Febr. 1625 staar der: „Samme Dag købte Albret Skeel en Hest af mig for 100 Rdl.“ Foruden Kongen plejede A. S. ogsaa Omgang med Datidens berømte Mænd, f. Eks. Anders Sørensen Vedel. Han led meget af Podogra og Stensmerter og døde den

9. April 1639, begravet i Ribe Domkirke den 1. August 1639. Hans Hustru, Birthe Friis, var Enke i 10 Aar. De havde 12 Børn, hvoraf 4 var dødfødte, og 4 døde før Faderen. Den mest bekendte af Sønnerne var Chresten Skeel, der som Rigsraad sammen med Gersdorf maatte underskrive Freden i Vordingborg, hvorved Danmark maatte afstaa Skaane, Halland og Bleking til Sverrig. Albret Skeel ejede mange Herregaarde, der kunde godt blive et Par Stykker til hver af Børnene. Datteren Ane arvede Hegnet samt Gods i Skaane.

I over 200 Aar har Hegnet været i Slægten Skeels Eje. Nu gaar den gamle Gaard over til Slægten Due, idet Ane Albretsen Skeel den 6. September 1629 gifter sig med Manderup Due til Kjeldgaard i Selde Sogn. Han var en Søn af Jørgen Due til Oxholm paa Øland. Foruden Kjeldgaard ejede han ogsaa Krastrup og Hal-kjær, to Herregaarde, der ligger mellem Løgstør og Nibe. Han var tillige Befalingsmand paa Aakjær i Falling Sogn, og 1654 nævnes han som Lensmand over Ørum Len i Thy. Den 4. September 1629, altsaa to Dage før sit Bryllup, stod han aabenbar Skrifte i St. Knuds Kirke i Odense og absolveredes af Biskoppen for et Drab i Malmø. Manderup Due er født 13. September 1596 og død i Marts 1659. Ane Skeel er født 24. Februar 1607 og død 1662. De blev begge begravede i Slægten Dues Familiegravkapel i Selde Kirke, der senere blev benyttet af Stjernholmerne til Kjeldgaard. I 1865 blev Gravkælderens ryddet, og samtlige Kister og Levninger blev lagt ned i en stor Grav i det nordvestlige Hjørne af Kirkegaarden. Kapellet udgør nu en Del af Kirken, det søndre Kors. Ved Rydningen fandtes en Del Vaabenskjolde, hvoriblandt et over Manderup Dues og Ane Skeels Søn, Hr. Berent Due.

Slægten Due ejede Hegnet i 3 Led. Aaret efter Manderup Dues Død overtog Sønnen, Jørgen Skeel Due,

Hegnet. Han var Etatsraad og Amtmand over Skivehus Amt. Hans Hustru, Birgitte Reedtz, overdrog efter Mandens Død 1692 Hegnet til Sønnen Manderup Skeel Due.

Aaret 1660, det Aar Jørgen S. Due blev Ejer af Hegnet, er et Mærkeaar i Danmarks Historie. Tiden før dette Aar havde været en frygtelig Tid, særlig for Jyllands Vedkommende, der siden 1625 havde været hærget gennem 3 store Krige. Men Efterkrigstiden var næsten ikke bedre. Overalt var der forladte Gaarde i stort Tal og folketomme Landsbyer, hvis Beboere nu kun frygtsomt og faatallig søgte tilbage til dem; udstrakte Marker laa upløjede, saa Lyngen kunde brede sig over dem; Ulve viste sig i større Tal end før og var især i de strenge Vintre en frygtelig Landeplage, saa det var livsfarligt at vove sig uden for sin Dør, særlig om Aftenen; utryg var Tilværelsen i høj Grad, saa det var intet Under, at Samfundsordningen gik sin Opløsning i Møde.

Ved Enevældens Indførelse gik det vel ud over Adelen, idet den mistede hele sin politiske Magt, sin Skattefrihed for Hovedgaardsjorden, sin Toldfrihed samt den Forret, de havde ved Adgang til Embeder, navnlig Lensmandsembederne; men det var dog den usselige Bonde, det mest gik ud over. Bondestandens Undertrykkelse var dog begyndt langt tidligere. Før 1534 sad mangan Bonde frank og fri paa sin egen Gaard her i Salling; men Klementfejden blev skæbnesvanger for de Sallingbobønder. Kongen og Adelen hævnede sig strengt paa dem, der havde sluttet sig til Skipper Klement, da han med Mord og Brand gik løs paa de jyske Herregaarde. Mange af Sallings Bønder havde ogsaa været med; men det gik ikke alene ud over dem, der havde taget aktiv Del i Oprøret; men alle de Bønder, der ikke kunde bevise deres Uskyldighed i

Oprøret, blev regnet lig med selve Oprørerne, saa der var ikke mange, der gik fri. Bønderne, som de blev idømte, var saa store, at de kun kunde betale dem ved at afstaa deres Gaarde til Kronen eller Adelen og gaa under Aaget som Fæstebonde. Til Belysning af dette kan anføres følgende: I Aaret 1524 blev der opkrævet en ekstra Skat, der kaldtes Landeværnsskat. I Fortegnelsen derover staar, at Albret Skeels Tjenere giver tilsammen 17½ Mark, 20 Mand giver tilsammen 30 Mark i Skat. Ifølge almindelig Reguladetri var det altsaa kun 12 Mand, der var Fæstere til Hegnet dengang. Det var 10 Aar før Klementfejden. Godt 100 Aar efter, 1651, havde Manderup Due i de nærmest boende Sogne 50 Fæstere: (Rybjerg Sogn 4, Tøndering Sogn 25, Durup 3 og Nautrup 18). Desuden var der 16 Fæstere til Kronen: (Rybjerg 6, Tøndering 1 og Durup 10)*). Og det gik stadig ned ad Bakke for den stakels Bonde i de følgende Aar. I de frygtelige Krige, vi havde under Kristian den Fjerde og Frederik den Tredie, blev Landet udplyndret, Skatterne voksede, og Landgilde og Fæsteafgifterne steg, saa det blev umuligt for Bonden at udrede alle de Byrder, der blev lagt paa hans arme Skuldre. De gamle Tingbøger fra den Tid fortæller om, hvor tit og ofte Herremanden maatte bruge Rettens Folk for at faa Skatter og Landgilde hos Bønderne. Særlig efter 1660 var det, som før nævnt, rent galt. Fremmede Krigsfolk havde uplyndret Landet. Armoden var vokset i uhyggelig Grad. I Frederik den Tredies Matrikel for Aaret 1663 er ved 10 af Hegnets 18 Fæstebønder i Tøndering føjet den lille Bemærkning: „Er ganske forarmet“, eller „denne Ejendom lagt under Hovedgaarden, formedelst Gaarden er øde“.

*) Designationer paa Gaarde, Huse og Boel indsendt af Præsterne til Bispen. Viborg Bispearkiv.

Salling Herreders Tingbog (1680—92) afslører paa sine gulnede Blade den rene Elendighed blandt Hegnets Fæstebønder. Herremanden Jørgen Skeel Due havde næsten hver Tingdag en Flok frysende Bønder staaende paa Tinghøj i Toustrup, hvor Tinget var var sat, indstævnet for resterende Skyld og Landgilde eller som Vidne i Sager om Rømningsmænd, der var undveget fra deres Fæstegaarde. Her skal kun anføres enkelte Eksempler: Den 13. Maj 1689 var menige Bymænd fra Tøndering, Rybjerg og Bajlum indstævnet for at vidne og paahøre anlangendes Hegnets Fæstegaarde, tvende øde Halvgaarde i Tøndering, en øde Halvgaard i Rybjerg og en øde Gaard i Bajlum. Den 21. Januar 1689 var Mads Jensen og Kjeld Jensen af Tøndering indstævnet for Tienderest. Den 28. Marts 1690 var alle Hegnets Tjenere i Durup, Jens Eskildsen, Durupgaard, og Jep Villadsen i Toustrup indstævnet, fordi de stod til Rest med deres Korntiende til Durup Kirke for Aaret 1689. Chr. Poulsen, Durup, resterede tillige for Aaret 1688. De dømtes til inden 15 Dage at betale deres resterende Tiende til Hr. Cancelliraad Jørgen Skeel Due efter hans Ordre enten in natura eller i Penge derfor efter Haandkøb, saafremt de ikke vil lide Udlæg i deres Bo og Løsøre; derhos efter Loven Procesomkostninger 1 Rdl. Den 7. April 1690 var alle Hegnets Tjenere i Tøndering, Durup og Hjerik Sogne indstævnet for resterende Skyld og Landgilde fra Philip Jacobs Dag (1. Maj) til Aarsdagen 1690. Da de indstævnte ikke var mødt, blev der afsagt Dom. Deres Skyld var forskellig, fra 3 til 10 Rdl., og det var ikke Smaapenge for de arme Bønder; hvor skulde Pengene komme fra, da over Halvdelen af Bønderne var ganske forarmet eller sad i en øde Gaard. Mange af dem løb ogsaa fra det hele. Den 18. Februr 1689 lod J. S. Due paa Tinget lyse efter Morten Svenningsen og hans Søn, Mads

Mortensen, som var undveget fra en Gaard i Tøndering. Den 6. Maj ligeledes efter Kirsten Gregersdatter fra en Gaard i Tøndering. Men rent elendigt var det med den stakkels Jens Villadsen, han har en Gaard i Tøndering paa 4 Td. 2 Skp. Hartkorn. 1661 sidder han saa nogenlunde i det, 1663 er han „ganske forarmet“ og har nu siddet og hurket i det i 30 Aar; men nu kan han heller ikke længere; nu maa han opgive det hele og løbe fra det. Den 25. Januar 1692 blev alle Tøndering Bymænd stævnet til Tinget for at afgive Syn over Jens Villadsens Gaard; men det kunde han nu godt have sparet, Herremanden kunde tro Nej, ingen skulde faa dem til at vidne mod deres gamle Nabo. Skønt Trusel om Falsmaal (Bøde for Udeblivelse fra Retten som Vidne) var dog heller ingen møddt efter næste Tilsigelse. Der var Sammenhold mellem de gamle Tøndering Bymænd. Men 4 Mænd fra Hestbæk, der ogsaa var tilsagt den 1. Februar, mødte og „afgav deres Syn i saa Maade, at de i i Tirsdags var 8 Dage synede de den Halvgaard i Tøndering, som Jens Villadsen var fradragen, og de saa da, at Fæhuset var helt borte, og intet Tømmer fandtes uden nogle gamle Suler og et Stykke af en Aas. Paa et Stykke Hus, 3 Favne lang paa østre Side og nær Ende, var Tømmer og Tag ganske borte. Paa Rollingshuset var Yderstolperne borte paa østre Ende, og et Stykke Rem, 4 Døre var borte og alle Vinduerne borte. Dette afhjælede de for et fuldt Syn. Den stakkels Jens havde det omtrent som Ræven, da den sad under Harven og sagde Gudskelov for Husly. Hvilken Dom, Jens Villadsen har faaet, kan jeg ikke meddele noget om, men jeg haaber, at han slap nok saa billig fra det som Laust Melsen, der en Nat undveg fra Ustrupgaard i Grønning. Den hørte ogsaa under Hegnet. Om denne Sag skal anføres efter Tingbogen: Mandag 7. Januar 1689. Hr. Cancelliraad Jørgen Skeel Due til Hegnet

lod ved Peder Villadsen i Tøndering i Dag til tredie Ting, som og tvende Dage tilforn, lyse efter Laust Melsen, som er undveget af Ustrupgaard, alle til Efterretning, at om nogen efter denne Dag hannem med Hustru eller fare Koste*) tager i Beskærmelse, gemmer, huser eller hæler og ikke straks skaffer ham til Stede, de da ville være til Tinget at lide efter Loven og for dernæst at bøde 16 Lod Sølv. Laust Melsen blev efterlyst den ene Tingdag efter den anden, og der blev taget Syn over Ustrupgaard. Det blev 6 Mænd fra Tøndering, der afhjemlede deres Syn i saa Maade, at de i Dag før Ting holdtes havde synet Ustrupgaards Huse og Bygninger. De saa da øst paa Rollingshuset var tilsammen brøstfældig paa Tømmer og Tag og derfor bøde 6 slette Daler. Et Ladehus brøstfældig paa Tømmer, Tag og Døre 4 slette Daler. Nok et Stykke Hus brøstfældig paa Tømmer, Tag og Døre 6 slette Daler. Dette afhjemlede de for et fuldt Syn. Dommen lød saaledes: Fornævnte Laust Melsen bør betale alle Kopskatter, Husbonds Landgilde og Arbejd med Gaardens Brøstfældighed og al anden Skade som Jordens Gødning og Dyrkelse inden 15 Dage eller lide og Udlæg i hans Gods og Løsøre, hvor det er og findes kan efter Loven, og han straks at flytte til Gaarden igen og herefter give og gøre efter hans Fæstebrev eller lide efter Loven med Fængsel og Arbejde paa Bremerholm som Rømningsmand og desuden betale den forudgangne Proces med 1 Rdl. — Slaveriet paa Bremerholm var altsaa det Alderdomsasyll, en gammel opslidt Trælbonde havde i Udsigt i Slutningen af det 17. Aarhundrede.

Hvorledes havde da Herremanden det i de skralle Tider efter Svenskekrigen. Ja, hvis Bønderne kunde

*) Fødevarer og Rejsepenge samt hvad de ellers kan have ført med sig.

opfylde deres Forpligtelser, saa skulde man synes, at han kunde have sit gode Udkomme, hvad Jordebogen af 1661 kan fortælle noget om. Ifølge den er Hegnet takseret til 24 Td. Hartkorn og har tilliggende Bøndergods i næsten alle Sallings Sogne. Der findes Fortegnelse over alle Fæstegaardene med Bøndernes Navne, samt hvor store Gaardene er, og hvad de hver især skal svare i Landgilde. I Tøndering Sogn har Hegnet dette Aar 21 Gaarde og Boel med tilsammen 106 Td. Hartkorn. Disse 21 Gaarde skal ialt til Herremanden paa Hegnet udrede 27½ Ørtug Rug, 31½ Ørt. Byg og 22 Ørt. Havre, desuden 18 Svin, 15 Skovvogne, 18 Fødenød, 24 Mark i Gæsteri, 74 Snese Aal, 3 Pund Smør og 22 Læs Lyng. Hegnets Mølle skal i Landgilde svare 44 Td. Mel og 1 Pund Smør.

1 Ørtug Korn er 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg. Smørmaalet var 24 Marker paa 1 Pund, 20 Pund paa 1 Td. 1 Hardbopund = 2 Viborgpund = 1 Ask. 1 Hardbopund Smør for 10 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Hart Korn*).

I Durup Sogn er der 11 Fæstebønder, deres Gaarde har ialt 85 Td. Hartkorn. En af Gaardene, Durupgaard, er paa 20 Td. Hrtk. Landgilden er 27½ Ørt. Rug, 27 Ørt. Byg og 21 Ørt. Havre, 8 Skovvogne, 5 Fødenød, 7 Svin, 24 Snese Aal, 44 Pund Smør, 20 Heste-Gæsteri og 5 Læs Lyng. I Rybjerg Sogn 7 Gaarde, i Hjerk 5, Nautrup 2, Grønning 2 (Grønris og Ustrupgaard), Jebjerg 1, Hindborg 1 (Graugaard), Skive Sogn 3, Thorum 2, V. Lyby 1, Oddense 1 og Balling 1. Desuden i Hammerum Herred 1 Gaard (Tranum Kirkegaard), i Thy 4, paa Mors 2 og i Himmerland 1 Gaard.

Man skulde synes, at Herremanden nok kunde faa Sul til Brødet, naar han havde 66 Fæstebønder til at

*) Svend Aakjær: Fly Gaarde. Skivebogen XI., S. 52 og Liste foran i „Jordebog til Hegnets Gaard, Anno 1662“.

trælle for sig og var Ejer af ialt 461 Td. 7 Skp. 3 Fdk. Hartkorn.

Jordebogen giver tillige Oplysning om, hvor mange af Gaardene, der tidligere har været Selvejrgaarde. Svend Aakjær oplyser i sin Afhandling om Fly Gaarde Bd. XI., Side 54 og 55, at de Gaarde, hvor de gamle Selvejerafgifter, Ledingsskatten, Smørafgiften og Hestegæsteriet findes ved, har været gamle Selvejrgaarde, hvoraf Hovedparten blev forbrudt i Klementsfejden. Ifølge dette har Halvparten af Hegnets Fæstegaarde været gamle Selvejrgaarde. Disse Afgifter findes hos 2 Gaarde i Durup, 2 i Harre, Ustrupgaard i Grønning, 1 Gaard i Rybjerg, 1 Gaard i Skive Sogn, de 2 paa Mors, 2 i Hjerik, 2 i Thorum og Tranum Kirkegaard. 7 Gaarde, som før har ligget til Skivehus, men har været pantsat til Ejeren af Hegnet, kom i 1653 til Hegnet. Disse 7 Gaarde — 3 i Toustrup, 1 i Hinnerup, 1 i Bajlum, 1 i Ilbjerg og 1 i Hestbæk — har alle tre Afgifter, Ledingsskatten, Smørafgiften og Hestegæsteriet. I Tøndering er der kun 3 gamle Selvejrgaarde, Matr. Nr. 5 og 6 samt Hegnets Mølle. 18 af Tøndering-Gaardene har altsaa fra ældgammel Tid været Fæstegaarde.

Hegnet var i Slægten Dues Besiddelse i 3 Led. Jørgen Skeel Dues Søn, Manderup Skeel Due, overtog Gaarden 1692; men han døde kort Tid efter, og hans Enke, Elisabeth Friis, giftede sig med Baron Holch, der allerede 1708 solgte den til Kaptajn Albert Deichmann. Bag paa Altertavlen i Tøndering Kirke staar der, at 1709 lod Kaptajn Deichmann til Hegnet Altertavlen og Prædikestolen male og staffere. Han døde 1717, og hans Kreditor Thyge Thomsen maatte saa overtage Gaarden. 1724 kom Hegnet under Hammeren og blev solgt til Fr. Kjær til Børglumkloster for 9000 Rdl. Han havde den til 1737, da han solgte den til Frants Rantzau de Bentzon.

Hegnet havde saaledes i Løbet af knap et halvt Hundredaar skiftet Ejer 5 Gange. 1754 købte Ritmester Christoffer Müller Hegnet. Han var en Broder til Amtmanden over Skivehus Amt, Henrik Müller til Astrup, der døde ugift 1755. Deres Fader var Etatsraad Selio Müller til Lønborggaard, Bajlumgaard i Harre Herred og Hostrup i Rødding Herred, Amtmand over Skivehus Amt fra 1714—1741. Fra 1682 til 1755 var Amtmands-embedet i Skive arvelig i 3 Led, idet Bedstefaderen Henrik Müller til Lønborggaard var Amtmand i Skive fra 1682 til 1714. Dennes Fader var den bekendte Rentemester Henrik Müller, der gennem en Aarrække var Danmarks rigeste Mand i det 17. Aarhundrede. Under den ulykkelige Svenskekrig laante han Kongen store Summer og kom efterhaanden i Besiddelse af 15 store Herregaarde, ialt 13—14,000 Td. Hartkorn.

Christoffer Müller til Hegnet var altsaa en Sønnesønssøn af den rige Rentemester. 1742 blev han Premierløjtnant ved Livgarden til Hest, 1751 Ritmester; men paa Grund af et Fald med Hesten, hvorved han fik et stift Knæ, maatte han tage Afsked 1757. Han var gift første Gang med Louise Frederiksdatter Schinkel, anden Gang med Armgaard Sofie Bredal, død 1780. C. Müller døde paa Hegnet den 7. April 1881. 69 Aar gammel.

Paa den Tid, da C. Müller blev Ejer af Hegnet, begyndte der at hæve sig Røster for, at der skulde gøres noget for at bedre Bondestandens Kaar. Der var mange Byrder, der laa paa den arme Fæstebondes Skuldre: Landgilden, Tienden, Hoveriet, Fællesskabet i Driften og Stavnsbaandet. Landgilden, den aarlige Fæsteafgift, var ikke det værste, da den var uforanderlig for Fæster efter Fæster gennemgaaende efter samme Takst som helt tilbage i Middelalderen. Stærkere lød Klagerne med Hensyn til Tienden, baade fordi den kun

hvillede paa Bondejorden, medens Herregaardsjorden siden Reformationen havde været fri for Tiendepligt, og fordi den skulde ydes i Kærven, altsaa med Tiendedelen af det høstede Korn paa Marken. Bonden maatte ikke køre sit Korn i Hus, inden Tiendejeren havde sendt sin Tæller, som gik fra By til By for at tælle Kærvene og udregne Afgiftens Størrelse; derved fik Bonden tit sit Korn daarligt i Hus. Det var dog særlig Hoveriet, som var den Byrde, der var mest trykkende. Medens Landgilden var uforandret, voksede Hoveriet gennem Aarene, da der i Tidens Løb oprettedes en Mængde ny Hovedgaarde, og den ene Landsby efter den anden blev nedlagt og Jorderne lagt ind under Hovedgaardene. Der var ingen fast Regel for, hvor meget Hovarbejde, der maatte forlanges af hver Gaard: Hoveriet var ubestemt.

Landbokommissionen af 1857 var blevet afløst af General-Landvæsens-Kollegiet, og det blev dettes Opgave at drage Omsorg for, at Bondestandens Kaar blev forbedret. Fællesskabet og Stavnsbaandet turde man ikke røre ved; men Hoveriet skulde gøres bestemt. Paa Foranledning af Kollegiet udkom saa Forordningen af 6. Maj 1769 angaaende Ordningen af Hoveriet ved Hovedgaardene. Ejerne af disse skulde da udarbejde Reglementer for det Hoveri, der paahvillede deres Bønder, og til dem skulde de selv være bundne. Paa Rigsarkivet findes disse Reglementer, og deriblandt ogsaa et for Hovedgaarden Hegnet, indsendt af Christoffer Müller. Deri gøres der Rede for ikke alene Hoveriet, men for alt vedrørende baade Herregaardens og Bøndergodsets Drift. Ifølge dette bestaar Hegnet af fri Hovedgaardstakst Ager og Eng 31 Td. 3 Skp. 2 Alb., Tøndering og Rybjerg Sognes Kongetiende 28 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., Tøndering og Durup Sognes Kirketiende 27 Td. 1 Skp. Endnu ligger og bruges derunder sontribuerende Hartkorn Ager og Eng 4 Td. 3 Fdk. 1

Alb. Hegnets tilligende Sædeland i alle Marker, saavel de besaaede som ubesaaede og i Hvile eller Fællede liggende, tilsammen anslaaes til Rugsæd udgør henimod 150 Td. Rug og er inddelt i 9 Tægter, hvoraf 5 aarlig besaas. Ved Gaarden kan avles det ene Aar med det andet beregnet ongefær 100 Læs Hø a 32 Lpd.

Det underliggende Bøndergods bestaar af Hartkorn Ager og Eng 286 Td. 5 Skp. $\frac{1}{3}$ Alb. Mølleskyld 7 Td. 3 Skp. 2 Fdk. Derpaa bor 53 Bønder og 33 Husmænd. 35 af Bønderne forretter Hoveri, de øvrige er derfor fritagne mod en Pengeafgift.

Der gøres saa Rede for hver enkelt Bondegaard: Fæsterens Navn, hvor mange Td. Sædeland, hvor mange Læs Hø hver Gaard kan avle, hvor mange Øxne hver Gaard har Rettighed til at græsse, Hartkorn, Landgilde i Korn og Penge, Smaaredsel og Hoveriet. Desuden gives der Oplysning om, hvor langt hver enkelt By eller Gaard ligger fra Hovedgaarden, hvor mange Marker Jorden er inddelt i og Jordens Beskaffenhed. Om Tøndering By staar der, at dens Marker deles i 8 Aars Tægter, hvoraf de 4 aarlig besaas saaledes: 1 Rug, 1 Byg og 2 Havre. Jorden er dels god sort Muld, dels middelmaadig, dels skarp og sandig. Durup By, Durupgaarde og Lund By er beliggende $\frac{1}{4}$ Mil fra Hovedgaarden. — Det er ikke i Godsejernes Interesse at opgive for lange Afstande til Hovmarken —. Markerne bestaar af middelmaadig gruset Jord. Toustrups Marker ligger spredt og sammenblandet med 3—4 andre Byers Marker. Jorderne i Toustrup og i Nautrup og Sæby Sogne er skarp og sandig og giver kun lidt Vaarkorn. Rybjerg By: middelmaadig Ler; 8 Tægter, 5 besaas, 1 Rug, 1 Byg og 3 Havre. Ilbjerg By: middelmaadig Ler, 8 Tægter, hvoraf 4 besaas, 1 Rug, 1 Byg og 2 Havre. Hestbæk: middelmaadig Ler, dels grudigt og sandigt. Jorden drives som i Ilbjerg. Hinnerup og

Lillethorum: Marken kold, sort Ler, 7 Aars Tægter, hvoraf 4 besaas. Ramsinggaard ligger $1\frac{1}{4}$ Mil fra Hovedgaarden og har 10 Aars Tægter, hvoraf 5 besaas. Jorden middelmaadig. Trandum Kirkegaarde i Sevel Sogn: 4 Mil fra Hovedgaarden. Jorden sandigt, hvorfor der kun avles lidt Vaarkorn. Hver af de to Gaarde skal i Landgilde svare $20\frac{1}{2}$ Skp. Rug, $1\frac{1}{2}$ Svin, $\frac{1}{2}$ Faar, $\frac{1}{2}$ Gaas og 20 Læs Tørv samt Gæsteri 3 Sk.; de er begge hovfri. Hoveriet hviler kun paa Gaardene i de nærmeste Sogne: Tøndering, Durup og Rybjerg, de andre er hovfri.

Derefter meddeler Müller saa, hvorledes Hoveriet paa Hegnet er ordnet: Alle hoveripligtige Bønder skal gøre 1 ugentlig Spanddag og 2 ugentlige Gangdage: 1 med en Karl og 1 med en Pige eller Dreng. I Sæd og Høst slipper de dog ikke med det; de fleste af Bønderne (30) skal gøre 4 Spanddage og 4 Gangdage, nogle (5) slipper med 2 a 3 Spanddage og 2 Gangdage ugentlig. Hegnets Mølle skal male Herregaardens Korn todfrit. Husmændene gør 1 Ugedagstjeneste.

a) M a r k a r b e j d e t: Af Hovedgaardens 9 Tægter eller Aarsgøde besaas de 2 med Rug, 1 med Byg og 2 med Havre. Hver Tægt er igen afdelt i lige saa mange Skifter, som der er Hovbønder, og hver af disse har altsaa et Skifte i hver Tægt. De Gaarde, der har 3 Boels Hovning har $7\frac{1}{2}$ Skp. Land i hver Tægt, 2 Boels H. 5 Skp. Land og 1 Boel H. $2\frac{1}{2}$ Skp.; hver Bonde kender sine Skifter, og hans Arbejde bestaar i at gøde, fælle, pløje, saa, harve, høste og „videre behandle“.

b) G j ø d e K ø r s e l maa absolut foregaa førend man kan saa eller høste. I dette Tilfælde ved enhver Beboer sin Andel i Skiftet, som før er meldt, ligesom til Pløjning, Sæd og Høst saa og til Gødning, og det beror i saa Fald paa Beboerens egen Stræbsomhed, hvor snart han med saadan sin beviste Andel at gøde kan blive

færdig, aleneste det maa ske tilbørlig og forsvarlig. Hidindtil har en Beboer af 2 og 3 Boels Hovning sædvanlig forrettet Gødekørselen med 3 a 4 Folk og 2 Vogne i 4 a 5 Dage, og de andre i Proposition derefter.

c) **I l d e b r a n d s B j e r g n i n g e n** bestaar baade af Hedetørv og Skudtørv. Hedetørvene skæres paa Gaardens Ejendom af en 2 og 3 Boels hoveri-gørende Bonde med 1 Karl i 2 Dage a 3 Læs, hvert Læs beregnet til 12 Snese. De røgtes og vendes 1 Dag og hjemkøres 1 Dag. De andre Beboere paa $\frac{1}{4}$ Parts og $\frac{3}{8}$ Parts Hovning i Lighed derefter.

Skudtørvene graves ogsaa paa Gaardens Ene-mærker i 2 Dage; dertil møder fra hver Beboer paa 2—3 Boels Hovning 1 Karl til at skære dem og 2de Folk til at bjerge dem i Land, de af mindre Hovning i Lighed derefter. En Bonde med 3 Boels Hovning skal frem-skaffe 6 Læs, 2 B. H.: 4 Læs, $1\frac{1}{2}$ B. H.: 3 Læs og 1 B. H.: 2 Læs. 1 Læs = 20 Snese. Tørvene rejses, skrues og hjemkøres ogsaa af Bønderne.

d) **H ø s l e t o g H ø b j e r g n i n g.** Enhver Bonde ved sit Skifte i Mark og Eng, og en Bonde af $\frac{1}{2}$ Gaards eller 2 Boels Hovning lader møde med 4 Folk, 2 til at slaa og 2 til at rive og holme det, de andre i Lighed derefter. Hver Slags Hø, Enghø og Vaarhø, kan slaaes paa 1 Dag, hverves og stakkes 1 Dag og hjem-køres 1 Dag, i hvilke tvende sidste Tilfælde der møder 2 Folk fra hver Beboer. At bestemme, hvor meget et Hovbud pr. Dag skal indage, er ikke muligt.

e) **D i g e r s O p l u k n i n g:** Enhver ved sine Favne og Andele. Efter Hoveriets Størrelse kan det i største Magelighed udrettes paa 1 Dag af 1 eller 2 Karle.

f) **R e j s e r s K ø r s e l.** Efter sit Fæstebrev er enhver Bonde ansat til at gøre 1 kort Rejse paa 3 a 4 Mil og 1 lang paa 8 a 9 Mil i god Vej og 6 a 7 Mil i ond

Vej. Er det af høj Fornødenhed, at en saadan Rejse skal foretages, da kan man lempe sig efter Bondens Lejlighed saasom i onde og besværlige Veje at lade 2 Bønder lægge Vognlag eller og om muligt at opsætte Rejsen, indtil Vejene bliver bedre. Godsejeren vil i det hele taget ved den Slags Hoveri se hen til, hvor besværlig en saadan Rejse kan være og rette sig efter Omstændighederne, Vejenes Daarlighed, Bondens Kreaturers og egne Vilkaar.

g) **G a a e n d e B u d** er enhver Hoveribonde pligtig at udføre: 1 lang paa 8 a 9 Mil i god Vej og 6 a 7 i ond Vej — og 1 kort paa 3 a 4 Mil.

h) **K o r n K ø r s e l** forrettes af alle saavel Frisom Hoveribønder uden Forskel 2 a 3 Gange om Aaret; hver Kørsel i det højeste paa $1\frac{1}{4}$ Mil til et af de omliggende 3 Sunde eller Ladesteder. 1 Vogn fuld Fragt = 3 Td. Rug = 4 Td. Byg eller 5 Td. Havre.

i) **H o v t æ r s k n i n g** forrettes af 1 Hoveribonde paa 2 og 3 Boels Hovning med 1 Menneske i 1 Uge og 2 Folk hver anden Uge. De af mindre Hovning i Forhold dertil ongefærlig fra Michael*) af eller saasnart Indhøstningen er sket og til Philippi Jacobi**), somme Tider mere og somme Tider mindre, eftersom Guds Velsignelse har været rig eller ringe til.

j) **D e t v e d ø d e G a a r d e f o r e f a l d e n d e A r b e j d e**. Endelig forbeholder Müller sig at maatte benytte Hovbønderne til at drive de øde Gaarde eller de Gaarde, der Tid efter anden bliver fæsteledige og er i saa forfalden Stand, at han-ingen Bonde kan faa til at tage Gaarden i Fæste, før den bliver sat i forsvarlig Stand igen baade paa Bygninger og Mark. I lange og brede Vendinger jamrer han sig over, hvor elendige mange af hans Bønder sidder i det, saa han maa betale

*) 29. Sept. **) 1. Maj.

deres Skatter, give dem Bæster til at drive Avlingen med, Korn til at æde, ja endog Fodring til deres Kreaturer, uden at han nogensinde kunde vente at faa Erstatning derfor, „desuden er der 2—3—4—6 ja vel 10 Aars Landgilde gaaet i Løbet med. Naar en Husbond kan se, at det kan frugte, saa gør han med Fornøjelse alt dette; men hvor ofte maa en Husbond se sig i dette Fald i Haabet bedraget, saa al saadan Goddædighed har ikkun været spildt og forgæves, idet en saadan Bonde Aaret efter er lige nær ved det, saa Husbonden tilsidst maa tage Gaarden øde og foruden forrige gøre nye store Omkostninger; og hvor skal saadanne komme fra. Man kunde hermed atter gøre mig den Instanz og Indvending, hvorfor Godsejeren ikke søger straks at faa en saadan Gaard igen besat, hvilket i saa Fald er allernaadigste Forordnings Bydende, saa kan jeg dertil svare, at hvor gerne jeg vil efterkomme kgl. May. allernaadigste Befalinger, som er min allerunderdanigste Pligt og Skyldighed, saa maa man imod sin Villie ofte se sig hindret derfra formedelst Omstændigheder“. Og omstændelig afmaler Müller alle de Vanskeligheder, der optaarner sig for den stakkels Herremand for at finde en Fæster, som han kan betro Fæstet til. En mangler Evner og Duelighed til at besidde en saadan Gaard, en anden har maaske nok Evnerne, men tør ikke paa Grund af de store Skatter og Afgifter, der hviler paa Gaarden; og hvor skal Pengene komme fra, da der knap kan avles Æde- og Sædekorn, saa der ikke kan blive Korn at sælge. Det eneste, en Bonde kan faa Penge ind for til at betale sine Skatter, er engang imellem at opføde et Kreatur. Men naar han skal vedligeholde Besætningen, bliver der kun lidt at sælge, saa han til sidst bliver nødt til at angribe Besætningen, saa at han paa det sidste ikke har andet end nogle gamle udlevede Helmisser og mere end 2—3 Høveder paa det Hartkorn,

hvor det er nødvendigt at have 10—12 Stk. for at give Marken sin nødvendige Gødning. Vel maa Husbonden give Forskud for Bonden, saa længe han kan. I de sidste Aar har jeg givet Forskud for en Del af mine Bønder paa en 5—600 Rdl., som jeg endog maatte laane hos andre, uvis hvor det skal komme fra, ja vel muligt, at den største Del aldrig bliver betalt. Det er derfor umuligt, at en Husbond kan blive ansvarlig for Bondens Skatter, uden han selv kommer i den dybeste Armod. Bonden lider ondt nok; men Husbonden lider endnu værre. Gud hjælpe dem begge! Posito, om der nu kunde findes en saadan Person, som besidder de Betingelser, som til en god Bonde udfordres, saa vil han stille saadanne Vilkaar, som overgaar en Husbonds Evner. Slutningen kan jo ikke blive andet, end at en Husbond nødvendig selv maa drive de forfaldne øde Gaarde paa sit Gods, men det kan han ikke, uden han maa drive den ved Hovbøndernes Hjælp.

Endelig har han Brug for Hovbønderne til Ekstraarbejder, saasom Markens Rensning for Sten og Tidsler samt andet Ukrudt, Mølleaaens Oprensning, Mølledæmningsens Vedligeholdelse, Kornets Rensning og Opkørsel af Laden, Husenes Tækning og Myndning, Gødeblandning og Spredning og paafaldende Reparationer ved Gaardens Bygninger. Alt dette vil ikke kunne sættes til mindre end 3 Dage, ca. 1 Spanddag og 2 Gangdage ugentlig.

Hoverireglementet slutter saaledes: „Herudi formoder jeg allerunderdanigst at have efterlevet hans Majestæts allernaadigste Befaling og derfor tydelig at have demonstreret Bondens fattige Tilstand og aldeles Uformuenhed til længere at kunne udrede de store Udgifter, hvortil hans i Fæste havende Hartkorn ej nær er tilstrækkelig; hvorover og Husbonden til sidst maa blive

fattig, saa han paa det sidste ej kan præstere det ham paaliggende Anvar for kgl. Skatter.

Hegnet, den 10. Aug. 1770.

C. M ü l l e r.

Her er altsaa givet et lille Billede af, hvorledes Tilstanden var i Sognene omkring Hegnet paa den nuværende Slægts Tipoldefædres Tid. Men det var jo kun for Hoveriets Vedkommende; naar saa dertil kom alt det andet, som bidrog til at gøre Bondens Kaar saa ublide, saa kan man forstaa, at Tiden var inde til, at der maatte gøres noget for at komme den nødstedte Bondestand til Hjælp. Det mest virkningsfulde, der skete i den Retning, var Udskiftningen af Fællesskabet og Stavnsbaandets Løsning.

Der er meget, der tyder paa, at Christoffer Müller ikke har været en Bondeplager, men netop en af de gode Herremænd, som den Tid heldigvis kunde fremvise flere af. Han har i de vanskelige Tider ikke alene hjulpet sine Bønder med Korn og Penge og givet dem Henstand med Landgilde; men Hegnets Fæsteprotokol fortæller paa sine gulnede Blade mangt et Træk om den gamle Herremands gode Sindelag mod sine Fæstebønder. Han tænkte særlig paa de fattige gamle, der paa Grund af Alderdom og Skrøbelighed ikke kunde besidde Fæstet længere; de skulde af den Grund ikke jages ud for at friste Livet med Betlerstaven i Haand eller som i Jørgen Skeel Dues Dage ende deres Dage i Alderdomsasylet Bremerholm; nej, de kom paa Aftægt i deres gamle Hjem, hvor den nye Fæster skulde give dem Husly og Ophold og efter Døden en hæderlig Begravelse, eller de fik et fæsteledigt Hus i Fæste paa meget gode Vilkaar. Han tænkte ogsaa paa dem, der med Troskab havde tjent ham paa Hegnet. Søren Furbo Søøn, Jens Sørensen, Durupgaard, giver han Fæstebrev paa en Gaard i Tøndering. I Fæstebrevet staar:

„I Betragtning af hans tro Tjeneste med udøvet Vindskibelighed til fornøden Pleje i min Alderdoms svage og skrøbelige Tilstand haver jeg forundt ham bemeldte Gaard med Tilligende i Fæste paa Livstid“. Jens Sørensen kommer heller ikke til at sidde for haardt i det; kgl. Skatter skal han betale, og Landgilden bliver afløst med en aarlig Afgift paa 4 Rdl., og saa skal han forrette tvende aarlige Rejser, 1 til Skive og 1 til Sallingsund. Han bliver fritaget for Hoveri og løst fra Stavnsbaandet, hvilket ogsaa gælder for hans Efterkommere. Gaarden beboedes paa den Tid af en gammel Fæstebonde, Jens Pedersen, der havde haft den siden 1735, altsaa i 45 Aar. Det var ikke Meningen, at han skulde jages fra Gaarden; Jens Furbo skulde først overtage Fæstet efter Jens Pedersens Død, eller naar han paa Grund af Alder og Skrøbelighed maatte frasige sig den. Indtil den Tid skulde Jens Furbo fremdeles forpligte sig til at blive i Müllers Tjeneste, for hvilket han afgiver følgende skriftlige Erklæring paa Fæstebrevet: „Ligelydende Original Fæstebrev har jeg modtaget, hvis Indhold jeg i et og alt forbinder mig at efterleve; og endvidere forpligter jeg mig herved til ikke alene at forblive i min kære Husbonds Hr. Ritmester v. Müllers Tjeneste i hans Levetid, men ogsaa i hans Frues efter ham, om hun det forlanger“.

Aaret efter, at Müller havde udstedt Jens Furbos Fæstebrev, døde han paa Hegnet den 7. April 1781, 69 Aar gl.

Hans eneste Søn og Arving, Løjtnant Selio Georg Müller, havde allerede den 19. Januar overtaget Hegnet med Bøndergodset, 265 Td. Hartkorn, samt Tøndering og Rybjerg Sognes Konge-Korntiende og Tøndering og Durup Sognes Kirke-, Korn- og Kvægtiende samt Vandmøllen Hegnets Mølle. Han var født paa Hegnet 1761 og var altsaa knap 20 Aar gl., da han overtog Hegnet.

Samme Aar gifter han sig med Anna Raae, f. 1757. Det var, medens han var Ejer af Hegnet, at de to store Landboreformer gennemførtes, nemlig Stavnsbaandets Løsning og Udløsningen af Fællesskabet, der for Tøndering Bys Vedkommende begyndte 1790.

Det var altsaa en ung 20-aarig Løjtnant, der nu skulde forsøge sig som Landmand og forvalte det store Gods. At det skulde gaa godt var vel ikke at forlange. Han forpagtede derfor Gaarden bort til en af sine Fæstebønder, Chr. Jacobsen i Hestbæk. Hvis man skal tro, hvad Laurits Engeltoft fortæller om sine Rejseiagttagelser i Jylland i Aaret 1805*), saa gik det ogsaa hurtig ned ad Bakke for den unge Løjtnant, saa Hegnet lidt efter lidt i Løbet af 10 Aar gled ud af den unge, uerfarne Herremands Hænder og over i den gamle, kloge Fæstebondes Haand. L. Engeltoft fortæller: „Den 7. Maj rejste fra Assels og kom med Nød over Sallingsund formedelst Storm. For 7 Aar siden druknede her adskillige Mennesker med en Færge, som havde Stude inde. Her mødte jeg den nuværende Herremand Chr. Jacobsen, Ejer af Hegnet (Hejneth), en Herregaard i Salling. Denne Mand var Fæstebonde paa samme Gods, som da ejedes af en Løjtnant Müller. Han fik Herregaarden i Forpagtning og spillede saa længe Styrvolt og Trekort med sin Husbond, til denne ejede intet og maatte sælge Gaarden til Chr. Jacobsen, som nu ejer over 1 Td. Guld, medens den forrige Herremand lever i stor Usselhed. Bønderne paa hans Gods siger endnu Du til ham og sidder med Hatten paa i hans Stue. Han selv lever aldeles som en Bonde“.

1790 maatte Müller opgive sit Bo, og Hegnet blev da købt af Byfoged Selmer i Skive, der næste Aar transporterede Skødet til Chr. Jacobsen. Selio Müller

*) Optaget i Jydske Samlinger, 3 Række, 6. Bd.

flyttede til Skive, hvor de med deres store Børneflokk, de havde ialt haft 14, levede i 40 Aar, sikkert under meget beskedne Kaar. Ved Skiftet efter hans Hustrus Død 1829 fremgaar det dog, at Müller har ejet en Gaard paa Skive Nørregade, Matr. Nr. 36, bestaaende af Bindingsværk og Straatag med Gaardsrum og en liden Haugeplads. Ved Auktionen blev Naalemager Tørsleff, Skive, højstbydende og fik Ejendommen for 1020 Rdl. Sølv, og for alt Løsøret, intet undtaget, indkom 507 Rdl. 9 Sk. Boets Indtægt med Fradrag af Udgifter beløb sig til 432 Rdl. 2 Mark 15 Sk. Det fremgaar tillige af Skiftet, at Selio v. Müller har været en nedbrudt Mand, vel nærmest et Vrag. Han var vel til Stede ved Skiftet, men sammen med en Væрге, Købmand Holm. Til Stede var ogsaa Svigersønnerne, Avlsbruger Blichfeldt fra Gaarden Hagsholm under Frisenborg Grevskab og Købmand Sønnerholm af Løgstør, samt Sønnen Frederik fra Ærø og de ugifte Døtre, Nikolette, Augusta og Armgaard. Det blev ved Skiftet bestemt, „at det var nødvendigt, at Enkemanden Selio v. Müller blev anbragt paa et Sted, hvor han kunde forsynes med det nødvendige og tillige være under den Opsigt, der efter Omstændighederne maatte agtes nødvendig“. Det blev saa ordnet saaledes, at Blichfeldt skulde modtage Svigerfaderen i Kost og Pleje for det første indtil 1. November førstk. mod for denne Tid af Boet at erholde en Betaling af 40 Rdl. Sedler. Blichfeldt skulde tage ham med, naar han Dagen efter rejste hjem. Ved et senere Skifte blev det bestemt, at Enkemanden fremdeles skulde have sit Ophold hos Blichfeldt fremdeles for et Aar fra 1. November 1829 til November 1830. Müller døde 1831, 70 Aar gl. Af deres 14 Børn døde 6 som mindreaarige. Deres ældste Søn, Christoffer v. Müller, er født paa Hegnet 1782; han blev Kadet og druknede ved Badning. Armgaard

Sofie, født paa Hegnet 1783, blev 50 Aar gl. gift med Skrædder Johan Jørgensen, i Grumstrup ved Horsens; Nicolette, f. i Skive 1784, blev Degnekone i Gimsing ved Struer, gift med Degnen Tinggaard; Christine Marie, f. i Skive 1792, gift med Købmand, senere Gæstgiver i Løgstør, Chr. Sønderholm; hun døde i Løgstør 1876; Frederik Schinchel v. Müller, f. i Skive 1794, Boelsmand og Sandemand i Olde paa Ærø, død 1871 som Slægtens sidste Mand; Charlotte Louise, f. 1795 i Skive, gift med Frants Blikfeldt i Hadsten; Nicolaj Christian og Frederikke Elisabeth, født i Skive henholdsvis 1796 og 1800.

Medens saaledes den sidste af de Adelslægter, der gennem Aarhundreder har besiddet Hegnet, gaar over i Bonde- og Borgerstanden og forsvinder ude i det store Folkehav, — ingen kender nu til Efterkommere af den rige Rentemester eller af de Skive Amtmænd — saa rykker nu en af Egnens Hovbønder ind paa Skeelernes gamle Gaard.

Christen Jacobsen var af gammel Bonde-slægt. Hans Fader, Jacob Jensen, fik 1735 Fæstebrev paa en Gaard i Hestbæk, som Farfaderen Jens Simon- sen sidst havde haft i Fæste, men havde maattet afstaa den paa Grund af Armod. Jacob sidder og hurker i det til 1763, men maa „formedelst Armod og Fattig- dom“ frasige sig Gaarden, som Christoffer Müller saa giver hans ældste Søn Jens Jacobsen Fæstebrev paa. Samme Aar faar Broderen Christen en mindre Gaard i Hestbæk. Det varer dog ikke længe, før Müller er klar over, at Christen er den dygtigste af de to Brø- dre, han er aldrig i „Bagstaaen“ med sine Ydelser saadan som Jens, og Følgen bliver, at de maa bytte Gaarde, saa Christen faar den større Gaard, Føde- gaarden, der er paa 6 Td. 4 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hart- korn; men heller ikke i den mindre Gaard kan Jens

klare sig. 1772 faar han en lille Gaard i Toustrup, og der holder han det gaaende til 1780, saa kan han heller ikke der længere, men Müller forbarmer sig over ham og lader ham faa et Bolsted i Rybjerg paa 6 Skp. Hartkorn, men paa den Betingelse, at Christen Jacobsen maa underskrive som Kautionist for alle Præstationer, som Husbonden har paa Broderen. Medens det saaledes stadig er gaaet ned ad Bakke for Jens, sidder Christen fremdeles støt i Fødegaarden og har Penge paa Kistebunden, saa han kan udvide Bedriften: han bliver Ejendomshandler.

I Henhold til Forordning af 6. Juni 1769, hvorefter Præsterne skal give Indberetning, om der er øde eller fæsteledige Gaarde i deres Sogne, indgiver Provst Stjernholm i Roslev følgende Indberetning: „I Ilbjerg By, Rybjerg Sogn, har velagte Chr. Jacobsen (en Fæster paa Hegnets Gods) tilkøbt sig og ødelagt en Gaard paa 3 Td. 6 Skp. Hrtk., saaledes at alene 6 Skp. Hrtk. er ved Stedet, de øvrige 3 Td. er solgte til andre Beboere i Byen. Nu siges, at han har købt Yttrup By i bemeldte Rybjerg Sogn; men dermed er intet mod aller-naadigste Forordning foretaget. Roslev Præstegaard, 30. Dec. 1784. N. C. Stjernholm“.

Det er altsaa efter et løst Rygte, at Provsten i sin Indberetning meddeler, at Chr. Jacobsen har købt Yttrup By. En Ejendomshandel gik mere stille af dengang end nu, og det er ogsaa noget sent, at Provsten har faaet fat i Nyheden, for Chr. Jacobsen var allerede Aaret før i Besiddelse af hele Yttrup By. Det er tidlig, at den unge Herremand kommer i den gamle durkdrevne Fæstebondes Klør. Spillet er i fuld Gang; det er nok Hartkorn, der spilles Trekort om, og det er stadig den unge Løjtnant, der bliver bet, ganske stille, uden at Omverdenen faar noget at vide derom, skraber C. J. den ene Td. Hartkorn efter den anden over til sin Side, og

før nogen udenforstaaende faar noget at vide derom, er han Ejer af en hel By. Da Spillet bliver gjort op, var Løjtnanten 41 Td. 3 Skp. 2 Fdk. Hartk. fattigere; men Fæstebonden i Hestbæk var nu Godsejer. I December 1783 udsteder C. J. Fæstebreve paa 5 Gaarde i Ytrup og 1 Gaard i Bysted. Allerede før 1781 har han ejet Bjerre Mølle i Tøndering Sogn, idet han dette Aar, den 16. Juni, giver Jens P. Damgaard Skøde paa Møllen. Da det endelig helt begynder at ramle sammen for Løjtnanten paa Hegnet, maa C. Jacobsen overtage Ledelsen af Hovedgaarden, idet han faar den i Forpagtning. Nu sidder der paa Hegnet en af de sidste Ætlinge af den rige Rentemester; han er blevet skidt kørende, Tømmeren er gledet ham ud af Hænderne, Hestene har andre spændt fra, og han bliver siddende i Karet og lader, som han kører, men kommer dog ingen Steder. Det er en anden, der er blevet godt kørende, vel er Vognen ingen Karet, det er kun en gammel, stiv Bondevogn; men der er et Par gode jyske Heste for, og paa Agefjælen sidder der en Mand, der har et godt fast Tag i Tømmerne; han ved, hvor han kører hen, saa Hestene faar ikke Lov til at tage selv, men maa lystre hvert Greb i Tømmerne fra hans stærke Haand. Ja, Residentsen er flyttet fra den faste Borggaard dernede i Dalen til den lerklinede Fæstegaards Sals oppe paa Bakken. Der sidder for Bordenden i den lavloftede Stue den stærke Fæstebonde — for Fæstebonde, det er han endnu — og giver sine Ordre til Hovedgaardens Drift og Forvaltning af det store Gods, baade hans eget og Hovedgaardens.

En Foraarsdag 1791 kørte Hegnets Hovbønder for sidste Gang med den sidste af de adelige Ejere af Hegnet. Og oppe fra Fæstegaarden i Hestbæk flyttedes de gamle Dragkister og Klædekister ind, hvor det fine Herskabsmøblement, der lige var rullet ad Skive til,

før havde staaet. Der var nok for den driftige Bonde at tage fat paa. Udskiftningen af Fællesskabet i Tøndering By var begyndt 1790, det blev nu afsluttet af Chr. Jacobsen; og der skulde bygges til Udflytterne. I Tøndering blev der udflyttet 7 Gaarde, et Par af dem var opbygget af Müller. Rybjerg Sogn blev udskiftet 1791; ved den Lejlighed fik C. J. 3 Td. Hartkorn lagt til sin egen Gaard i Hestbæk, saa den nu blev paa 9 Td. Hartkorn. Den 27. Oktober 1792 ansøger han Ministeriet om Forskud paa 400 Rdl. til de Gaarde, som han agter at udflytte fra Tøndering, Yttrup og Hestbæk Byer. Han faar gennem Stiftamtet at vide, at „det forlangte Forskud ikke kan tilstaaes; men naar i sin Tid Synsforretningerne over de udflyttede Bygninger bliver indsendte, kan han vente passende Bygningshjælp i Forhold til sammes Beskaffenhed“. Han bliver senere tilstaaet 240 Rdl. til Bygningshjælp.

Christen Jacobsen var født 1740 og var altsaa 51 Aar, da han overtager Hegnet. Han er gift 2 Gange. Hans første Hustru, Maren Jensdatter, var 4 Aar ældre end ham. De har 3 Børn, Ane, Jacob og Jens. Ane, født 1769, blev gift med Selvejer Niels Andersen i Øster Lyby Møllegaard. Jacob, født 1774, faar Gaarden i Fæste og blev gift med Maren Nielsdatter. Deres Søn, Christen Jacobsen, blev 32 Aar gl. gift med Maren Christensdatter, Datter af afdøde Gmd. Chr. Christensen i Tøndering (Ingemann Torps Gaard). Deres første Hjem var Hellegaard i Sæby Sogn; men da Stedfaderen Peder Toft i Hestbæk dør, køber Christen Jacobsen Slægtens gamle Gaard. Før sin Død delte han Gaarden mellem sine 3 Sønner, Christen, Jens og Peder; sidstnævnte faar Hovedparcellen, der ved Udskiftningen havde faaet Navnet Magdalenesminde. Det var ikke alene Marken, der blev delt, men ogsaa Bygningerne, der blev flyttet ud paa hver sin Lod. Jens døde ugift.

Christen havde kun en Søn, han døde som Soldat i København, det var deres eneste Barn. Chr. Christensen og Hustru døde i Roslev, hvortil de flyttede efter Sønnens Død. Af Peder Christensens (Jacobsens) Børn er endnu flere i Live, og de er altsaa i lige Linie Efterkommere i 4. Led af den gamle Fæstebonde, der blev Herremand paa Hegnet. Christen Jacobsens 2. Hustru hed Ane Magdalene Møller; hun var 31 Aar yngre end Manden. De havde ialt 9 Børn, hvoraf skal nævnes Datteren Maren, gift med Pastor Rosendahl paa Alheden, og Inger Marie, gift med Proprietær Søren d. Stjernholm til Lund paa Mors, samt Sønnen, Proprietær Jørgen Jacobsen, der ogsaa havde en af Lundgaardene paa Mors.

Chr. Jacobsen havde oplevet de gode Tider, men ogsaa Nedgangstiderne fik han i højeste Grad at føle. Under Krigen med England og de nærmest følgende Aar derefter havde de danske Landmænd haft forholdsvis gode Dage. I 1801—09 var Prisen paa en Td. Rug gennemsnitlig 17 Kr. I 1818 var Kapittelaksten 14 Kr. 93 Øre for en Td. Rug. Da der endelig blev Fred i Europa, varede det ikke mange Aar, før Omslaget indtraadte. Nu kunde der avles Korn i Europas Kornlande, og man havde derfor ingen Brug for Danmarks urene Korn. Følgen blev, at Kornpriserne pludselig sank til det halve og senere til næsten en Fjerdedel af dem, der i mange Aar havde holdt sig nogenlunde ens. Dertil kom, at Forordningen af 5. Januar 1813 gav Kreditorerne Lov til efter 6 Aars Forløb at opsiges Laan til Udbetaling efter deres fulde Paalydende til Dagens Kurs, og da Kursen i Begyndelsen af Aaret 1819 var særlig gunstig, benyttede de fleste sig deraf. Følgen deraf blev, at mange Tusinde Landmænd maatte gaa fra deres Gaarde. Fæstebønderne klarede sig bedst; men det gik særlig ud over Selvejerne, og for Herremændene blev

Slaget saa knusende, at Flertallet af dem blev helt ruinerede. Blandt dem var Chr. Jacobsen. I jyske Samlinger I. Bd. Kruses Beskrivelse af Fur, omtales C. J. som en rig Proprietær. „Hans Kone var Søster til Kapellan Møller paa Fur. De havde mange Børn. Det gik tilsidst helt til Agters for dem. Hun døde, før den yderste Nød kom, og forinden han døde, maatte han som en aldeles fattig Mand forlade Gaarden og leve af andres Naade“. Dette passer dog ikke helt. Han opgav sit Bo i Marts 1821, og i April døde hans Hustru, 52 Aar gl; deres yngste lille Pige var kun 6 Aar gl. At det har været et knusende Slag for den gamle Mand, kan man nok forstaa. Han døde paa Hegnet i September samme Aar, 84 Aar gl., og blev begravet paa Tøndering Kirkegaard.

Medens ethvert Minde om de adelige Slægter, der gennem Aarhundreder har beboet Hegnet, forlængst er glemt af Egnens Befolkning, lever dog endnu blandt den Mindet om den evnerige og virksomme Fæstebonde, der kunde købe en hel By og blive Ejer af den Herregaard, hvorpaa hans Forfædre gennem flere Slægtled havde trællet.

Hegnet blev paa Auktionen solgt til And. Qvistgaardes Enke Mette Qvistgaard til Jungetgaard for 11,000 Rdl. Sedler. Hendes Søn, Morten Qvistgaard, bliver i Følge Skøde af 24. Juni 1839 Ejer af Hegnet med Bøndergods. Købesum 36,000 Rdl. I hans Tid sker der dette, at næsten alt Bøndergodset blev solgt. 1841 udsteder M. Qvistgaard Skøde til alle Fæstere i Tøndering, Hestbæk og Yttrup. Kun et Par Gaarde i Tøndering, Hedegaard og Gjerbjerggaard samt Hegnets Mølle, var allerede blevet Selvejendom ved Aarhundredets Begyndelse. Gaarde paa 6 Td. Hartkorn kostede 1300 Rdl., og de mindre i Forhold dertil.

Om Morten Qvistgaard fortælles, at Egnens Bønder godt kunde laane Penge hos ham, men de skulde helst ikke komme kørende i Stadsvognen og i fine Klæder, for saa kunde de godt køre igen, den Slags Folk kunde ikke laane; men kom de kørende i en stiv Vogn og med et Par gode fede Bæster for og saa helst klædt i de gode hjemmelavede Klæder, Vadmelstrøjen, Skindbukserne og den strikkede Toplue, ja saa kunde de være sikker paa at faa det, de ønskede.

1838 solgte M. Qvistgaard Gaarden for 26,000 Rdl. til I. C. Ingwersen, der 1883 solgte den til sin Søn, Johannes Ingwersen for 134,000 Kr. Den nuværende Ejer, C. Pedersen, købte den 1909 for 200,000 Kr.

KILDER:

Danske Magazin. V. S. Skeel: Optegnelser om Fam. Skeel. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. Viborg Samler. Diplomatarium Vibergense. Bricka: Biografisk Leksikon.

Rigsarkivet: Jordebøger til Skivehus Amt 1660—65. Hoverireglements i Overensstemmelse med Forordn. af 6. Maj 1769. — Indberetning fra Præsterne i Henhold til Forordningen af 6. Juni 1769. Hoveriefterretninger i Henhold til Plakat af 24. Juni 1791 Skivehus Amt. Folketællingslister 1787, 1801 og 1834.

Landsarkivet: Salling Herreders Tingbog 1688—92. Skivehus Amts Matr. 1688, Kopi 1700. Hegnets Fæsteprotokol. Skifteretsprotokoller. Skøde og Pantebøger.

Ommerboer.

Af Gudmund Schütte og Niels P. Bjerregaard.

Ommer Syssel hører med sin vestlige Del afgjort med til vor historiske Forenings naturlige Opland, — eller gjorde det ialfald, indtil dette Omraade fik sit særlige Foreningsorgan gennem Stiftelsen af den historiske Forening for Viborg Amt. Nogen Stamme-Personlighed, der tydelig dækker Syslets Omraade, huser det egentlig ikke; til dels mærkes Syslet nærmest blot som et Mellemrum mellem Sallingboer, Himmerboer, Lovringer og Aaboinger. Men ialfald mod Øst, mellem Mariager Fjord og Randers Fjord, har der dog holdt sig en Forestilling om en særegen Stammeart, Ommerboerne, og den synes ogsaa at kunne spores tilbage til en Oldtidsstamme paa Ptolemaios' Jyllandskort. Derfor kan en historisk Udforskning af Jyllands Stammer ikke kaldes fuldstændig, saa længe vi lader det uundersøgt, hvad der indenfor Ommer Syssel kan opspores af særlig Folkeejendommelighed. G. S.

1. Navn.

I Valdemars Jordebog lyder Navnet O m u n g æ r S y s æ l. Det er en sær Form, hvis Tydning nok kan sætte de Lærde graa Haar i Hovedet. Paa oldnorsk Digtersprog vil ó m u n sige „Røst, Mæle“; men hvad skal vi saa gøre med Resten af Ordet, g æ r? Der findes næppe noget dansk Stednavneled, der kunde bruges til

at frembringe en S sammensætning med en fornuftig Mening i. Ad den Vej naar vi næppe videre. Snarere maa Omungær tænkes at være et usammensat Ord, og da Ejeform af et Navn *Omung. Syssel forbindes i nogle Tilfælde med Ejeform; saaledes Harthe Sysæl, „Harudernes Syssel“, og i Knytlinga Saga Hjarranda sysla og Plógs sysla. *Omung turde da være et Landskabsnavn, afledet af et Vandnavn *Om eller Oma, der kunde have været knyttet til den nuomstunder navnløse Fjord ved Mariager. Det genfindes ved Omme Aa i Varde Syssel med Bygden Omæ samt i Ønavnet Omæ, nu Omø. (At Vande og Øer deler Navn, kendes ogsaa andetsteds; f. Eks. Thund, mytisk Flod i Eddaen, = Thund, Ø i Kattegat, af Verbet a t t u n d e, der forekommer hos Kingo med Meningen „at larme“: „og Havet tunder om ved Nat og Dag“). Navnet *Om, *Oma, Omæ maa sagtens forbindes med islandsk óma „at give Genlyd“ og med det førnævnte oldnorske Ord ó m u n, „Røst, Mæle“, hvortil endnu kommer Odins digteriske Tilnavn Omi, der tydes „højt raabende“. Sagtens har da Mariager Fjord delt Navn med Odin og heddet „den højt raabende“, hvad der let nok kan forklares ved Indtrykket af de rungende Bølger mellem de høje Fjordbrinker paa en stormfuld Dag. Af Fjordnavnet er atter Landskabsnavnet *Omung afledet, paa samme Maade som Rød Sø i Ommer Syssel har givet Navn til Røding Sogn. Jævnfør ved den nordtyske Flod Osna Bjergryggen Osning, og ved den mellemtyske Bæk Madel Bygden Madelungen. Saadan Afledning er velkendt.

I nyere Tid afslebes Omungær Sysæl til Ommer Syssel. Da Amtsinddelingen splittede Syslet ad, gik Navnet næsten helt i Glemme. Det er først i nyere Tid blevet genfremdraget, da et Mergelselskab fik Navnet Ommersyssel. Æren derfor tilkommer Red. Neerup, forhen Redaktør af Skive Folkeblad. I Folkemunde

kendes Sysselnavnet endnu knyttet til Landet mellem Mariager Fjord og Randers Fjord.

Indbyggerne kaldes Ommerboer. Dette Navn bruges meget lidt. I Literaturen er det vel første Gang indført af en Mand fra Havndal, Forfatter til Digtsamlingen „Til Lysets Fe“, en blind Digter, der har optaget det som Efternavn og nu kalder sig Peter Ommerbo.

G. S.

2. Inddeling.

Af Herreder rummer Ommer Syssel syv: Hallæ, nu Hald; Styfring, nu Støvring; Gerlef, nu Gerlev; Othæns-hyllæ, nu Onsild; Mæthælsholm, nu Middelsom; N. & S. Ljung, nu Nørlyng og Sønderlyng. Hallæ turde være det, der rummer den ældste Bosættelse og Stammepersonlighed, se næste Afsnit. Levherredet Gerlev hidrører fra en østdansk Bosættelse, der ikke er ældre end Folkevandringstiden. Til samme Lag hører Othæns-hyllæ, der vidner om den sent indvandrede Odinsdyrkelse. Navnet Lyng tyder paa, at Størstedelen af dette Omraade længe har henligget ubygt, selvom det rummede den gamle Hovedhelligdom Viborg.

G. S.

3. Folkeart.

Det er ikke med Urette, at Sysselindbyggernavnet Ommerboer særlig har holdt sig i Landet mellem Mariager Fjord og Randers Fjord. Her boer nemlig det Herredsfolk, der indenfor Syslet snarest kan gøre Krav paa at fortsætte en gammel Stammepersonlighed. Det er Indbyggerne af Hallæ Herred, de nuværende Hal-linger. De er vistnok, som første Gang Werlauff har paa-peget, Efterkommere af Oldtidens Chaloi, en Stamme, som Ptolemaios paa sit Jyllandskort sætter ved Østkysten, spondenfor Kimbrerne, dvs. Himmerboerne.

Navneformen stemmer ganske vist ikke nøjagtig; man skulde have ventet *Challoi. Men det manglende I kan ikke vække nogen grundet Tvivl mod Ligningen, thi den gode Ptolemaios er i høj Grad sjusket med sin Retskrivning, skriver f. Ex. Lakkobarder istendenfor Langobarder og lignende Bommerter i Massevis. Hovedsagen er, at hans Chaloi sidder netop dér, hvor vi finder Nutidens Hallinger.

Det maa tilføjes, at Hallingernes Omraade oprindeligt har været adskilligt større end nu, idet der findes et sydligt Hallæ Herred, som ligger indenfor Aabo Syssel. Det tyder paa, at de netop har haft det Omfang, der giver dem Krav paa at opfattes som en særegen Stamme-personlighed, de gamle Chalois Arvetagere.

Der er ogsaa forskellige Træk, der taler for, at Hallingerne er Levninger af et gammelt, indfødt jydsk Folkeelement, der bed sig fast i Landet mellem Fjordene, mens baade Østhimmerland og Aabo Syssel i langt højere Grad blev præget af østdanske Indflyttere (Levbosættelsen).

Tordenstenen er hos Hallingerne en Sebedeje, dvs. et forstenet Sjøpindsvin, ligesom i Vesthimmerland, Salling og hele Vestjylland søndenfor Limfjorden; den er ikke en Stenøkse som i Østhimmerland, Vendsyssel, Ty og paa de danske Øer. Se Kort Nr. 5 i min Artikel „Færdselsskel“ (Aarbogen 1928, S. 55).

Indbyggernavnene har hyppig den gamle Endelse -i n g — Hallinger, Lemminger, Lindinger etc. —, der er gaaet af Brug i Østhimmerland og i Størstedelen af Aabo Syssel. Se Kort Nr. 17, smst. S. 70.

Artikelbrugen nærmer sig til Vestjydsk derved, at der i geografiske Vendinger bruges foransat Artikel: de Gerlevere, de Gerlev Mænd. Ligesaa er det i Vesthimmerland og i en stor Del af Aabo Syssel, medens denne Brug ikke synes at kendes i Østhimmerland og

i Størstedelen af Djursland. Se Kort Nr. 24, smst. S. 80.

Men medens Hallingerne saaledes paa visse Punkter røber Tilnærmelse til en vestjydsk Type, saa har de paa Grund af deres Boplads ved Østkysten ikke kunnet undgaa den Skæbne, at de som Helhed blev østjydsk prægede.

De og Størstedelen af de øvrige Ommerboer deler saaledes med Østjylland og de danske Øer den efterhængte Artikel. Kun den vestlige Udkant af Ommer Syssel følger vestjydsk Skik.

I næsten alle de sproglige Foreteelser, der er fremstillede paa mine Kort Nr. 18—23 i Artiklen „Færdsels-skel“, følger Størstedelen af Ommer Syssel østjydsk Skik.

Levbosættelsen, der synes at udgaa fra Sjælland, har stærkt Tag i det østlige Ommer Syssel. Kort Nr. 11 a, S. 64.

Med dem følger Odinsdyrkelsen — Othænshyllæ Herred, Personnavn Odinkar i Skern — og Sagn om Odinsjægeren. Kort Nr. 6a og b, S. 55.

Endvidere Sagn om Danernes Stamfader Dan: Dans Knøs ved Dandiget syd for Hobro, Dans Datters Hule ved Randers, Dans Høj og Hyldingsstenen Dane-ryge ved Viborg samt Sagn om den sjællandske Helt Hagbard i Randers-Eggen. Kort Nr. 4, S. 46.

Endelig Myter om Soen i Sengen, om Natravn og Varulv. Kort Nr. 9 og 10, S. 60.

Paa østenfra kommende Indflydelse tyder ogsaa de overordentlig talrige Runestene i Randers-Eggen. Centrum for Runestens-Tilvirkningen laa i Østsverige. Den Høvding Karl hin gode, som fik sat Sten ved Hobro, stammede fra Vester Gøtland. Kort Nr. 13, S. 64.

Vi maa vistnok opfatte Herrederne Gerlev og Othænshyllæ som en østdansk Kolonisation paa de gamle indfødte Hallingers Grund. Lidt sydøst for

Othænslyllæ Herreds Sydgrænse ligger Volden Dan-
dige, der vel har været et Udenværk for de fremtræn-
gende Daner.

Djurslændingen Peter Villassen fra Fjelle-
rup (Dansk Folkemindesamling) siger om Landet nord
for Randers Fjord omkring 1850, at det var en gammel,
tilbageholden Egn. De kørte i stive Vogne med lodret
Bagsmæk. Byen laa tæt sammen, Gaardene Side om
Side; alle i Byen var i Slægt med hinanden. Man
brændte Blus Valborg Aften.

Dette gammeldags Præg har endnu holdt sig længe
efter 1850. Der findes i Landet mellem Fjordene utro-
lig mange gamle Skikke og Overleveringer. Derom
fortæller Lærer Bjerregaard i Skriftet „Sæd og
Skik i Ommersyssel“, trykt i Samlingen „Danmarks
Folkeminder“ 1920. Det har blot den Ulempe for
Læseren, at det er skrevet paa Ommerbomaal med Lyd-
skrift, hvorved det bliver noget vanskelig tilgængeligt
for Folk som flest. Derfor kan det være paa sin Plads
her at give en fyldig Oversigt over Indholdet.

I Ommer Syssel fandtes indtil den nyeste Tid
utrolig mange forskellige Former for Gilder: Fastelavns-
gilde, Tulegilde paa Helligtrekongersaften, Klinegilde
ved den lerklinede Bygnings Istandsættelse, Tørvegilde,
Ølgilde om Foraaret, Høslætgilde, Skaargilde (d. v. s.
Høstgilde), Hønseøl paa den første Snekastningsdag,
Øggilde forud for Høvedernes Gaaen-paa-Græs, Gam-
melmandsbal og Doblegilde. Til Tørvegilde blev Fol-
kene hentede af to spillende Musikanter; de gik fra Kæ-
ret i deres Træskostøvler og dansede under aaben Him-
mel. Doblegilde var en mærkelig Form for social Hjælp.
Naar en Mand var kommen paa Knæerne uden egen
Skyld, hjalp Naboerne ham at faa holdt et Gilde, hvor
der ved Sømmenskud opvartedes med en sparsom For-
tæring og Dansemusik. Mens Ungdommen nød Dan-

sens Glæder, stod saa Værten i en tilstødende Stue med et Tærningspil, som Folk kunde doble med. Det kostede en Skilling at prøve Lykken, og det var saadan indrettet, at der kun blev faa, der vandt de udsatte Præmier. Paa den Maade endte det i Reglen med et godt Overskud for Værten.

Stort gik det til ved Bryllupsgilder. En Bydmand sendtes ud at indbyde, og var Brudefolkene fra to forskellige Byer, skulde omtrent alle Indbyggerne i disse to Byer tages med. Derefter maatte Gæsterne paa en aftalt Dag bringe „Føring“, d. v. s. Bidrag til Gildeskosten. Ved Gildet optraadte Bydmanden som „Vil-lestskaffer“, d. v. s. Førsteskaffer, og kommanderede de andre Skaffere samt de hjælpende „Laanpiger“. Af Spillemænd var der sjælden færre end 6 eller flere end 12. De modtog enhver Gæst med en Tusch. Hvis der ikke var for langt til Kirken, foregik Toget til Fods. Villestskafferen ordnede det. Forrest kom Spillemændene. Derefter Brud og Brudgom; Bruden bar en Myrtekrans og Slør, hvis hun var Pige, ellers kun Myrtekransen. De to maatte sørge for ikke at se sig tilbage under Toget: saa den ene eller den anden tilbage, vilde det varsle, at Ægtemagen vilde dø tidlig. Derpaa fulgte: fire „Karlsførere“ med fire Brudepiger; saa fire „Mandsførere“ med fire Brudekoner; derefter Familien og endelig Gæsterne. Spillemændene blev ved med at spille, til den sidste var kommen ind i Kirken. Efter Vielsen gik man ud med den Ændring i Rækkefølgen, at Mandsførerne og Brudekonerne kom foran Karlsførerne og Brudepigerne, thi nu var Brudeparret jo gaaet fra det ene Alderslag over i det andet. Under Maaltidet gik der Tallerkener rundt til Indsamling; den ene for Spillemændene, mærket med en Stump Violinstræng; den anden for Kogekonerne, mærket med en brækket Træske. Dansen aabnedes ved, at Villestskafferen tog

en Tur med en af Laanpigerne for at „feje Gulvet“. Saa dansede han med Bruden. Dernæst blev Bruden danset ud af Pigernes Lag, og Brudgommen ud af Karlens Lag. Endelig blev de danset ind i de giftes Lag. Derefter var Dansen fri. — Ved anden Gildedags Aften forhørte Værten sig hos Skafferen, hvor megen Gildeskost der endnu var tilovers; derefter satte han sig i „Bittestuen“, og alle Gæsterne gik saa ind til ham for at svare Brudeskænk. Taksten var tre Rigsdaler. Var der nok Gildeskost tilovers, blev tilsvarende mange budne til Tredjedagsgilde. Der fulgte endnu flere saadanne Eftergilder, saa det hele kunde trække ud en otte Dage.

Noget af det interessanteste er de sædvanemæssige Slagsmaal mellem Drenge og Voksne. Drengalderen varede tidligere til op imod de tyve; i 1848 maatte adskillige „Dreng“ med i Kongens Tøj. En Meddeler fortæller sine Erindringer meget levende.

„Drengene havde Lov at bruge Hestene, naar de skulde fra den ene Mark til den anden, og de havde ogsaa Lov, naar de skulde hen og slaas med Drengene i en anden By. Det var noget, der gik ikke saa sjælden paa i de varme Sommerdage, og det kunde ogsaa sætte Humøret op paa os Drenge, selv om det var en Lummerhede, saa vi næsten ikke kunde komme over at røre os. Det var altid aftalt i Forvejen, hvor vi skulde hen; og Drengene i den By, vi skulde til, vidste det ogsaa, saadan at de kunde være paa Pletten, naar Slaget skulde staa. — Vi tog saa de bedste Heste og red paa, og saa red vi over baade Diger og Grøfter, og naar vi saa kom til Pladsen, hvor vi skulde slaas, saa stod vi af Hestene og gav os i Lag med de fremmede Drenge, og saa klaskede vi løs paa hinanden, saa godt vi havde lært. Det gik varmt til, og det skete ikke sjældent, at een blev saa forbanket, at han maatte løfes op paa Hesten; men

saa kunde han ogsaa gerne hænge ved, til vi kom hjem. — Hvis vi nu var saadan ude en Gang, at vi ikke kunde staa os, saa maatte vi ikke faa Hestene at ride paa, før vi havde banket Drengene i en anden By; saa havde vi Lov til at bruge dem igen saa meget, vi vilde. Ja, tykkes du da ikke, det hele var noget underligt noget? Men to hvad, vi morede os jo godt ved det“.

Endnu i 1890 kendte man den Skik, at Drængene fra et Par af de største Byer mødte saa fuldtalligt som muligt ved de to Markeder, der aarlig holdtes i Gerlev, for at give hinanden en tilbørlig Afbankning. Siden er Skikken gaaet af Brug.

Endnu interessantere er Kampskikken ved Julelegestuerne, hvor de gifte Mænd kom hen som Karlens Gæster. Naar de sad bænkedede omkring de lange Borde og drak Puns, var der altid en eller anden af Mændene, der for at vise, at han var glad ved at være buden ind paa en Puns, rejste sig, naar han havde faaet det første Bæger sat til Livs og sagde til Karlene: „Hvis I vil tage afsted til ...by (han sørgede altid for at nævne en By, hvor der var mange store og stærke Karle) og rydde Bulen, saa maa I faa mine Heste og Vogn til at køre med“. Der var altid nogle flere Mænd, der gav det samme Tilbud, og saasart de havde gjort det, var der en af Karlene, — en af dem, der havde mest at sige i Karlens Lag —, der rejste sig og svarede paa Tilbudet: „Ja, vist vil vi tage dertil, og de skal ikke snart glemme, at vi har været der“. — Saa kom de overens om, hvem der skulde afsted, for det kunde jo ikke nytte at faa andre med end dem, der havde baade Mod og Kræfter til at slaas, og saa blev der spændt for, og Karlene kørte til den By, de havde lovet at hjemløge. Naar de kom i Udkanten af Byen, lod de Vognene holde, og de mindste af dem, der var med, blev sat til at passe paa Heste og Vogne, mens de andre gik hen

til det Sted, hvor der var Legestue, og saasnart Karlene der saa dem, var de med det samme klare over, hvad det gjaldt, og de sluttede sig saa sammen for at holde de fremmede Karle Stangen. — Hvis de fremmede Karle kunde staa sig for Karlene i den hjem søgte By, saa smed de dem ud alle sammen, og naar der ikke var flere tilbage, lukkede de Døren og tog hjem igen, og saa var de jo slemt høje paa det, og de snakkede op i Munden paa hinanden om, hvem der havde været den villerste, og hvordan det hele var gaaet til. — Men det skete jo ogsaa, at Karlene i den fremmede By var de stærkeste, og saa kan det nok være, at der vankede paa Tornysteren, og saa gjaldt det helsen for de fremmede Karle om at komme hen til deres Vogne igen og komme fra Byen, saa snart det kunde lade sig gøre, for de andre gjorde alt, hvad de kunde for at faa opdaget, hvor Vognene var, og fik de først det opsnuset, saa gjorde de alt, hvad de kunde for at komme i Forvejen, og hvis det lykkedes, tog de Heste og Vogne med ind i Byen og staldede Hestene ind, og saa maatte de gode Slagsbrødre bruge Apostlenes Heste, naar de skulde hjem, og det kan skam nok være, at de var slatne om Ørene, naar de kom til deres By igen. Mændene grinte ad dem, og Pigerne vilde ogsaa godt trække paa Smilebaandet, men det værste af det hele var jo alligevel, at de skulde hen og hente Heste og Vogne Dagen efter, for saa blev de overgrinte i den fremmede By baade af Karle og Piger, og Drengene vilde godt løbe bag efter saadan nogle Vogne og drille Kusken saa meget, som de kunde komme til, saa det var næsten en hel Tortur at komme igennem Byen.

Skikken var i den sidste Tid vistnok indskrænket til Herredstingstedet Hald. Fra Legestuer gik den over til Baller, og den udartede efterhaanden til, at Byens Karle straks drog ud paa Slagsmaalsfærd, saasnart de

hørte, at der var Bal i en anden By. I sin allermest tip-top moderne Form viste den ældgamle Kampskik sig vist for en halv Snes Aar siden, da der i Aviserne læstes om, at Slagsbrødre i Randersegnen gjorde Razziaer pr. Automobil. — Nu er Skikken dog ellers i alt væsentligt uddøet. Det skyldes dels Drikkeriets Aftagen, dels den nu herskende Regelløshed i Tidspunktet for Gildernes Afholdelse.

Saavidt Hr. Bjerregaards Skildring. Enhver Læser, der er kendt med de nordiske Sagaer, vil straks have følt sig slaaet af, at Ommerboernes Juleslagsmaal er en lige og fuldblods Efterkommer af de gamle Nordboers Skik. Hos dem plejede man ved Julegildet at „strengja heit“, d. v. s. ved Offerbægeret at aflægge Løfte om kommende Sturværker. Det navnkundigste Eksempel er Jomsvikingernes Løfte ved Danekongens Julegilde. Vi ser Jomsvikingerne bænkedede ved Kongens Børd; ifølge Sagaen var det hos Svend Tveskæg (i Virkeligheden var det hos Harald Blaatand, men det kan være os lige meget). Kongen mærker, at Drikken er ved at stige Gæsterne til Hovedet; saa foreslaar han, at man til Glædskaab og Skæmt skal aflægge Løfter og lægger selv for med, „at jeg, inden tre Aar er udrundne, skal have jaget Kong Ædelraad af hans Rige eller ogsaa have fældet ham og vundet Riget. Og nu er Raden til dig, Sigvalde! og lad dit Løfte ikke blive ringere end mit!“ — „Saa skal ske, Herre!“ svarede Jomsvikingen, „at jeg ogsaa skal sige noget: det Løfte gør jeg, at jeg skal hærje paa Norge med det Mandskab, jeg kan samle, og inden tre Aars Forløb have uddrevet Haakon Jarl af Landet eller dræbt ham eller i tredje Fald selv naa min Bane!“ — „Nu gaar det godt“, sagde Kongen, „og det Løfte er vel gjort, om du evner det derefter. Og nu er Raden til dig, Thorkel Høje!“ Og saadan gaar det videre; den ene Jomsviking efter den anden

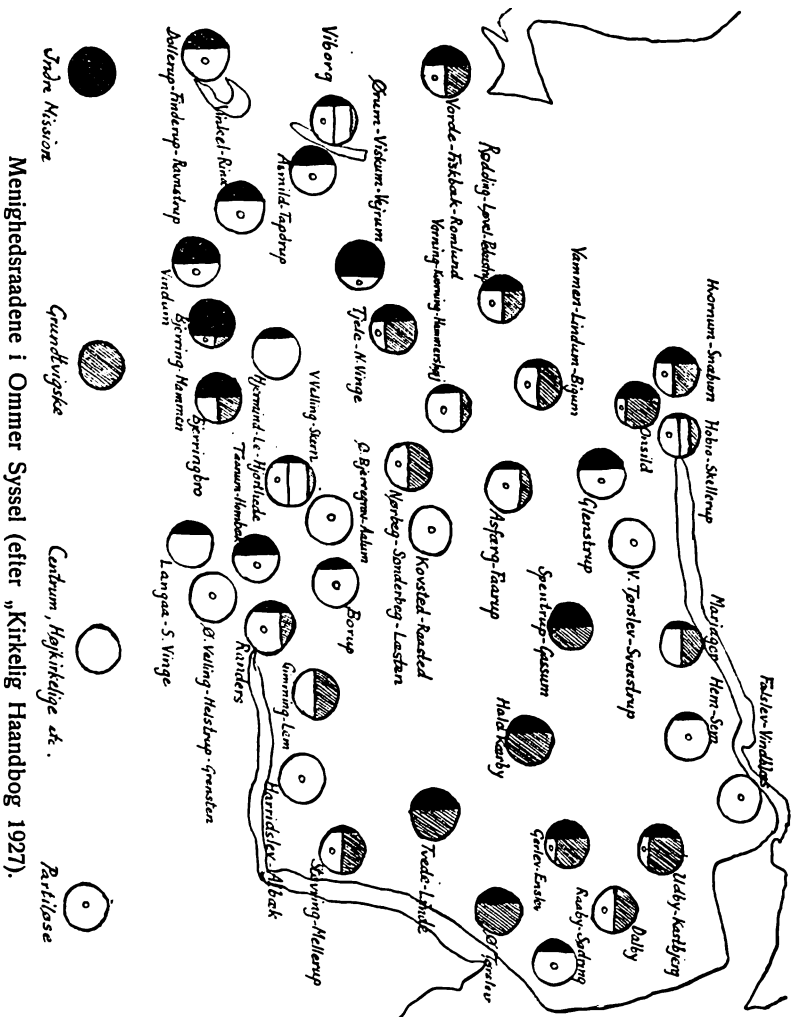
rejser sig og lover at hjælpe Sigvalde med at „rydde Bulen“ i Norge.

Det er mærkværdigt, at den gamle nordiske Skik med at love Storværker ved Julebægeret har holdt sig saa lyslevende i Ommer Syssel lige til vore Dage, og det er næppe noget Tilfælde, at den findes netop hos Hallingerne, Efterkommerne af Oldtidens Chaloi, hos hvem vi ogsaa paa andre Punkter har fundet sejt Vedhængen ved gammel Skik.

Iøvrigt giver Bolette Sørensen fra Hald (Dansk Folkemindesamling, Optegnelse fra 1924) sine Bysbørn et Skudsmaal, der i nogen Grad kunde synes at staa i Modstrid med det gammeldags, tilbageholdende Præg, som de skulde have ifølge Villassens og Bjerregaards Skildringer.

„De Folk, som i vore Dage boer i Hald, er et livligt, muntert og vennesælt Folkefærd. De holder meget af at komme sammen til en eller anden Festlighed, og de prater livligt med hinanden om Døgnets forskellige Spørgsmaal, følger godt med i Bladene, baade i Politik og andre Samfundsspørgsmaal, og det saavel Kvinder som Mænd. Kvinderne er ogsaa meget snakksomme, naar de er paa Besøg hos hinanden, og er meget taknemmelige for en spøgende Bemærkning. Som en Modsætning har jeg hørt omtale, at Kvinderne i visse Byer her i Omegnen sidder ganske stive og mæler næsten ikke et Ord, naar de kommer paa Besøg. Folk her vil ogsaa gerne danse og benytter enhver Lejlighed, som byder sig, til at faa en Svingom“.

Med Hensyn til religiøse Forhold er Ommer Syssel næppe saa udpræget som forskellige Naboegne; det er mere som Salling. Menighedsraadene er ikke gennemgaaende partiløse som i Østhimmerland, hvor den kirkelige Interesse er svag; det er kun strøgvis Tilfældet, især nær Købstæderne Randers, Hobro, Mari-

ager. Ej heller fremhersker Indre Mission saa stærkt som i Vesthimmerland og Hardsyssel. Et stærkere religiøst Liv viser sig i et østligt Felt, nærmest svarende til Hallingernes Omraade; i Hald-Kærby „Hørelyst“; i Gerlev-Enslev „andelig vaagen Menighed, skarpe

Modsætninger, Indre Missions Samfund Midtpunkt i vid Omkreds“; Ø. Tørslev „grundtvigske Retning fremherskende“; Raaby-Sødring „gryende Liv“. — Bolette Sørensen fra Hald siger om sine Bysbørn (1924): „Her er Indremissions Folk, Luthersk-missionske, de saakaldte Bornholmere og nogle grundtvigske. Men jeg tror ikke, at de, der ikke tilhører noget af Partierne, staar udenfor det religiøse. Folk her vil gerne gaa i Kirke“.

G. S.

4. Navneskik.

Den aller ældste Skik lader Indbyggernavnet fremvokse af Stednavnet uden nogensomhelst Udvidelse. Til Bygden Hallæ svarer Chal(l)oi, „Haller“. Ligesaa siger man paa Fyn om Øen Stryn:

Naar Isen er saa tyk, at den kan bære et Gryn,
saa kan den ogsaa bære en Stryn.

Af denne Skik har jeg endnu fundet en enkelt Rest i Ommer Syssel, idet en Omstrejfer fra Nør Beg fik Tilnavnet Begen.

Men iøvrigt blev det tidlig Skik at danne Indbyggernavne paa -i n g. Disse træffes ifølge Hr. Bjerregaards Meddelelser ved nogle af de anselige Sogne- navne af usammensat Type: Hallinger i Hallæ, Lindinger i Linde, Tvedinger i Tvede; endvidere ved Sogne- navne paa -h e i m: Lemminger i Lem, Siemminger i Seem, vistnok ogsaa Hemminger i Hem. Ifølge Aage Sørensen i Mellerup skal det ogsaa hedde Rejsinger i Randers, af S sammensætningen Randr-ús, „Rands Munding“; længere vesterpaa skal det hedde Vælsinger i Væls. Endvidere siger man Melfjordinger om Folk mellem Mariager Fjord og Randers Fjord, og Nør- fjordinger om Naboerne i Himmerland. Indbyggerne

af Aabo Syssel kaldes ifølge Aage Sørensen for Aabo-inger.

Ved Bygdnavne af yngre Typer dannes Indbyggernavnene med den paa Sjælland og i Østjylland gængse Type *-ere*, af oprindeligt *-verjar*, „Mænd“: Gerlevere, Tørslevere, Blenstruppere.

Ommer Syssels Indbyggere kaldes som nævnt Ommerboer. For Aabo Syssels Indbyggere har Aage Sørensen hørt den mærkelige Form Aabutter, der synes dannet paa Kælenavnes Manér. G. S.

5. Folkemaal.

I sproglig Henseende er Ommersyssel tvedelt, idet den større, vestlige Del af Nørlyng Herred, den mindre, vestlige Del af Sønderlyng Herred, samt den vestlige Halvdel af Middelsom Herred har foransat Artikel og saaledes maa betragtes som hørende til det vestjydske Sprogomraade. Den omtrentlige Østgrænse for foransat Artikel gaar fra Bjerregrav i Rinds Herred over Pederstrup, Rødding, Ørum, Viskum, Le, Hjermind, Bjerring til Gudena. (Se V. Bennike og Marius Kristensen: Kort over danske Folkemaal, Nr. 80).

Om de vestjyske Sprogforhold har Dr. phil. Gudmund Schütte givet de væsentlige Oplysninger i Aarbogens 19. Aargang, og der skal derfor i det efterfølgende nærmere redegøres for Forholdene i den Del af Sysselet, som hører til det østjyske Sprogomraade, altsaa de resterende Dele af de tre ovennævnte Herreder samt Nørre Hald, Gerlev, Onsild og Støvring Herreder.

Maalet i disse Egne har to Køn — *kåw'en*, *blå'ed* —. Sommer er bevaret som Intetkøn, Bakke, Kop og Vinter er Intetkøn.

Svarende til Rigsmaalets Flertals *-e* bruges Vocalforlængelse — *hæj.sd*, *hæj.sd* —. De Ord, der i Rigs-

maalet faar -r som Flertalsendelse, har i Maalet som Regel mistet deres e og faar i Flertal tilføjet -er. En Del Ord — særlig med p, t og k som Udlyd — faar i Flertal -er: bænger, hader, kader, knæ'er, sdåger og tåber; det samme er Tilfældet med föler. Nogle faa Ord, der i Rigsmaalet kun findes ubøjede, optræder altid i Flertal: flø.d, gröd', gja'r, ko'l, la.g, uli (Olje), tier og veleng.

Ejefald dannes som i Rigsmaalet ved -s, ogsaa ved Tillægsord.

Bestemthedsformerne dannes i Ental ved Tilføjelse af -en eller -n i Fælleskøn, -ed eller -d i Intetkøn og i Flertal -en eller -n. Ogsaa foransat Artikel kan bruges: lu'r den giele prejsd, han ær id så'n å ta's mæ. (Se igrigt Gudmund Schütte: Jysk og østdansk Artikelbrug, S. 128 ff.).

Tillægsordene mangler Kønsbøjning: en sdu'e dræng', ed sdu'e hu's, mærk dog: ed gåd hu's. Talbøjning og Bestemthedsbøjning sker ved Vocalforlængelse og Stødtab: sdu.e drenge, den sdu.e dræng', rø. ky'er, den rø. kåw'.

Til Rigsmaalets een og eet svarer jæn' og jid.

Det personlige Stedord i 1. Person hedder a.

Ejestedordene har følgende Former:

A. Bundne:

Fælleskøn.	Intetkøn.	Flertal.
mi	med	mi
di	ded	di
si	sid	si
wå'e	wad	wå'e

B. Ubundne:

Fælleskøn.	Intetkøn.	Flertal.
mi'n	med	mi'n
di'n	ded	di'n
si'n	sid	si'n
wå's	wad	wå's

Ejefaldsformerne af anden og tredje Person Flertal hedder bundet: je, dje, ubundet: jes, djes.

Ordet te kan bruges baade som Bindeord og Stedord: han hå låw'ed, te han sga gy'r ed, han hå sod' hawren, te dæ gråw'er ve væj'en.

I Udsagnsordene er Konjunktivsformerne forsvundet. Datidsformen af de svage Udsagnsord ender paa -d eller -ed (d mellem Vocaler og i Udlyd er stemt). Disse Endelser bruges ogsaa i Førnutids Til lægsmaade; men denne har Stød: krøwer, krøwed, krøw'ed; hol'er, hol.d, hol'd. Lideart dannes som Regel ved Hjælpeverbum; men i Nutid kan dog bruges Former med -s: hares eller blyw'er har'ed. Stærke Udsagnsord ender som Regel paa -n i Førnutids Til lægsmaade.

Af det forældede Udsagnsord vorde er Formen won bevaret: do ku ha won fræ. mæ.

Af Lydafvigelser maa følgende vel kaldes de vigtigste:

Til Rigsmaalets -y i Udlyd svarer undertiden -øj: bøj, nøj', føj, søj', løj'.

Til -ive svarer -yw: dryw., blyw., sgyw., sgryw.

Til ø foran -r svarer undertiden a: na'r, ta'r, da'r, fa.r.

Til ø foran m svarer æ: dræm', sæ'm, tæ.m, æ'm.

Til Rigsmaalets lange e svarer ie, der kort bliver je: sdi'en, sdjenbråw'; bi'en, bjenjed'er.

Til æ foran r svarer gerne a eller ja: hja.d, hja.n, gja'r, la'r, sda'r, swa.d.

Til langt o svarer i nogle Tilfælde ue, der kort bliver wo: ku'en, kwonlå.; tu'en, twonhæg; hu'en, hwongsi'e, og i andre Tilfælde åw: båw', blåw', kåw', måw'er, kråw'er.

Til langt a svarer å: spå., gå.d, plå.d, wå., lå., sdå.

Til Rigsmaalets b svarer efter Vocal v: sgav, lø.v, sto.v, kyev.

Til g efter Bagtungevocal svarer w i: daw'en, jaw, law, råw, såwn, taw og u.w (Vugge).

Til Rigsmaalets d i Forlyd svarer i en Del Stedord stemt d. Se „Danske Folkemaal“ 1928, S. 136 ff.

Til n svarer m i komfemi'ered, komfelud.

Til v svarer w foran Bagtungevokaler: wan', wå'd, wo'n, efter Vocaler: ly.w, lø.w, dry.w, efter k, s, t: kwæ.l, swa.d, twad.

I en Del Ord svarer nd til j: Aj.s, aj.n, aj.er, haj.l, Raj.s.

I dæder og næd er Omlyden trængt ind i Entalsformerne. Tarm hedder tæ'rm. Dræng', drenge; sæng', senge; æng', enge; hyn., hjøner; dyen, djøner har Vokalskifte.

Brydning savnes i a og sdæl, men indtræder i sdja'l, sdjål.n. (Muligvis Indvirkning fra Rigsmaalet).

Lydomstilling savnes i tresg (tærse).

Ikke hedder id, heller ikke hæjer id; men ikke heller hedder ek hæjer.

Personlige Stedord kan knyttes enklitisk til foranstaaende Udsagnsord, der ender paa en Bagtungevocal: sgåa kom; kai blyw. Ordet du bliver enklitisk efter Vocal w: kaw dyw. dæ, tiaw sdæl., efter Konsonant u: tieru sdæl.

Der savnes Stød i væj og sgåw, og der findes Stød i ken'er og ham'er.

N. P. B.

6. Folkeminder om Hedenskab.

Det er meget lidt, hvad jeg ved at sige om Ommer Syssel med Hensyn til hedenske Minder. Egnen synes ikke at have udviklet nogen særlig Type.

De nu forsvundne, erratiske Stenblokke Læsten Ryge vest for Randers og Daneryge syd for Viborg har sikkert været Genstand for Dyrkelse.

Et Tempel har der været i Kirkebyen Hov ved Mariager, nær Hov Høj, det østlige Ommer Sysseles mest fremtrædende Højde.

Hørby vest for Hobro har vistnok rummet en „Hørg“, dvs. en Helligdom.

De viede Bjerge, Vibærg, nu Viborg, blev en Hovedhelligdom for Nørrejylland, og deres Ry legemliggjordes i en egen Landdis, Vebjörg, der ifølge Sagnet kæmpede som Skjoldmø i Harald Hildetands Hær ved Braavalla. Hendes Kammerat var Skjoldmøen Hede fra Hedeby i Slesvig.

Kong Dan, Danernes mytiske Stamfader, er af deres Indflyttere bleven knyttet til flere Steder i Ommer Syssele. Han skal være bleven kaaret til Konge paa Stenen Daneryge ved Viborg, hvad der vel tyder paa, at denne Naturmærkværdighed er bleven gjort til et Alter for Folkestamfaderens Dyrkelse. I Danshøj sydøst for Rindsholm skal Kong Dan være jordet, siddende paa en opsadlet Hest, og alt Sadeltøjets Metal samt Hestskoene er Guld; hvis man kunde udskære Højen uden at sige et Ord, kunde den Herlighed komme frem. (Et tilsvarende Sagn om Kong Ho, der er jordet paa opsadlet Hest med Guldsadel, knyttes til Hov Høj). Der findes en Kong Dans Knøs ved Dandiget syd for Hobro, og hans Datter skal have været skjult i en Hule ved Rejstrup i samme Nabolag; det er det eneste Sted, hvor en Datter af Kong Dan optræder.

Overguden Odin, som i Folkevandringstiden kom til Østjylland fra Øerne, fik et Hovedtempel i Herredstingstedet Othænsyllæ, nu Onsild. Efter ham fik en Høvding det sjældne Navn Odinkar, som nævnes paa en Runesten fra Skern. Odinsjægeren optræder som

Uens Jæger ved Hørby, som Horns Jæger ved Vinkel og andetsteds i Viborg-Eggen; Horn er vistnok et Navn for Himmerlands gamle Tyregud, se Aarbogen 1929, 130 ...

Af østdansk Type er de i Ommer Syssel optrædende Væsener Varulven og Natravnen samt ogsaa det vistnok mytiske Sagn om Soen i Sengen.

Derimod fastholder det østlige Ommer Syssel den vestjyske Form for Tordenstenen, Sebedejen, det forstenede Sjøpindsvin.

G. S.

7. Folkedragt.

Brugen af særlig Folkedragt svandt bort i Ommersyssel i Løbet af sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede. Allerede i Firserne var det kun faa, der brugte den, og ved Aarhundredeskiftet var det en uhyre Sjældenhed at se én, iført den gamle „Stads“. I Vinteren 1897—98 var „ma tues“, Maren Thorsen fra Blendstrup iført en saadan Dragt under Altergang i Gerlev Kirke, og under Valghandlingen i Mariager Aar 1900 gik en Mand rundt i Folkedragt; men denne var paa det Tidspunkt saa sjælden, at han levede af den Indtægt, som han erhvervede ved at sælge Billeder af sig selv.

Folkedragten var lavet af hjemmegjorte Stoffer, den var solid og pyntelig; men den var ikke praktisk.

Mændenes Dagligdragt bestod af en rød strikket Toplue, hvoraf Toppen som Regel dinglede ned ad venstre Side af Hovedet, en ufarvet Vadmeststrøje med Ærmer af samme Stof, den holdtes sammen foran af Metalknapper. Bukserne var ogsaa af ufarvet Vadmest — som Regel Knæbukser —, og dertil brugtes lange hvide hjemmestrikkede Strømper. Fodbeklædningen

var Træsko (Løvskaller*) med Træ helt op over Vristen.

Mændenes Festdragt bestod af høj Hat, Skødefrakke af farvet Vadmél og besat med 2 Rækker Sølvknapper ned foran, undertiden drejende i en Bue hen under Lommeklapperne, sribet Vest, der ogsaa var besat med Sølvknapper i to Rækker; den kunde knappes helt op i Halsen; men ved Hjælp af et Par Sideknapper ud mod Ærmegabene kunde den, naar det blev for varmt under Dans eller lignende, knappes tilbage, saa den foroven fik Form som de nuværende nedskaarne Veste. Om Halsen bar Mændene et Halsbind, overtrukket med Lasting eller Silke. Benklæderne var til Rejsebrug af farvet Vadmél, og paa Fødderne brugte de lange Støvler, til Tider med Opslag foran Knæene, til Tider stift opstaaende foran Knæene og hjærteformet nedskaaret bagtil. Til Selskabsbrug anvendtes sorte eller kulørte „mansjesdes bawser“, Manchester Bukser, Stoffet var nærmest en Art Fløj, disse naaede kun neden for Knæene, og Resten af Benene dækkedes af hvide Strømper. Paa Fødderne bar de Sko. Mændenes Læderfodtøj var naturligvis forarbejdet af Fedtlæder.

For at en Mand skulde være i fuld Festklædning, maatte han have et Lommeur med en frithængende Sølvkæde ned over Maven. Til Kæden var heftet et Sølvsignet eller en Sølvurnøgle. Ogsaa den sølvbeslagne Merskumspibe hørte saa at sige med til Dragten.

Kvindernes Hverdagsdragt bestod af et Pandeclæde, sat op om Haaret, et Liv af Hvergarn og et Skørt af grønt Vadmél med noget mørkere Stof til Garnering, blaa Strømper og Træsko som Mændene.

Til Festklædningen hørte der en Hue, hvis Puld

*) Senere brugtes Basartræsko med Læder over Vristen, og endnu senere fremkom Lædertræsko, ogsaa kaldet franske Træsko, hvor kun Bunden var af Træ.

var udstyret med kunstfærdige Syninger, isprængt Perler af Glas eller Metal. Huen kunde dækkes af et sort Pandeklæde, naar Lejligheden krævede det — Begravelse, Kirkegang, Altergang o. l. Huen var prydet med „sgegtöw“*), Skægtøj. Dragten var for det meste ensfarvet sort, og paa Stoffets Finhed kunde man aflæse Mandens eller Faderens økonomiske Forhold.

Der er kun faa „Lævn“ af de gamle Dragter; thi de blev, efter at andre havde fortrængt dem, taget frem

Ommerboer i Folkedragt.

af Dragkisteskuffen, naar der skulde være „masgera.de“, Karneval, og det satte snart Vej for hengemte Dragter, saa det nu er sjælden at se mere end et enkelt Stykke. Der har naturligvis tidligere været andre og maaske mere maleriske Dragter; men af dem er Sporene kun faa. Dansk Folkemuseum ejer dog en Hætte fra Hald (Nørhald Herred), der aabenbart peger langt tilbage i Tiden.

Ud over ovenstaaende kan særlig interesserede finde Oplysninger i en Artikel af E l n a M y g d a l: Lidt om Dragter fra Randerseggen, i Turistforeningens Aarbog 1924, S. 41 ff.

N. P. B.

*) Se Skivebogen, 21. Bind, S. 162.

8. Folkedans.

Naar de unge mødtes om Aftenen ved Smedjen, eller de kom sammen til et festligt Lag, blev der danset. Oprindeligt tjente Folkeviserne, sunget af Deltagerne, i Stedet for Musik; men hen i det 19. Aarhundrede afløstes Sangen af Harmonikaen, og Folkeviserne

Landsbymusiker Niels Petersen,
Udbyover.

af nyere Revysange, dermed ændredes naturligvis ogsaa Dansemaaden, der fra Kædedanse og Rækkedanse gik over til de ved Aarhundredskiftet mere moderne, men nu forældede Former.

Ved visse Lejligheder var der et bestemt Ceremoniel, der skulde følges. Ved Bryllupper var det den omkring atten Hundrede indkomne Vals, der maatte holde for.

Naar Middagen var sat til Livs, og Storstuen var ryddet for Borde, spillede Musikken op. Bydemanden (Villestskafferen) dansede da Gulvet rundt med én af Opvarningspigerne. De fejede Gulvet. Derefter dansede Bydemanden med Bruden, saa Brudgom og Brud (Brudedansen). Dernæst Brudeparret og de fire Par unge Bestillingsfolk, hvorefter denne baandlagte Del af Festen sluttede med, at Brudeparret dansede sammen med de fire Par gifte Bestillingsfolk.

En Nationaldans, der bærer Navn fra Sysselet,

findes vistnok ikke; men ellers maa vel Menuetten kaldes Ommerboernes Nationaldans; thi det var den, der dansedes baade først og sidst, og ældre Folk vilde regne et Dansegilde, hvor ikke hver tredje Dans var en Menuet, for ret mislykket.

Et lille Uddrag af Musiker Niels Petersens*) Nodebog vil bedst vise, hvilke Danse der har været særlig yndet mellem Randers og Mariager Fjorde:

6 Tur (Vals).	Spansk Vals.
6 Tur (Polka).	Tyroler Vals (2 Ting).
8 Tur,	Russisk Vals.
4 Tur (Vals).	Mazurka.
2 Tur.	Bogser Mazurka.
12 Tur.	Fany Mazurka.
Russisk Firtur.	Tyroler Hopsa.
Rikketur.	Spansk Hopsa.
Det gamle Syvspring.	Jorden rundt (Hopsa).
Det nye Syvspring.	Skotsk Hopsa.
Gulvspring.	Rundt Hopsa.
Syv Skridt.	Jæger March.
Aarhus Tappenstreg (Polka).	Kineseren.
Reinlænder Polka.	Trekantet Sløjfe.
Pariser Polka.	Menuet.
Tillader Polka.	Russisk Kavaleri (Roger de
Polka.	coverley).
Stiver Polka.	Lancier.
Finger Polka.	Sjamber-Dans.
Prinsens Polka.	Fandango.
Randers gamle Reinlænder.	Berlinerer.
Svensk Vals.	Keglekvadrille.
Tysk Vals.	Françæse.
Holstensk Vals.	Enkelt Kæde.
Wiener Vals.	Ecoisaise.
Kinesisk Wienervals.	Hvirvlen.
Den gamle Vals.	Ottemand's Dans.

*) Født i Udbyover den 16. Juni 1864. Han er kendt over det meste af Gjerlev Herred, og igennem Radioudsendelser, hvor han har optraadt, har Lytterne Landet over faaet et Indtryk af gammel ommersyssel'sk Dansemusik.

Skomager Dans.
 Pigernes Aftensang.
 Ril.
 Zweitritt.
 Hamborger Spids.
 Syd paa (Sillerom).
 Den lille Hamborg.
 Svensk Maskerade.

Ingeborg.
 Lybækkeren.
 Naturligvis dansede man
 ogsaa de fra alle Egne kendte:
 Den toppede Høne.
 Mallebrok (Marlborough).
 Napoleon.
 Lott ist todt m. fl.

Niels Kraghs Menuet.

Men som allerede nævnt, var det Menuetten, der altid var den foretrukne.

Man faar et ypperligt Billede af dette, naar man gennemblader en Nodebog, som har tilhørt en Musiker, Sørren Christensen Ranch, Gjerlev.

Bogen er skrevet i 1807, og ikke mindre end 25 af de første 54 Numre er Menuetter.

De andre Danse, der er indført i nævnte Bog, er English, Skotsk og noget fremme i Bogen, der fortsættes til op i Trediverne, Vals og Hopsa.

Musikeren Niels Krag fra Hald, Nørhald Herred, har komponeret en Menuet, og den store Yndest, den har vundet i dette Menuettens Slaraffenland, kan vel tages som Vidnesbyrd baade om Folkenes Hang til denne Art Dans og Komponistens Dygtighed.

Nu er de fleste af disse gamle Danse fortrængt. Ligesom andre Steder i Landet har Jazz og Foxtrot m. m. holdt sit Indtog. N. P. B.

9. Byggeskik.

I efterfølgende Fremstilling er der kun taget Hensyn til Byggeskikken mellem Randers og Mariager Fjorde, idet denne i den vestlige Del af Sysselet delvis falder sammen med de tilstødende Sysler, og der kan for disses Vedkommende henvises til Aarbogens 19. Bind, S. 67, og H. Zangenbergs Artikel i nærværende Bind.

Den tidligere Bygningstype var Bindingsværk. Denne var nærmest ind mod Randers overalt med Fodtømmer, Nord og Nordvest paa fra Randers blev Bygninger uden Fodtømmer efterhaanden hyppigere og hyppigere, og ind mod Hobro var Fodtømmer den rene Undtagelse.

Til Udfyldning af „Tavlene“ brugtes vistnok i længst forsvundne Dage Risfletning med Lerklining. I „Storgaarden“ i Hald var denne Udfyldning bibeholdt i Nordsiden af Stuehuset, indtil dette brændte i Sommeren 1906.

Senere udfyldte man „Tavlene“ med Lersten — strøgne og soltørrede, men ikke brændte Sten af Ler. Men disse blev saa afløst af de nu brugte Mursten.

Tagbedækningen var overalt Langhalm (tag) af Rug; senere en enkelt Gang Rør, der ansaas for det bedste Tækkemateriale. Taget hang noget ud over

Gammelt Bindingsværkshus med Fodtømmer.
Gerlev, Gerlev Herred.

Samme Hus, set mod Gavlen.

Væggen og dannede Tagskægget; paa skraa mellem Væg og Tagskæg opsattes et Bræt (su'fi'el), der dels gjorde det ud for Gesims og dels afholdt Vinden fra at tvinge for meget paa Tagskægget. Var Gavlene kun halve, var der ved de skraatstillede Tagskæg særlig Fare for Vindens Magt, og de noget stærkere Brætter, der blev skraasat der, kaldtes derfor vensgi'er, d. e.:

Gammel Bindingsværksgaard. Gerlev, Gerlev Herred.

Vindskærer. Det øverste af Taget var bundet over Aasen, og over dette blev der lagt Tørv (møntö're), der ogsaa havde den Opgave at hindre Vinden i at bryde Hul paa Taget. Ofte var Møntørvene bedækket med en Skov af Husløg, der ikke alene tjente til at binde Tørvene sammen, men ogsaa gav Tagrygningen et kønt Udseende. Selve Taget lagdes op i Lag (woler*), et

*) Wol (æ. da. vol, isl, volr) er en rund bøjelig Kæp. Det kan dog ogsaa bruges om ubøjelige Stokke. Plejlen bestaar saaledes af en slawl (Slag + vol) og en hånwol (Hånd + vol), skønt begge Stokke ifølge Sagens Natur er ubøjelige.

for hver Lægte; over Laget anbragtes tynde Stokke (tægewoler) af Syren eller Pil, og ved Hjælp af snoede Halmbaand (dåger) blev Laget bundet fast til Lægten.

Væggene var kalkede, oprindeligt hvide med grønne Stolper, senere røde med mørke Stolper.

Grundmurens Fremtrængen overalt satte naturligvis ogsaa sine Spor i Ommersyssel; men saa sent som

Gammelt Bindingsværkshus uden Fodtømmer,
Borup, Støvring Herred.

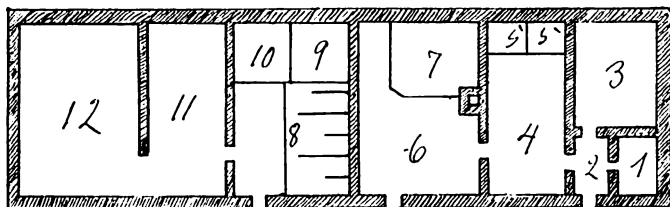
ca. 1890 lod dog Købmand Lund i Gerlev opføre et Hus af Bindingsværk.

De to særlige Typer af Bygninger var den eenlængede, hvor baade Beboelse, Stald og Lade fandtes i samme Længde, og den firlængede Gaard, bestaaende af Stuehus (en.hu's), Staldbygning (sdål') med Hestestald, Svinesti, Faaresti m. m., Kreaturstald (nø.s = nødhus; nød = Kreatur) og Lade (lå.). Der fandtes dog ogsaa tolængede Bygninger, bygget i Vinkel (krågsdøj); men de var sjældnere og betegnedes undertiden Bolsted (bolsdøj); dette sidste Navn har intet at gøre med et bestemt Jordtilliggende; men opfattes nærmest som en mindre Ejendom, der er for lille

til at betegnes som Gaard og for stor til at betegnes som Hus.

Endelig fandtes der Tvillinggaarde. Disse Gaarde havde 7 Længer, hvoraf den ene Længe i Brugs-henseende var delt mellem begge Gaarde. En saadan Tvillinggaard findes endnu i Gassum.

Den eenlængede Bygning betegnedes altid Hus; den indeholdt Storstue (sduesdå.w) og Stue (sdå.w), hvori Alkoverne fandtes, Køkken og Bryggers var et Rum, hvori fandtes Bagerovn, Grubekedel og Ildsted, Rummet benævnedes undertiden Sals, og Døren, der

Skematisk Fremstilling af Langgaardens Indretning.

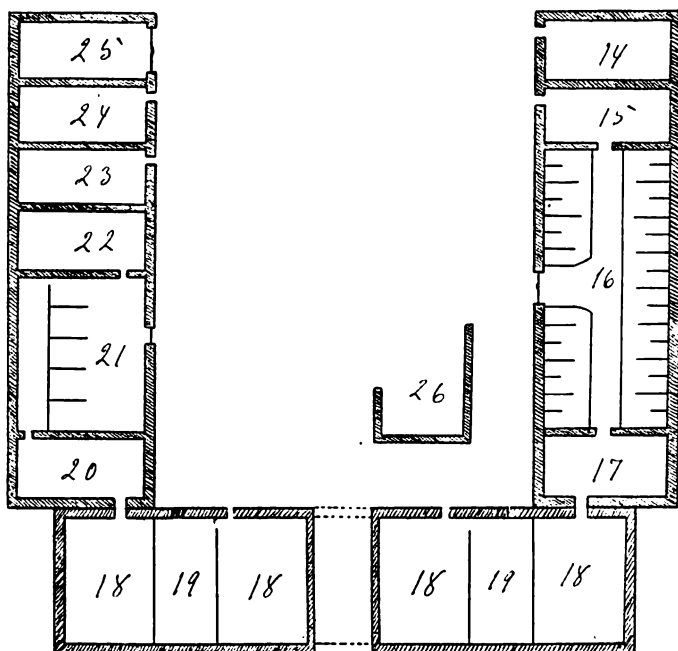
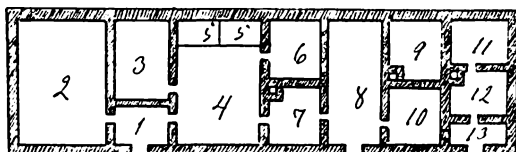
1. Forstuekammer. 2. Forstue 3. Storstue. 4. Stue. 5. Alkover.
6. Sals. 7. Bagerovn. 8. Kobaase. 9. Faaresti. 10. Svinesti.
11. Lo. 12. Lade.

udefra førte ind til dette Rum, var Salsdøren i Modsætning til Døren ind til Beboelsen, der omtaltes som Stuedøren; ved Siden af Entreen (fåsdå.wen) fandtes som Regel et lille Kammer (fåsdekameret).

I Stalden, der ogsaa i eenlængede Huse betegnedes nøs, fandtes Plads til Kreaturer og Høns samt en Svinesti og en Faaresti. Høns, der rugede og gik med Kyllinger, havde deres Tilholdssted i Salset. I Laden fandtes to Rum, nærmest nøsd var Loen (låw'en), det Sted, hvor Kornet blev tærsket og rensat, og hvor man skar Hakkelse til Kreaturerne, og Laden (lå.en), hvor det utærskede Korn og Halmen opbevaredes.

Storstuen var nærmest et Rum til at opbevare Skabe, Standkister, Dragkister m. m.; men der fandtes

som Regel en Seng, der kunde huse Gæster eller, hvis Familien var talrig, nogle af dennes Medlemmer.

Skematisk Fremstilling af den firlængede Gaards Indretning.

1. Forstue. 2. Storstue. 3. Lillestue. 4. Stue. 5. Alkover. 6. Sovekammer.
7. Køkken. 8. Bryggers. 9. Bagerovn. 10. Vævestue. 11. og 12. Aftægtsstuer.
13. Forstue. 14. Tørvehus. 15. Opbevaringsrum. 16. Kostald. 17. Foder'o.
18. Lader. 19. Loer. 20. Hakkelsehus. 21. Stald. 22. Herberge. 23. Svinesti
24. Faaresti. 25. Vognport. 26. Møddingsplads.

I Stuen var der fast Bænk fra Stuedøren og over til Væggen og derpaa langs denne hen mod Køkken-

døren; over Bænkene fandtes Træpanel; uden for Bænkene stod det hvidskurede Langbord, der atter ud mod Stuen randedes af en løsstaaende Bænk. Kakkellovnen (bilægeren) var anbragt op mod Skorstensvæggen, og paa hver Side af denne var anbragt en magelig Stol til Brug for de ældre Familjemedlemmer.

Hvad der er sagt om Stuerne i den eenlængede Bygning, gælder ogsaa for den firlængede; men i denne fandtes der en Lillestue (bedesdå.w), der blev brugt til at modtage Gæster i, et Soveværelse, der var beholdt Familjens Overhoved med Hustru og mindre Børn. I Alkoverne i Stuen sov Pigerne og de større Børn. Der fandtes baade Køkken (fram'ers) og Bryggers, samt et Værelse, der brugtes til Vævning m. m. Endvidere fandtes der to Stuer i Gavlen af Huset; de beboedes af Aftægtsfolkene. Dette sidste var dog langt fra Regelen, og fandtes der ingen Aftægtsstuer, var der kun to Skorstene paa Huset, medens der paa det eenlængede kun fandtes een.

Tjenestekarlene sov i et særligt Rum i Stalden, dette kaldtes Herberge (hæ.rbæ're).

Saa vidt gørligt laa Stuehuset i Øst-Vest; men der var jo Hensyn at tage ogsaa til andre Ting. Den firlængede Gaard skulde altid vende Laden ud mod Gaden; thi gennem Porten i denne fandtes Indkørselen til Gaarden. Stuehuset kom paa denne Maade længst fra Gaden, og paa højre Haand, naar man kom ind ad Porten, havde man Kostalden, paa venstre Hestestalden. Midt i Gaarden fandtes Møddingen, og en Brønd var som Regel anbragt i Nærheden af Køkkendøren.

Disse korte Meddelelser gælder den ældre Byggeskik. Nu bygges der i Ommersyssel som andre Steder. Straataget og de kalkede Mure forsvinder og giver Plads for røde Mure og Bølgeblik; maaske kan senere Slægter finde sig tilfreds dermed; men for den, der har

set de ældre til Landskabet passende Bygninger, virker Nybygninger ikke forskønnende i Egnsbilledet; hans Øje hviler stadig med Velbehag paa de tilbageblevne Bygninger med hvidkalkede Mure og graat Straatag.

N. P. B.

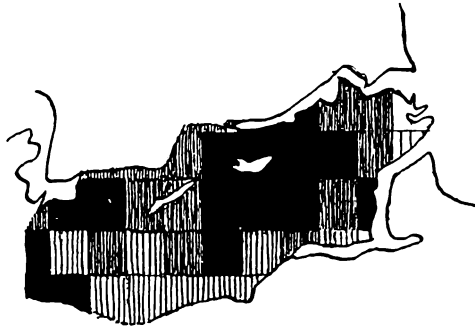
10. Erhverv.

Efter Kæmpehøjene at dømme har to Dele af Syslet i Oldtiden været vel dyrkede og rummet et større Folketal, nemlig Landet mellem de indre Dele af Randers og Mariager Fjorde, samt Landet syd for Hjarbæk Vig. De skiltes ved den Hedestrækning, der har givet Syslets vestlige Del — ogsaa den folkerigere — Navnet Lyng; ogsaa Medelsholm (Middelsom) Herred tilhører dette mindre folkerige Mellembælte.

Om den vestlige Del af Syslet siger Pontoppidans „Danske Atlas“ (1768): „Overalt er Viborg Stift en af Danmarks beste Rug-Egne. Derimod, hvor den beste Rug-Avl falder, voxer maadeligt Byg og Havre, formedelst Jordens Skarphed, Opdræt af Creaturer ere kuns faa, formedelst Mangel paa Græsning“.

Hos Trap (1925) hedder det om samme Omraade: „I Kornarealet spiller Dyrkningen af Havre ligesom i det øvrige Jylland den overvejende Rolle, idet omtrent Halvdelen af det samlede Kornareal anvendes hertil, men ogsaa Rugarealet er betydeligt og staar kun tilbage for Ringkøbing Amts; derimod er Hvededyrkingen ganske forsvindende, og m. H. t. Bygavlen staar Amtet ogsaa tilbage for de frugtbarere østjydske Amter. Af de øvrige Høstafgrøder nævnes Blandsæd og Boghvede, ligesom der er betydelig Avl af Kartofler og Foderroer. Brakarealerne er betydelige og overgaas kun af Aalborg og Hjørring Amter ... Kreaturholdet er betydeligt, set i Forhold til Befolkningens Størrelse. Set i Forhold til Arealet er det mindre end i de frugtbarere østlige

Amter. Navnlig er Faareholdet stort, men dette har her som andetsteds været i stærk Tilbagegang siden 1914. Studefedning spiller endnu en stor Rolle. Antallet af Heste er stort. Blandt Hestene er forholdsvis mange islandske og russiske Smaaheste, men Hovedparten tilhører den jydsk Race. Indenfor Hornkvæget er den jydsk Race fremherskende, men ogsaa Kort-

Oversigt over Kæmpehøjenes Talrighed i Ommersyssel

	100 Høje pr. □Mil og derover
	50 - - - - -
	25 - - - - -
	Under 25 - - - - -

hornsracen og Korthornskrydsninger spiller en betydelig Rolle. Af Orner er de fleste af Landrace“.

Af J. C. Halds Skildring „Randers Amt“ (1827) hidsættes følgende om Ommersyssels østlige Del: „Støvring-Gjerlev Herreder udgjøre den frugtbareste Deel, Nørrehaald og især Onsild Herred den ringere. Den fortrinligste Jordbund findes ved de østen for Randers liggende Byer i Støvring Herred, som alle have

lerede, meer eller mindre muldrige Jorder ... De nærmest Fjorden liggende Byer have langs med denne fortrinlige Enge. De ligge meget siidt, men ere gennemskaarne med en betydelig Mængde Grøfter, hvoraf en stor Deel tillige tjene som Skielgrøfter ... De Fjorden nærmest liggende Strækninger ere naturligviis meest fugtige; dog er man i Stand til at bjerge Høet lige nede ved Fjorden. I den nordlige Deel af Støvring Herred aftager Frugtbarheden, dog meer mod Øst end mod Vest ... Mergel findes paa flere Steder, endog Kalkmergel. Dalbyover, Enslev og Gjerlev udgjøre den bedste Deel af Gjerlev Herred ... Den betydelige Kjærstrækning, som findes i den østre Deel af Gjerlev Herred ... afgive(r) høist magre Enge. Kun de bedste og sideste Dele deraf benyttes til Højbjergning, og dog er det Høe, her falder, af ringe Beskaffenhed ... Onsild Herred bestaar næsten ene af Sandjorder, som dog have nogen Blanding af Leer, og paa enkelte Steder ere temmelig muldrige ... Højbjergningen (er) i Onsild Herred i det Hele taget kun ringe ... Kysterne af Mariager Fjord ere af en ganske anden Beskaffenhed end de langs Randers Fjord, ... aldeles blottet for Eng, med Undtagelse af et lidet Strøg i Nærheden af Fjordens Munding. (De) høie Bredder have en fast kalk- og klippeagtig Grund. Svære Kalkrevler findes paa flere Steder, især ved Fladbjerg østen for Mariager Bye. Her blev i ældre Tider, da Egnen endnu var riig paa Skov, drevet Kalkbrænderie for Kongelig Regning. Men denne da betydelige Erhvervskilde er nu ubenyttet. ... I den nordlige Deel af Nørrehald Herred er Jordbunden vel ringere end i den søndre, men dog bedre end i Onsild Herred ... Højbjergningen i Nørre-Hald Herred er kun ringe, undtagen i de vestlige Sogne“.

Paa Landet har der i tidligere Tid kun været et eneste Erhverv, der vandt Ry udover Jyllands Græns,

nemlig Gudenaæns Laxefiskeri, der ydede de kendte „Randers Lax“.

Af Købstæderne var Viborg kendt som gejstlig Lærdomssæde og verdslig Tingplads. Pontoppidans „Danske Atlas“ skriver:

„Landstinget, som her maanedlig holdes, skulde vel gjøre noget til Byens Næring, men det er ikke meget. Og Snapstinget, som i forrige Tider, da Mængde af Adel og rige Folk kom til Byen, gav anseelig Fordeel, gjør nu heller ikke meget til Sagen; thi af Herskaber komme nu ikke mange til Snapsting, men de fleste her komme, ere Fogeder og Prester, som har Commission for andre, og de, som boe i Vendsyssel, holde nu deres Omslags Termin i Aalborg. Hvad der ellers i Snapstings Tiden kommer til Viborg, af Jøder og fremmede Handlende, gjøre Byens egne Folk og Købmænd mere Skade end Nytte. Dette gamle og navnkundige Snapsting, som er hele Nørre-Jyllands Omlags Termin, blev fordum holdet in Januarie, første Tingdag efter Juul, siden blev det fastsat til den 24. Januarii, men derefter oftere omsat og forandret. Efter seneste Anordning begyndes det nu aarlig den 26. Aprilis, og varer i 14 Dage. Men foruden Snapstinget havde Adelen i Jylland endnu en anden aarlig Forsamling i Viborg den 22. September for at afgjøre indbyrdes Tvistigheder og for at raadslaae med hinanden om fælleds Velfært“.

Randers er i ældre Tid mest navnkundig ved sit Handskemageri, hvoraf Mundheldet kommer: „saa kendt som Randers Handsker“. 1684 oprettedes Handskemagerlavet i Randers, og 1685 havde det 16 Mestre. Det blomstrede især i første Halvdel af 18. Aarh., da det havde 28 Mestre. Randers Handsker, som var stærkt efterspurgte i Udlandet, syedes af Lammeskind og garvedes med Pilebark, hvad der gav dem deres ejendommelige Vellugt. I anden Halvdel af 18. Aar-

hundrede tog Virksomheden af. Den fik et nyt Opsving gennem den indkaldte Franskmand Ch. L. F. Mattat (d. 1852), hvis Fabrik endnu fortsættes. (Jfr. C. Behrend: „Lidt om Randers Handsker“, i „Saml. t. jydske Hist.“ 3. R. V, 463).

Pontoppidans „Danske Atlas“ giver følgende Statistik over Indbyggernes Kald og Erhverv i Syslets fire Købstæder.

Viborg. Biskoppen, 3 Sognepræster, 3 Kapellaner, Tugthuspræsten, 1 Landstingsdommer, 1 Landstingshører, 1 Landstingsskriver, 2 Overretsprokuratorer, 1 Borgmester, 2 Raadmænd, 1 Byfoged, 1 Byskriver, 1 Hospitalsforstander, 1 Postmester, 1 Vejer og Maaler, 3 Organister, 2 Skoleholdere, 6 Lærere, 1 Musikant, Kirkernes Tjenestemænd, nogle Præste- og andre Enker, 8 à 10 Købmænd, 1 Apoteker, 2 Vinhandlere, 2 Kirurger, 40 Landbrugere, 8 Vognmænd, adskillige Daglejere, Vægtere, Fattigfolk; følgende Haandværkere: 11 Bagere, 1 Billedhugger, 1 Blikkenslager, 1 Blytækker, 2 Bødkere, 2 Bogbindere, 1 Buntmager, 1 Drejer, 1 Farver, 2 Felberedere, 1 Gartner, 1 Garver, 1 Gørtler, 2 Glarmestre, 3 Grovsmede, 3 Guldsmede, 14 Handskemagere, 9 Hattemagere, 2 Kandestøbere, 3 Klejnsmede, 1 Klokkestøber, 1 Knapmager, 3 Kobbersmede, 3 Malere, 4 Møllere (udenfor Byen), 4 Muremestre, 3 Parykmagere, 2 Rebslagere, 2 Sadelmagere, 18 Skomagere, 11 Skrædere, 4 Slagtere, 4 Snedkere, 1 Stolemager, 3 Tømmermænd, 1 Uhrmager, 7 Vævere.

Randers. 4 Rangspersoner, 7 Gejstlige, 10 verdslige Øvrigheds personer, 27 Enker, som ej driver Handel, 50 Købmænd, 52 Brændevinsmænd, 47 Skippere og Fiskere, 22 Vognmænd og Landbrugere, 155 Daglejere, 148 Haandværkere, nemlig: 5 Bagere, 1 Barber, 1 Bogbinder, 4 Bødkere, 2 Drejere, 5 Felberedere, 1 Garver, 2 Glarmestre, 3 Grovsmede, 2 Guldsmede, 7 Handske-

magere, 3 Hattemagere, 2 Hjulmænd, 1 Kandestøber, 3 Klejnsmede, 3 Kobbersmede, 2 Malere, 2 Møllere, 4 Parykmagere, 3 Sadelmagere, 18 Skomagere, 17 Skrædere, 3 Slagtere, 8 Snedkere, 4 Tømmermænd, 1 Ur-mager.

Hobro. 1 Borgmester, Raadmænd, 1 Byfoged, 1 Byskriver (samt Postmester), 4 el. 6 Købmænd, 24 Landbrugere, 5 Daglejere, 40 Haandværkere, nemlig: 3 Bagere, 1 Barber, 1 Bødker, 3 Drejere, 1 Farver, 4 Felberedere, 1 Glarmester, 2 Grovsmede, 1 Guldsmed, 1 Handskemager, 1 Hattemager, 1 Klejnsmed, 1 Kobbersmed, 1 Murermester, 1 Møller, 1 Parykmager, 1 Sadelmager, 5 Skippere, 7 Skomagere, 3 Skrædere, 1 Slagter, 1 Snedker, 1 Stolemager.

Mariager. 5 Rangspersoner, 5 Gejstlige, 2 Øvrighedspersoner, 5 Købmænd, 12 Skippere, 1 privilegeret Farver, 15 Daglejere, 14 Landbrugere, 21 Haandværkere, nemlig: 1 Bager, 1 Bødker, 3 Felberedere, 1 Grovsmed, 1 Guldsmed, 1 Handskemager, 1 Klejnsmed, 4 Skomagere, 3 Skrædere, 3 Snedkere, 2 Skibstømmermænd.

Af større Virksomheder i Nutiden kan nævnes V o g n f a b r i k k e n „S c a n d i a“ i Randers.

Den blev anlagt af Englændere i 1861, blev 1875 omdannet til Aktieselskab. I 1906 blev den sammen-sluttet med Fabrikken „Vulcan“ i Maribo, der flyttedes til Randers.

Oprindelig laa „Scandia“ i Jernbanegade; men i 1896 flyttedes den til sin nuværende Plads i Dronning-borg Landsogn.

Den aarlige Produktion er mellem 800 og 1000 Jernbane- og Sporvogne.

Ved Sydsiden af Mariager Fjord, mellem Mariager og Hadsund, ligger der tre Cementfabrikker.

Den ældste, „Cimbria“, stammer fra 1873. Den var oprindelig anlagt med en Produktion af 10,000 Td. aarlig for Øje; men Udvidelser i Aarenes Løb har sat Produktionen op til ca. 200,000 Td. aarlig.

Fra 1886 stammer „Dania“. Oprindelig var den anlagt med en Produktion af 50,000 Td. for Øje, men er ved Udvidelser og Forbedringer naaet op til ca. 450,000 Td.

„Kongsdal“ er den yngste, idet den først oprettedes i 1907; men den er allerede oppe paa en Aarsproduktion af ca. 350,000 Td.

Da der ingen Bane gaar til disse Fabrikker, maa al deres Produktion føres bort ad Søvejen; men Beliggenheden ved Fjorden — Vanddybden ved Anlægsbroerne er fra 4,7—5,7 m — har gjort en lønnende Drift af disse store Virksomheder mulig. G. S.

11. Forfattere, Foregangsmænd i Kunst, Politik, Erhvervsliv etc.

Levnedsskildringer og Portrætter findes paa faa Undtagelser nær i „Dansk biografisk Haandleksikon“, udførligere Levnedsskildringer indtil henimod Slutningen af 19. Aarhundrede i Brickas „Dansk biografisk Lexikon“. Tilføjelsen Krak henviser til Kraks „Blaa Bog“. Det noteres, naar Faderen er Embedsmand, Læge etc., da saadanne snarest hører til de udenfra tilflyttede Elementer.

Arkitekt Jens Vilhelm Dahlerup, 1836—1907, f. i Norup ved Mariager.

Bankdirektør Hans Christian Julius Larsen, 1850—1916, f. i Randers. Præstesøn.

Bibliotekar Sophus Laurits Henrik Christian Julius Birket-Smith, Overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket, 1838—1919, f. i Randers. Krak.

Bibliotekar Viggo Conradt Eberlin, Boghandler i New York, 1868, f. i Randers. Birkedommersøn. Krak.

Billedhugger Lauritz Jensen, 1859, f. i Viborg. Krak.

Boghandler Steen André Hasselbalch, 1881, f. i Randers. Krak.

Bogtrykker Christian Peter Bianco Luno, 1795—1852, f. i Randers. Toldkasserersøn.

Bogtrykker Nicolaus Møller, 1733—1806, f. i Viborg.

Botaniker, Professor v. Univ. Carl Emil Hansen Ostenfeld, 1873, f. i Randers. Lægessøn. Krak.

Botaniker, Assessor Carl Gottlob Rafn, 1769—1808, f. i Viborg. Landstingsprokuratorsøn.

Cellovirtuos Christian Lauerentz Kellermann, 1815—1866, f. i Randers.

Etnograf Bahne Kristian Bahnson, 1855—1897, f. i Randers.

Fabrikant Christian Steen Hasselbalch, 1851—1925, f. i Randers. Krak 1925.

Filolog, Lærer Niels Peter Bjerregaard, 1880, f. i Gerlev. „Lærerne og Samfundet“.

Filolog, Professor v. Univ. Jens Otto Harry Jespersen, 1860, f. i Randers. Herredsfogedsøn. Krak.

Filolog, Dr. phil. Carl Arnold Edwin Jessen, 1833—1921, f. i Randers. Overførstersøn.

Filolog, Adjunkt Albert Sadolin Wesenberg, 1804—1876, f. i Mariager. Amtsforvaltersøn.

Forfatter Axel Daniel Breidahl, 1876, f. i Randers. Krak.

Forfatter Michael Rodevald Gjørup, 1830—1915, f. paa Vindum Overgaard ved Viborg.

Forfatter, Landpost Niels Andersen Hammershøj. Se min Artikel 11. Oktober „Digtere fra Ommersyssel“, „København“ 8. Maj 1916.

Forfatterinde Karin Marie Michaëlis-Stangeland, f. Bech, 1872, f. i Randers. Telegrafistdatter. Krak.

Forfatter Ludvig Mylius-Erichsen, 1872—1907, f. i Viborg.

Forfatter Jacob Nielsen, 1830—1901, f. i Lindum.

Forfatter, Statsøkonom Oluf Christian Olufsen, 1764—1827, f. i Viborg.

Forfatter Peter Ommerbo, f. i Havndal. Se min Artikel „To Digtere fra Ommersyssel“, „København“ 20. Marts 1916.

Forfatter Hieronymys Justesen Ranch, 1539—1607, f. i Vinkel. Præstesøn.

Forfatter Thøger Reenberg, 1656—1742, f. i Viborg.

Forfatter Tyge Jesper Rothe, 1731—1795, f. i Randers. Regimentskvartermestersøn.

Forfatter, Pastor Peder Thøgersen, 1577—1634. Se „Biografisk Lexikon“.

Forstmand Frederik Andreas Christian Bang, 1821—1902, f. paa Stendalgaard.

Forstmand Poul Georg Christian Morville, 1861—1921, f. i Viborg. Justitssekretærsøn. Krak 1921.

Handelsmand Aage Vilhelm Michael Theodor Asmussen, 1867, f. i Viborg. Officerssøn. Krak.

Handelsmand Niels Brock, 1731—1802, f. i Randers.

Handelsmand Christian Gøtzsche Filtenborg, 1852—1919, f. i Randers. Krak 1919.

Handelsmand Wilhelm Jensen, 1859, f. i Randers. Krak.

Historiker Vitus Bering, 1617—1675, f. i Viborg.

Historiker, Raadstuearkivar Christian Villads Christensen, 1864—1922, f. i Nør Beg. Krak.

Historiker, Dr. phil. Hector Frederik Janson Estrup, 1794—1846, f. i Randers. Rektorsøn.

Historiker, Indenrigsminister Matthias Hans Rosenørn, 1824—1902, f. i Randers. Generalkrigskommissærsøn.

Historiker, Landsdommer Caspar Peter Rothe, 1724—1784, f. i Randers. Regimentskvartermestersøn.

Højskoleforstander Harald Alfred Povlsen, 1852, f. i Randers. Krak.

Ingeniør Ditlev Berg, 1853, f. i Hem. Krak.

Ingeniør Vilhelm Glud, 1873, f. i Viborg.

Ingeniør Harald Hoff Mansa, 1872, f. i Randers. Krak.

Ingeniør, Prof. ved polytekn. Lærestanstalt Erland Thaulow, 1879, f. i Viborg. Officerssøn. Krak.

Jurist, Borgmester Ludvig Christian Borup, 1836—1903, f. i Randers.

Jurist, Højesteretsadvokat Anton Hieronymus Fritzsche Klubien, 1834—1893, f. i Randers. Officerssøn.

Jurist, Højesteretsreferendar, Medredaktør af Chr. V.s Danske Lov Peder Lassen, 1606—1681, f. i Randers.

Kogebogsforfatterinde Kristine Marie Jensen, 1858, f. i Randers.

Kreditforeningsdirektør Eduard Philip Rée, 1850—1918, f. i Randers. Krak 1918.

Landmand Gottlieb Franciscus Schønheyder Bruun, 1825—1901, f. paa Asmildkloster. (Faderen f. i Fredericia).

Landmand, Godsejer, Grev Frederik Christian Tønne Lüttichau, 1744—1805, f. paa Tjele.

Landmand Jens Peter Thomsen Møller, 1859, f. i Løvel. Krak.

Literaturhistoriker Thomas Hansen Erslev, 1803—1870, f. i Randers.

Læge, Professor Valdemar Bie, 1872, f. i Hobro. Krak.

Læge Michael Djørup, 1803—1876, f. i Kaarup.

Læge Morten Mortensen Hassing, f. i Hobro.

Læge Ove Emmerik Gustav Høegh-Guldbergh Ingerslev, 1844—1916, f. i Viborg.

Læge Otto Michael Larsen, 1845—1922, f. i Randers. Præstesøn.

Læge, Professor Carl Lorentzen, 1860, f. i Viborg. Distriktsdyrlægesøn. Krak.

Læge, Prof. v. Univ. Carl Marinus Reisz, 1829—1902, f. i Viborg. Overlærersøn.

Læge, Prof. v. Univ. Knud Aage Buchtrup Sand, 1887, f. i Randers. Krak.

Læge Theodor Sørensen, 1839—1914, f. i Hobro. Krak 1914.

Maler Folmer Bonnén, 1885, f. i Randers.

Maler Hans Gabriel Friis, 1839—1892, f. paa Skovsgaard ved Hobro.

Maler Johan Gudmann Rohde, 1856, f. i Randers. Krak.

Maler Axel Sjøborg, 1872, f. i Viborg. Krak.

Marineofficer, Attaché Louis Dornonville de la Cour, 1872, f. i Randers. Krak.

Marineofficer Just Juel, 1664—1715, f. i Viborg.

Marineofficer, Baron Cai Schaffalitzky de Muckadell, 1877, f. i Viborg. Officerssøn. Krak.

Marineofficer, Minister Christian Christopher Zahrtmann, 1793—1853, f. i Viborg. Præstesøn.

Matematiker, Prof. v. Polytekn. Lærestalt, Christian Sophus Juel, 1856, f. i Randers. Auditorssøn. Krak.

Mineralog Gregers Wad, 1755—1832, f. i Viborg.

Musæumsinspektør Henrik Otto Ludvig Lauritz Andrup ved Frederiksborg Nationalmusæum, 1883, f. i Randers. Krak.

Mælkeritekniker, Prof. v. Landbohøjskolen Bernhard Christoffer Wilkens Bøggild, 1858, f. i Vammen. Præstesøn. Krak.

Nationaløkonom, Lektor Hans Henrik Pedersen, 1862, f. i Helsted.

Officer, Kommandør Hans Jørgen Blom, 1792—1864, f. i Randers. Amtsforvaltersøn.

Officer, Kaptajn, Topograf Peter Daniel Bruun, 1856, f. paa Asmildkloster. Krak.

Officer, Oberstløjtnant Harald Jensen-Tusch, 1851—1922, f. i Viborg. Officerssøn. Krak 1922.

Officer, militær Forfatter Niels Michael Lange Rovsing, 1825—1894, f. i Mariager. (Navnet Rovsing vil sige: Indbygger af Rougsø Herred).

Officer, Oberst Christian Holger Rørdam, 1846—1916, f. i Glenstrup. Præstesøn. Krak 1916.

Officer, Generalmajor Paul Ulrich Scharffenberg, 1810—1882, f. i Viborg. Officerssøn.

Officer, Oberst Elisæus Janus Sommerfeldt, 1842—1903, f. i Randers.

Politiker, Georgeist, Godsforvalter Sophus Marius Berthelsen, 1864—1930, f. i Randers. Krak.

Politiker, Rektor Christian Carl Brix, 1820—1908, f. i Gerlev.

Politiker Balthasar Matthias Christensen, 1802—1882, f. i Randers. Officerssøn.

Politiker, Ingeniør Einar Alexander Foss, 1858—1925, f. i Viborg. Landinspektørsøn. Krak.

Politiker, Herredsfoged Christian Magdalous Jespersen, 1809—1873, f. i Viborg. Justitiariusson.

Politiker, Borgmester Peter Christian Knudsen, 1848—1910, f. i Randers. Krak 1910.

Politiker, Landbrugsminister Anders Nielsen, 1862—1914, f. i Tapdrup. Krak 1914.

Politiker, Formand f. Fællesrepr. f. Industri og Haandværk, Joachim Frantz Herman Stilling, 1843—1925, f. i Randers. Krak 1925.

Politiker, Assurandør Jens Nikolaj Christen Wistoft, 1831—1910, f. i Le.

Pædagog, Hofpræst Hans Mikkelsen, 1538—1601, f. i Randers.

Pædagog, Rektor Kristen Rovsing, 1812—1889, f. i Mariager. (Navnet Rovsing vil sige: Indbygger af Rougsø Herred).

Skuespiller Kristian Andreas Leopold Mantzius, 1819—1879, f. i Viborg. Officerssøn.

Skuespillerinde Julie Amalie Møller, 1843—1907, f. i Viborg.

Snedkermester Johan Cortsen, 1814—1888, f. i Randers.

Statsbaneleder Theodor Andersen Alstrup, 1868, f. i Viborg. Krak.

Statsminister Frederik Christian Rosenkrantz, 1724—1802, f. i Viborg. (Faderen f. paa Rosenholm).

Teolog, Bisp Jacob Brøgger Daugaard, 1796—1867, f. i Randers. Toldersøn.

Teolog, Pastor Eduard Osvald Geismar, 1871, f. i Randers. Krak.

Teolog, Prof. v. Univ. Johannes Christian Jacobsen, 1862, f. i Hvornum. Præstesøn. Krak.

Teolog, Pastor Frederik Olfert Jungersen, 1836—1912, f. i Harridslev. Præstesøn. Krak 1912.

Teolog, Bibliotekar v. Kgl. Bibliotek Alfred Christian Larsen, 1840—1914, f. i Randers. Krak 1914.

Teolog, Pastor Jens Theodor Nikolaj Løgstrup, 1853, f. i Randers. Overlærersøn. (Der findes et Løgstrup i Ommer Syssel og et i Ty).

Teolog, Valgmenighedspræst Karl Povlsen, 1851—1918, f. i Randers. Kantorsøn.

Teolog, Pastor Morten Reenberg, 1660—1736, f. i Viborg.

Teolog, Bisp Jørgen Jensen Sadolin, 1499—1559, f. i Viborg. Domvikarsøn.

Teolog, Pastor Anders Herman Vilhelm Sørensen, 1840—1911, f. i Randers. Strandkontrolørsøn.

Teolog, Bisp Hans Wandal, 1624—1675, f. i Viborg. Bispesøn.

Topograf, Kabinetssekretær Jens Peter Trap, 1810—1885, f. i Randers.

Vandbygningsingeniør Christian Otterstrøm, 1833—1913, f. i Viborg. Overretsprokuratorsøn. Krak 1913.

Veterinær Janus Anton Rahbek Berg, 1840, f. i Mariager.

Veterinær, Prof. v. Landbohøjskolen Magnus Dorthenius Christiansen, 1882, f. i Viborg. Krak.

G. S.

Folkeminder fra det nordøstlige Fjends Herred.

Af *Christian Pedersen.*

Hvor Limfjorden bugter sig mod Syd,
helt ned til Hjarbæk Strande,
der ligger der en lille By
ved Fjordens dybe Vande.
Der knejser Kirken højt i Sky,
der ligger Gaarde i dens Ly,
∴ hvor der er godt at være. ∴

Byen, som ovenstaaende Linier sigter til, er den skønne Landsby — og i ældre Tid kendte Fiskerleje Kvols, som ligger paa den yderste Kant af det nordøstlige Fjends Herred. Kvols Brygge (Havnen) var jo paa vore Bedsteforældres Tid en kendt Ladeplads, særlig for Jydepotterne, som forfærdigedes i Sparkjær og Gammelstrup, samt Træsko fra Silkeborg Skovene. „Havnepakhuset“ staar her endnu lige ved Bryggen, et lille beskedent 4 Fags Hus (straatækt). Umiddelbart op til Pakhuset blev i Midten af forrige Aarhundrede bygget et lille pænt Hus, hvor et ungt Ægtepar flyttede ind, og som senere blev kendt langt ud over Fjends Herreds Grænser, nemlig Sømanden Iver Bertelsen og hans trofaste Hustru Mette Marie Klemensen.

Iver Bertelsen er født i Kølsen, der hvor Skals Aa løber ud i Limfjordens sydligste Gren. Her havde hans Forældre en lille Landejendom i Fæste. Da han var 2½ Aar gammel, døde hans Fader, og hans Moder, der var meget svag, bad til Gud om at maatte leve, til hun fik sin Dreng konfirmeret; Gud hørte hendes Bøn, hun overlevede Konfirmationen, men døde straks efter.

I. B. flyttede saa til en Slægtning i Kvols, og her blev han snart kendt med at haandtere et Fartøj og deltog sammen med Byens øvrige Beboere i Fiskeriet. Ved Sessionen i 1849 blev han udskrevet til Marinen; men saa fik han Tyfus og lærte først i 1853 paa Skibet „Havfruen“. Her udførte han sin Tjeneste saa godt, at han fik 1. Karakter og 4 Daler i Dusør for Eksercits. Han blev atter udskrevet i 55 og 56. I flere Aar sejlede han paa Langfart og saa sig godt om i Verden; thi han var godt oplyst og havde gode Kundskaber. I 1863 giftede han sig, og Aaret efter, da Krigen udbrød, blev han atter kaldt under Fanerne for at gøre Tjeneste paa „Hejmdal“ og kom til at deltage i det mindeværdige Slag ved Helgoland den 9. Maj 1864, da den lille danske Flaade under Kaptajn Suensons Kommando sejrede over den store østerrigske Flaadeafdeling, hvilket hører til de lyse Minder fra hin skæbnesvangre Krig. Iver Bertelsen var sikkert den eneste Fjandbo, der deltog i Helgolandsslaget for 65 Aar siden og kæmpede tappert for Danmarks Sag. Da det netop i Aar er 100 Aar siden, han blev født, vil vi mindes ham som en god Fædrelandsven. Hvad han oplevede under Krigen, huskede han til sine sidste Dage, og han fortalte interessant og livligt derom:

„Den lille danske Flaade sejlede om i Vesterhavet og kom ned i Nærheden af Helgoland. Her laa en engelsk Fregat, og herfra fik de Danske at vide, at der laa to østerrigske Fregatter og tre prøjsiske Kanonbaade ikke saa langt derfra. Natten mellem 8. og 9. Maj laa vi og lappede Kedelen paa det ene Skib. Vi var bange for, at det ikke havde holdt, da vi maatte sætte fuld Damp op for at manøvrere saaledes, at Fjenden ikke skulde gaa ind imellem os. Det lykkedes, og nu kan det nok være, vi fik et Par varme Timer. Vi gav Fjenden det glatte Lag. „Niels Juel“ gik foran.

Den første Kugle, Fjenden løsnede, slog Sejlmageren paa det Skib ihjel.

Vi kunde ikke komme til at skyde mere end fra den ene Side; Kanonerne blev saa varme, at vi næsten ikke kunde røre ved dem. Det var stille Vejre; Østerrigerne skød saa højt, at Kuglerne gik over „Hejmdal“. Vi havde blot en saaret Dreng. En Kanonkugle gik gennem Skibets Styrbordsside og ind i Styrmandens Kammer og borede sig ned i en polstret Sofa. Da Styrmanden kom ned, kunde han ikke forstaa, hvad det var for et Hul; men saa fandt han „Kammeraten“, der næsten havde skjult sig i Sofaen, og glad var han, at de ikke i første Omgang havde hilst paa hinanden. En anden Kugle slog vor Mesantop i Stykker. Paa „Jylland“ gik en Kugle gennem Skanseklædningen, borede sig dernæst gennem Stormasten og videre mod et Jærknæ af Arms Tykkelse; saa sprang den og saarede flere. Fjenden havde en Mængde døde; vi havde vel en halv Snes Mand døde, og med dem sejlede vi til Kristianssand, da der kom Telegram, at vi ikke kunde komme til København for Fjenden. Her blev de begravet under stor Højtidelighed. Saa kom jo Vaabenhvilen, der netop varede saa længe, at Fjenden blev færdig til at tage Als. Vi kom saa til København, hvor „Jylland“ blev lagt ind i Dokken og fik Skaden udbedret. Saa kom Reserven om Bord paa dette Skib og fik fast Nummer. Paa „Jylland“ var jeg med til at jage de tyske Korvetter ud af Østersøen“.

Iver Bertelsen blev hjemsendt den 23. November. Da hans førstefødte kom til Verden, laa han oppe under den tyske Kyst. Hans Søn, Uddeler R. Bertelsen, Løgstrup, var med til at skyde Salut ved Kommandør Suensons Begravelse.

I. B. var som Sømand flere Gange Vidne til, at Sømandslivet kun er adskilt fra Graven ved en lav

Mur. Han havde saaledes engang Hyre om Bord paa en Viborgskude, en hollandsk Galease, der under dansk Flag kaldtes „Dorthea“. Rederen var daværende Købmand Buchwaldt i Viborg. Det var en gammel skrøbelig Skude, og Sømænd gjorde aldrig mere end en Tur over Vesterhavet med den. Den havde Rute til England, og Lasten derover var Krasuld fra Buchwaldts Mølle ved Rindsholm. Paa Hjemvejen blev Skibet lastet med Kul til Hjarbæk, hvorfra det førtes videre til Viborg paa Vogn. Englandsrejsen med „Dorthea“ havde nær kostet Bertelsen Livet. Det var paa Hjemvejen en bælgmørk Nat med høj Sø. Skibet var nær den farlige jydsk Vestkyst, og man kunde ikke finde ind i Limfjorden ad den snævre Aabning ved Thyborøn. Udmattet af at slide med Pumperne for at holde Vandet ude af det skrøbelige Fartøj, havde Mandskabet omtrent opgivet at naa levende til den danske Kyst. I. B. havde trukket sig tilbage til sin Kahyt og sad og læste i sin Salmebog, men Morten Fisker fra Hjarbæk — der var berømt for at være saa ualmindelig stærk — var ogsaa med, han raabte til ham, at han endnu engang maatte tage et Tag i Pumperne, og ved forenede Kræfter lykkedes det dem at holde Skuden oven Vande, indtil de fandt Thyborøn Kanal. Næste Rejse, „Dorthea“ gjorde, blev den sidste. Vesterhavets Bølger lukkede sig over den og dens Mandskab.

Efter Krigen og til langt op i Støvets Aar drev I. B. Fiskeri i Limfjorden til Stadighed, og paa den Tid var Hjarbæk Bugt ualmindelig fiskerig. Naar Sildefiskeriet stod paa i Foraarstiden, var Fangsten ofte saa stor, at de smaa Fartøjer var nær ved at kæntré, saa overfyldte var de.

Engang i Slutningen af 60'erne havde I. B. truffet Aftale med min Bedstefar, Sognefoged Peder Madsen, om, at han ved Lejlighed skulde køre hans Tørv hjem

fra Kvosted Mose, og som Vederlag skulde han have et Lispund Aal for hvert Læs. Det var endda en billig Maade at faa mine Tørv hjem paa, sagde Iver B., for de Aal kan jeg let fange paa een Nat. I en meget lang Aarrække var han ogsaa Uddeler for den daværende Brugsforening i Kvols, vistnok den eneste Brugsforening paa den Tid i Fjends Herred. En Virksomhed, som han styrede til alles Tilfredshed. Omsætningen var jo kun en lille Brøkdel af, hvad der omsættes i Brugsforeningerne nu om Stunder, Folk levede jo dengang mest af deres egne Produkter, det var jo ikke Sukker og Margarine, der dengang blev omsat mest af. En indfødtd Kvolsbo har fortalt mig, at han som Dreng gerne vilde se en bestemt Kontrabog i Brugsforeningen, hvor han paa Forhaand vidste, hvad Varer den paa-gældende Kunde købte, her stod i de allerfleste Tilfælde en Kardus og en Pgl., altsaa Tobak og Brændevin, det var kun sjældent, der var opført f. Eks. Kandis og Kaffe. Paa den Tid blev Hovedlandevejen langs Limfjorden fra Nybro Kro til Virksund anlagt, og de mange Arbejdere samt Ingeniører og tilsynshavende søgte ofte ned i Iver Bertelsens Hjem, hvor de altid blev gæstfrit modtaget. Til en hyggelig Samtale saadan en Aftenstund delte man en Flaske Vin til 50 Øre; det var ellers saadan en god Vin. Daværende Sognepræst Pontoppidan kunde ikke bruge andet til Kirkevin, sagde I. B. til mig engang.

I. Bertelsens Navn er bevaret for Fremtiden i den Æresbog, der i 1923 blev skænket Afd. Folkeminderforsker Evald Tang Kristensen paa hans 80-aarige Fødselsdag. Til denne Bog har min Bror Lærer Rørsig, Hallund, bidraget med et Sagn, der betegnes som Dronning Margrethes Gave. Det er oprindeligt fortalt af I. B. Sagnet beretter om, hvorledes Korr Søj, der laa Øst for Fiskbæk Aa og i Romlund Sogn, dog

hører til Gaarden Korr i Kvols Sogn. En Bonde i Korr havde nemlig hjulpet Dronning Margrethe, engang hun var kørt fast i Uføret ved Overgangen mellem Korr og Vesbæk. Da Bonden, som Tak for Hjælpen, maatte udbede sig en Gave, ønskede han sig kun Retten til Korr Sø (antagelig for Fiskeriets Skyld). Nu er Korr Sø Navnet paa et Engstykke.

Den gamle Helgolandsveteran lukkede sine Øjne en Skærsommerdag i 1921 og hviler nu paa Fjordbyens Kirkegaard.

Historisk Samfunds Regnskab for 1929—30.

Indtægt:	Kr.	Øre
Kassebeholdning 1/11 29	4004	98
Bidrag fra Staten	280	00
" " Landbobanken	100	00
" " Kommunen	100	00
Medlemskontingent	1140	00
Bogsalg	48	00
Renter	101	98
	Kr.	Øre
	5774	96

Skive, den 1. Novbr. 1930.

Anskaffelsesfonden.

Den 1/11 29. Saldo iflg. Bankbog ...	4921	84
Indkomne Bidrag	22	00
Renter	145	50
	Kr.	Øre
	5089	34

Udgift:	Kr.	Øre
Aarbogens Trykning	1110	25
" Heftning	140	00
Bogh. Hendriksen	12	00
Vognm. Thomsen	2	00
Bogh. Friis	2	00
Lærer Poulsen — Honorar	18	00
August Schmidt	56	25
Jens Clausen	16	00
Hans Kjær	40	00
Generalforsamlingen	71	50
Bogh. Jung	5	25
Dansk hist. Fællesf.	22	80
1 Dekoration	15	00
Annoncer	12	15
Husleje	150	00
Brandforsikring	9	05
Porto	55	50
Forskellige Udgifter	29	87
Kassebeholdning 1/11 30	4007	34
	Kr.	Øre
	5774	96

O. C. Iversen, Lærer.
Kasserer.

Foranstaaende Regnskab er Dags Dato gennemgaaet og sammenholdt med Bilagene, og der er intet fundet at bemærke.

Skive, den 8. Novbr. 1930.

Carl Jensen.

H. Toft Hansen.

NAVNELISTE

A

Aakjær, Svend, 72.
Ancker, Carl Andreas, 40.
Andersen, Niels, 88.
Arrebo, Anders, 63.

B

Bang, Kommissarius, 56.
Bertelsen, Iver, 138 f. f.
" R., 141.
Bjerregaard, Niels P., 97, 102.
Blaatand, Harald, 102.
Blicher, St. St., 44, 45.
Blichfeldt, 84, 85.
Brahe, Margrethe, 61.
" Thyge, 61.
Bredal, Armgaard Sofie, 73.
Buchwaldt, 141.
Bugge, Niels, 61.

C

Christensdatter, Maren, 88.
Christensen, Chr., 3, 88, 89.
" J., 14.
" Jens, 38.
" Peder, 89.

D

Damgaard, Jens P., 87.
Deichmann, Albert, 72.
Dorf, Pastor, 46.
Due, Berent, 65.
" Jørgen, 65.
" Jørgen Skeel, 65 f. f.

Due, Manderup, 65.
" Manderup Skeel, 66, 72.

E

Ebbesen, Niels, 61.
Engelstoft, Laurits, 83.
Eskildsen, Jens, 68.

F

Fisker, Morten, 141.
Frederik IV, 64.
Frederiksen, Kristian, 62.
Friis, Birthe, 62, 65.
" Elisabeth, 72.
Frost, Else, 61.
Furbo, Søren, 81.

G

Gersdorf, 65.
Gregersdatter, Kirsten, 69.

H

Hald, J. C., 125.
Hatt, G., 5.
Holch, 72.
Holm, Købm., 84.
Høje, Thorkil, 102.

I

Ingwersen, J. C., 91.
" Johannes, 91.
Innocent, C. F., 15.

J

- Jacobsen, C., 83 f. f.
" Christen, 88.
" Jens, 85.
" Jørgen, 89.
" Peder, 38.
Jeppesen, Katrine, 39.
Jensdatter, Maren, 88.
Jensen, Jakob, 85.
" J. P., 39.
" Kjeld, 68.
" Mads, 68.
" Peder, 38.
Jørgensen, Johan, 85.

K

- Kamp, Jens, 19.
Kingo, 93.
Kirk, Ole, 54.
Klemmesen, Marie, 138.
Klitgaard, C., 47.
Kragh, Niels, 116, 117.
Kristensen, E. T., 27, 42, 43,
142.
Kristian V., 62, 64.
Kruse, 90.

M

- Madsen, Peder, 141.
Mattat, Ch. L. F., 128.
Mejborg, R., 27, 28.
Melsen, Laust, 69, 70.
Mortensen, Mads, 69.
Müller, Købm., 55.
" Armgard, 84.
" Augusta, 84.
" Charlotte Louise, 85.
" Christine Marie, 85.
" Christoffer, 73 f. f.
" Frederik, 84.
" Frederikke Elisabeth, 85.
" Fr. Schinchel, 85.
" Henrik, 73.
" Nicolaj Chr., 85.
" Nikolette, 84, 85.
" Selio, 73, 82 f. f.
Mygdal, Elna, 113.
Møller, Kapellan, 90.
" Ane Magdalene, 89.

N

- Neerup, Red., 93.
Nilsdatter, Maren, 88.
Nielsen, Bugge, 61.

O

- Olesen-Husted, N., 54, 58.
Ommerbo, Peter, 94.

P

- Pedersen, C., 91.
" Jens, 38, 82.
Petersen, Niels, 114, 115.
Poulsen, Chr., 68.

Q

- Qvistgaard, Anders, 90.
" Mette, 90.
" Morten, 91.

R

- Raae, Anna, 83.
Ranch, Sørren Chr., 116.
Rantzau de Bentzon, Fr., 72.
Reedtz, Birgitte, 66.
Rosendahl, Præst, 89.
Rørsig, Lærer, 142.

S

- Schinkel, Louise Frederiksdat-
ter, 73.
Schütte, Gudmund, 106, 107.
Sefeldt, Hans, 62.
Selmer, Byfoged, 83.
Simonsen, Jens, 85.
Skeel, Albret, 61 f. f.
" Ane Albretsen, 65.
" Chr., 62, 65.
" Jakob, 61.
" Jørgen 61 f. f.
" V. S., 61.
Stjernholm, Provst, 86.
" Søren, 89.
Strandgaard, H. C., 12.
Suenson, 139, 140.
Svenningsen, Morten, 68.
Sønderholm, Købm., 84, 85.
Sørensen, Bolette, 103.
" Jens, 81, 82.
" Jeppe, 39.

T

Tinggaard, Degn, 85.
Thomsen, Thyge, 72.
Thorsen, Maren, 111.
Toft, Peder, 88.
Tveskæg, Svend, 102.
Tørsleff, Naalemager, 84.

V

Villadsen, Jens, 69.
" Jep, 68.
" Peder, 70.

Villadsen, Peter, 97.
Vedel, Anders Sørensen, 84.

W

Werlauff, 94.
Wøldike, Christoffer, 4.

Z

Zangenberg, H., 15, 117.

Æ

Ædelraad, 102.

